

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BANKACILIK VE FİNANS ANABİLİM DALI
BANKACILIK VE FİNANS BİLİM DALI

YURTIÇİ TASARRUFLAR VE BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİ:
TÜRKİYE UYGULAMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Çiğdem AKTÜRK

Danışman
Doç. Dr. Ahmet Emre BİBER

BOLU – 2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Çiğdem AKTÜRK'e ait "Yurtiçi Tasarruflar ve Bireysel Emeklilik Sistemi Türkiye Uygulaması" adlı çalışma, jürimiz tarafından Bankacılık ve Finans Anabilim Dalında **Yüksek Lisans Tezi** olarak oy birliğiyle/ oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

08.08.2019

Unvan, Adı, Soyadı

İmza

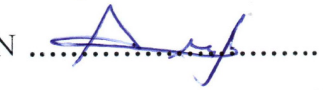
Üye (Tez Danışmanı) : Doç. Dr. Ahmet Emre BİBER

Üye : Prof. Dr. Kadir Murat ALTINTAŞ

Üye : Dr. Öğrt. Üyesi Oğuzhan ERDOĞAN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Yaşar AYYILDIZ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Yurtiçi Tasarruflar ve Bireysel Emeklilik Sistemi: Türkiye Uygulaması” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvurulan kaynaklardan yapılan alıntılarının adlarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Çiğdem AKTÜRK

08.08.2019

ÖNSÖZ

Tez çalışmamın planlanmasında, araştırılmasında, yürütülmesinde ve oluşumunda ilgi ve desteğini esirgemeyen, engin bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalışmamı bilimsel temeller ışığında şekillendiren danışmanım Doç. Dr. Ahmet Emre BİBER'e, özetin ingilizce yazılmasında yardımını esirgemeyen Öğrt. Gör. Erdoğan DOĞRU'ya ve çalışmam sırasında küçük veya büyük yardımını esirgemeyen herkese sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmamın tüm safhalarında yanımda olan her zaman güç ve destek aldığım beni yetiştirip bu günlere getiren, hayatımın her döneminde desteklerini hiç esirgemeyen babam Coşkun Temel AKTÜRK ve annem Fatma AKTÜRK'e varlıklarıyla her zaman yanımda olduklarını hissettiğim kardeşlerime sonsuz minnettarlığımı ve teşekkürlerimi sunarım.

Çiğdem AKTÜRK

08.08.2019

ÖZET

YURTIÇİ TASARRUFLAR VE BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİ: TÜRKİYE UYGULAMASI

Çiğdem AKTÜRK

Yüksek Lisans Tezi

Bankacılık ve Finans Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Ahmet Emre BİBER

Ağustos 2019, 109 + xiv Sayfa

Bu çalışmanın temel amacı bireysel emeklilik sisteminin Türkiye uygulaması ve yapısını inceleyerek sistemin Türkiye'deki yurtiçi tasarruflar üzerindeki etkisini araştırmaktır. Kamu sosyal güvenlik sisteminin bir tamamlayıcısı olarak ortaya çıkan bireysel emeklilik sistemi dünyada son yıllarda hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde uygulanmaktadır. Bireysel emeklilik sisteminin ülkelerin yurtiçi tasarrufları üzerinde etkisinin olduğu pek çok çalışmada tespit edilmiştir. Büyümenin ve kalkınmanın finansmanında sermaye birikimi yetersizliği yaşayan gelişmekte olan ülkeler büyümelerinin sürdürülebilir olması için yurtiçi tasarruflarını arttırması gerekir. Gelişmekte olan ülkelerin yurtiçi tasarruflarını arttırmak üzere uyguladıkları politikaların en önemlisi bireysel emeklilik sistemini yaygınlaştırmak olmuştur. Bu kapsamda yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmada bireysel emeklilik sisteminin Türkiye'deki uygulaması, yapısı, kurumsal ve hukuki düzenlemeleri ile yurtiçi tasarrufların Türkiye'deki seyri incelenmiştir. Bireysel emeklilik sistemi'ndeki hukuki düzenlemelerin Türkiye'de yurtiçi tasarruflar üzerindeki etkisi Dünya Bankası ve Türkiye İstatistik Kurumu verilerinden derlenen nicel veri seti ile nitel karşılaştırmalı analiz olarak ele alınmıştır. Yapılan analiz sonucunda Türkiye'de son on yılda yurtiçi tasarruflarda bir artış trendi olduğu bir başka ifade ile bireysel emeklilik sisteminin yurtiçi tasarrufları olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Bireysel Emeklilik Sistemi, Tasarruflar, Yurtiçi Tasarruflar

ABSTRACT

DOMESTIC SAVINGS AND THE INDIVIDUAL RETIREMENT SYSTEM: TURKEY KEYS

Çiğdem AKTÜRK

Master's Thesis

Department of Banking and Finance

Advisor: Assoc. Doç. Dr. Ahmet Emre BİBER

August 2019, 109 + xiv Pages

The main aim of the present study is to investigate the effects of Private Pension System (PPS) on domestic savings rate in Turkey by examining the practice and structure of Private Pension System in Turkey. Private Pension System arising as supplementary of public social system has been in service both in developed and in developing countries in recent years. Although Private Pension System first arose to overcome the deficiencies in public social security system, it creates some effects on many macro-economic capacities of countries. It has been determined in many studies that the most important of these macro-economic variables is domestic savings. Developing countries which have capital savings inadequacy in financing of growth and development must increase their domestic saving rates in order to sustain their growth. The most important policy of developing countries to increase their domestic savings has been to popularize the Private Pension System. Within this scope, in the present study, which I have fulfilled as a master's thesis, Turkey practice, structure, institutional and legal arrangements of Private Pension System and its progress in Turkey have been investigated. The effect of legal arrangements in Private Pension System has been examined as a comparative analysis through quantitative and qualitative data sets collected from the World Bank and Turkish Statistical Institute data pool. As a result of this analysis, it has been determined that there has been an increase trend within the last

ten years, in other words, Private Pension System has positively affected domestic savings.

Key words: Private Pension System, Savings, Domestic Savings

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI.....	ii
ETİK UYGUNLUK BEYANI.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER VE GRAFİKLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM.....	4
1. BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİ.....	4
1.1. Bireysel Emeklilik Sistemi'nin Tanımı	4
1.2. Bireysel Emekliliğin Tarihçesi	5
1.3. Bireysel Emeklilik Sistemi'nin Amacı.....	6
1.4. Bireysel Emeklilik Sistemi'nin İşleyişi	8
1.6. Bireysel Emeklilik Sistemi'ne Katılma.....	19
1.6.1. Bireysel Emeklilik Sistemi'ne Gönüllü Katılma	19
1.6.2. Bireysel Emeklilik Sistemine Otomatik Katılma	20
1.7. Bireysel Emeklilik Sistemi'nin Temel Unsurları	24
1.7.1. Emeklilik Planı	24
1.7.2. Giriş Aidatı	25
1.7.3. Katkı Payı	25
1.7.4. Yönetim Gideri	25
1.7.5. Fon İşletim Gideri Kesintisi	26
1.7.6. Emeklilik Sicil Numarası.....	26

1.7.7. Lehtar	26
1.7.8. Getiri Oranları.....	27
1.7.9. Cayma Hakkı	27
1.8. Bireysel Emeklilik Sözleşmesi.....	28
1.8.1. Tarafların Hak ve Sorumlulukları.....	30
1.8.1.1. Katkı Payı Ödeme ve Ödemeye Bir Süre Ara Verme	31
1.8.1.2. Katkı Payını Farklı Fonlar Arasında Paylaştırma.....	33
1.8.1.3. Emeklilik Planında Değişiklik Yapabilme	34
1.8.1.4. Emeklilik Şirketinde Değişiklik Yapabilme.....	34
1.8.1.5. Giriş Aidatı, Yönetim ve Fon İşletme Gideri Kesintileri	36
1.8.1.6. Emekliliğe Hak Kazanmadan Sistemden Çıkış.....	39
1.8.1.7. Emekliliğe Hak Kazanma.....	41
1.8.1.8. Emeklilik Sözleşmesinin İptali ve Ret	43
1.9. Bireysel Emeklilik Sistemi'nin Kurumsal Yapısı	45
1.9.1. Hazine Müsteşarlığı	45
1.9.2. Sermaye Piyasası Kurulu.....	46
1.9.3. Takasbank A.Ş.....	46
1.9.4. Bireysel Emeklilik Danışma Kurulu.....	47
1.9.5. Bireysel Emeklilik Şirketleri	47
1.9.6. Bireysel Emeklilik Aracıları	47
1.9.7. Emeklilik Gözetim Merkezi	48
1.10. Emeklilik Yatırım Fonları	48
1.10.1. Emeklilik Yatırım Fonlarının Kuruluşu	48
1.10.2. Emeklilik Yatırım Fon Türleri.....	49
1.10.2.1. Gelir Amaçlı Fonlar.....	49
1.10.2.2. Büyüme Amaçlı Fonlar	50
1.10.2.3. Para Piyasası Fonları	50
1.10.2.4. İhtisaslaşmış Fonlar	50
1.10.2.5. Kıymetli Madenler Fonu	51

II. BÖLÜM

2. TASARRUF KAVRAMI	52
2.1. Tasarruf 'un Tanımı ve Teorik Çerçevesi	52
2.2. Tasarruf Çeşitleri.....	60
2.2.1. Yurtiçi Tasarruf	61
2.2.2. Yurtdışı Tasarruflar	63
2.2.3. Kamu Tasarrufu.....	65
2.2.4. Özel Kesim Tasarrufu.....	65
2.2.4.1. Hanehalkı Tasarrufu	65
2.2.4.2.Şirket Tasarrufları.....	66
2.2.5. Gönüllü (İradi) Tasarruf	67
2.2.6. Zorunlu (Cebri) Tasarruf	67
2.3. Tasarrufların İçerisinde Bireysel Emeklilik Sistemi'nin Önemi.....	68

III. BÖLÜM

3. BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİ VE YURTIÇİ TASARRUFLAR

ARASINDAKİ İLİŞKİ	77
3.1. Bireysel Emeklilik Sistemi ve Yurtiçi Tasarruflar Arasındaki İlişki Üzerine Literatür.....	77
3.2. Bireysel Emeklilik Sistemi'nin Hanehalkı Tasarrufları'na Etkisi.....	81
3.3. Bireysel Emeklilik Sistemi'nin Yurtiçi Tasarruflara Etkisi	83
3.4. Türkiye'de Yurtiçi Tasarruflar ve Bireysel Emeklilik Sistemi Arasındaki İlişki	86
3.5. Türkiye'de 2003-2013 Döneminde Yurtiçi Tasarruflar ve BES İlişkisi.....	89
3.6. 2013 Sonrası Yurtiçi Tasarruflar ve BES İlişkisi.....	91

IV. BÖLÜM..... 94

4. SONUÇ..... 94

KAYNAKLAR 96

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1: Otomatik Katılım Uygulamaya Başlama Tarihleri	22
Tablo 1.2: Türkiye’de Sunulan Fon Türleri	24
Tablo 1.3: Getiri Oranları	27
Tablo 1.4: Kesintilerle İlgili Kısıtlamalar	37
Tablo 2.1: Türkiye’de Tasarfların GSYİH’ ye Oranı	71
Tablo 2.2: Yüzde %20’lik Gelir Gruplarına Göre Hanehalkı Tasarruf Oranları	76
Tablo 3.1: Hanehalkı Finansal Varlıkları İçerisinde Emeklilik Yatırım Fonları	82

ŞEKİLLER VE GRAFİKLER LİSTESİ

Şekil 1.1: Bireysel Emeklilik Sistemi'nin İşleyişi	9
Şekil 1.2: Üç Basamaklı Emeklilik Sistemi'nin Özellikleri	12
Şekil 1.3: Emeklilik Sistemlerinin Finansmanı	14
Şekil 2.1: Ödünç Verilebilir Fonlar Piyasası	53
Grafik 1.1: Sözleşmelerin Yürürlüğe Giriş Yılına Göre Dağılımı (Bin Adet)	29
Grafik 1.2: Sistemde Geçirdikleri Süreye (Kıdem) Göre Dağılım (%)	30
Grafik 1.3: Katkı Payları Ödeme Periyotları	32
Grafik 1.4: Başka Bir Şirkete Aktarımı Yapılan Sözleşmelerin Tutarlarına Göre Dağılımı	35
Grafik 1.5: Yaş Aralığına Göre Katılımcının İsteğiyle Sonlanan Sözleşmeler	40
Grafik 1.6: Emeklilik Hakkı Kullanan Katılımcı Sayısının Tarihsel Değişimi	41
Grafik 1.7: Emeklilik Hakkını Kullanan Katılımcılara İlişkin Tutarlar	42
Grafik 1.8: Emeklilik Hakkını Kullanan Katılımcıların BES'te Geçirdikleri Süre	43
Grafik 1.9: Cayma Hakkı Kullanım Oranı	45
Grafik 2.1: Türkiye'de Yeni Seriyeye Göre Tasarruf Oranları (%)	73
Grafik 2.2: Toplam Tasarrufların İçinde Kamu ve Özel Kesim Tasarrufların Payı	74
Grafik 3.1: Yurtiçi Tasarruflar'ın GSYİH İçindeki Payı	88
Grafik 3.2: Türkiye'de Bireysel Emeklilik Fonlarının GSYİH'ye Oranı (%)	92

KISALTMALAR

BES	: Bireysel Emeklilik Sistemi
SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu
HM	: Hazine Müsteşarlığı
EGM	: Emeklilik Gözetim Merkezi
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

GİRİŞ

John Maynard Keynes tarafından harcanabilir cari gelirin tüketilmeyen kısmı olarak tanımlanan tasarruflar harcanabilir gelir, faiz, risk, finansal kurumsal yapı gibi pek çok makro ekonomik değişken tarafından etkilenen ve sermaye birikimi, yatırım, gayri safi yurtiçi hasıla, büyüme gibi pek çok makro ekonomik değişkeni etkileyen önemli bir makro ekonomik büyüklüktür.

Bir ülkenin büyümesi yatırımlarının düzeyine bağlıdır. Yatırımlarının düzeyi ise yatırımların finansmanında kullanılan tasarruf düzeyiyle doğru orantılıdır. Özellikle Gelişmekte Olan Ülkeler (GOÜ) sermaye birikimlerinin yetersiz olması nedeniyle ekonomik büyümelerini sürdürebilmek için yabancı sermaye girişlerine bağlı hale gelirler. Bu nedenle GOÜ'lerin dış sermaye bağımlılığını azaltabilmesi için yurtiçi tasarruflarını arttırması gerekir. Bu çerçevede ülkemizde fiili olarak 2003 yılından itibaren kullanılmaya başlanan Bireysel Emeklilik Sistemi yurtiçi tasarrufların arttırılmasında kullanılan önemli enstrümanlardan biridir.

Bireysel emeklilik fonlarının, tasarruf-yatırım-millî gelir üzerinde pozitif etkisi vardır. BES'e ülkedeki tüm vatandaşların ulaşabilme özelliği bulunduğundan BES kişilerin gelirlerinin bir bölümünü toplama olanağına sahiptir. Toplanan tasarrufların aktarıldığı söz konusu fonlar, sermaye piyasası aracılığıyla yatırım alanlarına aktarılması millî geliri arttıracaktır. Millî gelir artışından pay alarak geliri artan bireyler daha fazla tasarruf yapma imkânına sahip olacaktır. İnsanların gelecekteki belirsizliğe yönelik yaptığı tasarrufları sisteme sokarak kişisel tasarrufların kayıt altına alınmasına ve sermaye piyasalarına kısa süreli spekülâtif fonlar yerine, uzun vadeli fon artışı sağlayarak bütün ekonominin gelişmesine ve derinleşmesine imkan verecektir.

Türkiye'de 2001 yılında çıkarılan 4632 sayılı "Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu" ile BES'in Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sistemi'yle

tamamlayıcı nitelikte olması, katılımcılarına mikro iktisadi anlamda emeklilik hayatlarında ek gelir kaynağı olarak refah seviyelerinin yükselmesi, makro iktisadi açıdan ekonomiye uzun vadeli kaynak yaratarak istihdamın artırılması ve kalkınmanın sağlanmasını amaçlamaktadır.

Bireysel emeklilik sistemi, uygulayan ülkenin önemli makroekonomik göstergelerini etkilemektedir. Bu makroekonomik göstergelerin içerisinde BES'in öncelikle ve doğrudan etkilediği büyüklük toplam tasarruflardır. Buna bağlı olarak da yatırım ve sermaye etkinliğini artırmaktadır. Bireyler tasarruf yaparken bir taraftan gelecek yaşamlarının finansmanını sağlama amacı gütsede diğer taraftan tüm toplumun ya da toplumun önemli bir kitlesinin aynı eğilim içinde olması tasarrufların belli bir çatı altında toplanarak ülkelerin finansman ihtiyacının karşılanmasında önemli bir fonlama yapmış olurlar. Dolayısıyla BES ile sağlanan tasarruflar yalnızca bireylerin geleceklerini garanti altına almasını değil aynı zamanda ülkenin de ekonomik büyümesi için önemli bir temel sağlar. Ülkelerin tasarruf oranları emeklilik fonlarıyla önemli bir ilişki içindedir. Bireysel emeklilik yatırım fonlarında önemli artışların yaşanması yüksek tasarruf oranlarının oluşmasını sağlamakta ve ülkelerin hızlı kalkınma ve sürdürülebilir gelişiminin sağlanmasına yardımcı olmaktadır.

Türkiye gibi düşük tasarruf oranlarına sahip ülkelerde tasarruf düzeyinin artırılmaması yatırımların azalmasına neden olmaktadır. Yüksek yatırım ihtiyacı olan ülkelerde emeklilik yatırım fonlarının önemi daha da artmaktadır. BES bireylerin hane halkı tasarruflarını ekonomiye yönlendirmesi, bakımından önemli bir aracı görevi üstlenmektedir. BES'te meydana gelecek önemli artışlar ekonomiye uzun vadede kaynak aktarımının sağlanmasına yardımcı olarak, ülkelerin yatırım düzeylerinde önemli artışlar yaşanmasını sağlayacaktır.

Çalışmanın amacı Türkiye'de 2003 yılından itibaren uygulanan BES'in yurtiçi tasarruflar üzerindeki etkisini incelemektir. Bu kapsamda çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde BES ile ilgili temel kavramlar, tanımlar ve BES'in tarihi açıklanacaktır. İkinci bölümde tasarruf teorisine ilişkin literatürdeki alternatif yaklaşımlara ve Türkiye'de 1990'lı yıllardan itibaren yurtiçi tasarrufların gelişimine yer

verilecektir. Son bölümde ise BES'in Türkiye uygulaması ve Türkiye'deki yurtiçi tasarruflar üzerindeki etkisi Dünya Bankası, Kalkınma Bakanlığı ve TÜİK verileri kullanılarak BES uygulaması öncesi yurtiçi tasarrufların düzeyi ve seyri ile BES uygulaması sonrasındaki yurtiçi tasarrufların düzeyi ve değişimi nitel karşılaştırmalı yöntem ile ele alınacaktır.

I. BÖLÜM

1. BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİ

1.1. Bireysel Emeklilik Sistemi'nin Tanımı

Hanehalkları harcanabilir gelirlerin bir kısmını tüketirken bir kısmını da tasarruf etmek isterler. Hanehalklarını tasarruf yapmaya iten motivasyon mevcut yaşam standartlarını gelecekte de sürdürebilmek için gelecekteki tüketimlerinin finansmanını sağlama istekleridir. Bir başka ifade ile bireyler emeklilik dönemlerinde yaşamlarını idame ettirebilmeleri için finansman sağlama ihtiyacı duyar. Kişiler çalışma dönemlerindeki gelirlerinin bir kısmıyla tasarruf yaparak, emeklilik dönemlerinde söz konusu tasarrufların ana parası ve bu tasarruflar sayesinde elde ettikleri faiz, devlet katkısı, fon getirileri gibi getirileri kullanabilme imkânı elde ederler (Elbil, 2015: 40).

Hanehalklarının emeklilik dönemlerinde yapacakları harcamaları finanse etme ihtiyacı ülkelerde temel olarak kamu sosyal güvenlik sistemleri ile giderilmeye çalışılmaktadır. Ancak kamu sosyal güvenlik sistemindeki yetersizlikler ya da kamunun üzerindeki sosyal güvenlik yükünün hafifletilmesi isteği, bireylerin emeklilik dönemlerine ek gelir sağlama isteği gibi nedenlerle bireysel emeklilik sistemi (BES) ortaya çıkmıştır. Bu açıdan BES, bir çeşit tasarruf aracıdır (Yalçın, 2016: 23).

Bireysel emeklilik sistemi, bireylerin iş yaşamları boyunca elde ettikleri gelirlerin emeklilik dönemlerinde kendileri için bir ek gelir sağlayıp, yaşam kalitelerini ve refah seviyelerini korumayı ya da yükseltmeyi amaçlayan, ülke açısından ise bu yolla toplanan fonların uzun dönemde yatırımlara dönüşerek ekonomik büyümeye katkı sağlamasını ve devletin katlandığı sosyal güvenlik harcamalarının azaltılmasını

amaçlayan, kamu ve özel emeklilik şirketlerinin birbirini tamamlayıcı nitelikte olduğu ve gönüllülük ilkesinin esas olduğu özel bir emeklilik sistemidir (Özbek, 2006:77).

1.2. Bireysel Emekliliğin Tarihçesi

BES'in dünyada ilk uygulanması 1862 yılında Avustralya'da Bank of New South Wales tarafından hayata geçirilmiştir. Bunu, 1875 yılında ABD'de Amerikan Demir Yolu personelleri tarafından yardımlaşma amaçlı kurulan American Express Co adlı sandık takip etmiştir. İngiltere'de 1902 senesinde kurulan Equitable Life Assurance Society firmasının benzer uygulamasıyla da BES Avrupa'da uygulanmaya başlamıştır (Bakırtaş ve Diğerleri, 2010:9-10).

Her ne kadar 2. Dünya Savaşı sonrasında bireysel emekliliğe ve özel emeklilik fonlarına olan talep artsa da bu konuda en ciddi adım 1980 yılında Şili'de atılmıştır. Şili'de gerçekleştirilen kamu ve özel emeklilik reformlarını 1993'te Peru, 1994'te Arjantin ve 1997'de Meksika uygulamıştır (Şener ve Akın, 2010:292).

Türkiye'de bireysel emeklilik sistemine yönelik çalışmalar 90'lı yılların sonlarında başlamıştır. 1999 yılında Bireysel Emeklilik Komisyonu kurularak "Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu"nu hazırlanmaya başlamıştır. 4632 sayılı Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu, 07.04.2001 tarihinde onaylanarak 24366 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bununla birlikte bireysel emeklilik sistemini tamamlayıcı nitelikte olan vergi mevzuatıyla ilgili değişiklikler de yapılmıştır. Gerekli kurumsal ve hukuk altyapının hazırlanmasıyla birlikte bireysel emeklilik şirketleri de 2003 yılı itibari ile sözleşme yapmaya başlamıştır (Yalçın, 2016: 25).

BES'i teşvik etmek amacıyla, 29 Haziran 2012 tarih ve 28338 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan kanun değişikliği ile vergi avantajı uygulaması yerine %25 devlet katkısı sistemi uygulanmaya başlamıştır. Ayrıca 10 Ağustos 2016 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan ve 01.01.2017 tarihinde uygulanmaya başlayan 6740

Sayılı Kanun ile işverenlerin çalışanlarını otomatik olarak BES'e dahil etmeleri zorunlu hale gelmiştir (EGM Gelişim Raporu, 2017: 13).

1.3. Bireysel Emeklilik Sistemi'nin Amacı

Bireysel emeklilik sisteminde bireylerin iş yaşantıları boyunca yapmış oldukları tasarrufların emeklilik dönemlerinde yapacakları harcamalarını ve duyacakları gereksinimlerini finanse etmesi ya da bu finansmana katkı sağlaması, emeklilik yatırım fonlarında biriken tasarrufların piyasada sermaye birikimi sağlaması amaçlanır. Ayrıca bireyler emeklilik dönemlerinde birikimlerini ister tek seferde isterlerse her ay parça parça olarak alınmasına imkân tanınması bireysel emeklilik sisteminin amaçlarından biridir (Sönmez, 2008:33). Bireysel emeklilik sistemi, fertlerin olağan emeklilik maaşlarına ilave bir emeklilik maaşıdır. Bu sistemin fertlere tanıyacağı sosyal hizmetlerden daha fazla ekonomik getirisi olduğu saptanmıştır. Sisteme 18-45 yaş aralığında yer alan bireyler gönüllü olarak dahil olabilmektedir. Bireysel emeklilik sistemine katılabilmek için bireylerin herhangi bir vergi mükellefiyetinin bulunması şart değildir. Ayrıca sosyal güvenlik sistemlerinde yer alan teklik ilkesindeki gibi bir kısıtlama söz konusu değildir, bireyler istediği sayıda emeklilik fonuna katılabilmektedirler (Satır, 2008:18-19).

Bireysel emeklilik sistemine dahil olmak isteyen bireylerin yaptığı emeklilik sözleşmesi katılımcının haklarını, sisteme hangi şartlarla katıldığını ve sistemden yine hangi şartlarla ayrılacağını içeren unsurlara yer vermektedir (Kıloğlu, 2007:37). Bireysel Emeklilik Sistemi'nin kapsamında kişilerin sistemde geçirdiği süre, emeklilik şirketlerinin denetimi, yönetimi, çalışma politikası, aracılık faaliyetleri, topladıkları fonların değerlendirilmesi, yatırımlara dönüşmesi gibi birçok alan bulunmaktadır. (Horoz, 2006:80).

Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu'nun birinci maddesinde bireysel emeklilik sisteminin amacı, "kamu sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcısı olarak, bireylerin emekliliğe yönelik tasarruflarının yatırıma yönlendirilmesi ile emeklilik döneminde ek bir gelir sağlanarak refah düzeylerinin yükseltilmesi,

ekonomiye uzun vadeli kaynak oluşturarak istihdamın artırılması ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmasını teminen, gönüllü katılıma dayalı ve belirlenmiş katkı esasına göre oluşturulan bireysel emeklilik sisteminin düzenlenmesi ve denetlenmesidir.” şeklinde ifade edilmiştir (4632 sayılı Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu, Resmi Gazete, 24366, 28.03.2001).

BES’in amacı 4632 sayılı Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu’ndan da anlaşılacağı üzere ekonomik amaçlar ve sosyal amaçlar şeklinde iki başlıkta toplanabilir:

a. Sosyal Amaçlar:

- Kamu sosyal güvenlik sistemi için tamamlayıcı nitelik taşımak
- Bireyleri tasarrufa yönlendirip emeklilik dönemlerine ek gelir sağlamak
- Bir tasarruf aracı alternatifi olmak

b. Ekonomik Amaçlar:

- Yatırımların finansmanına katkı sağlayarak istihdamı arttırmak
- Ekonomik kalkınmaya katkı sağlamak

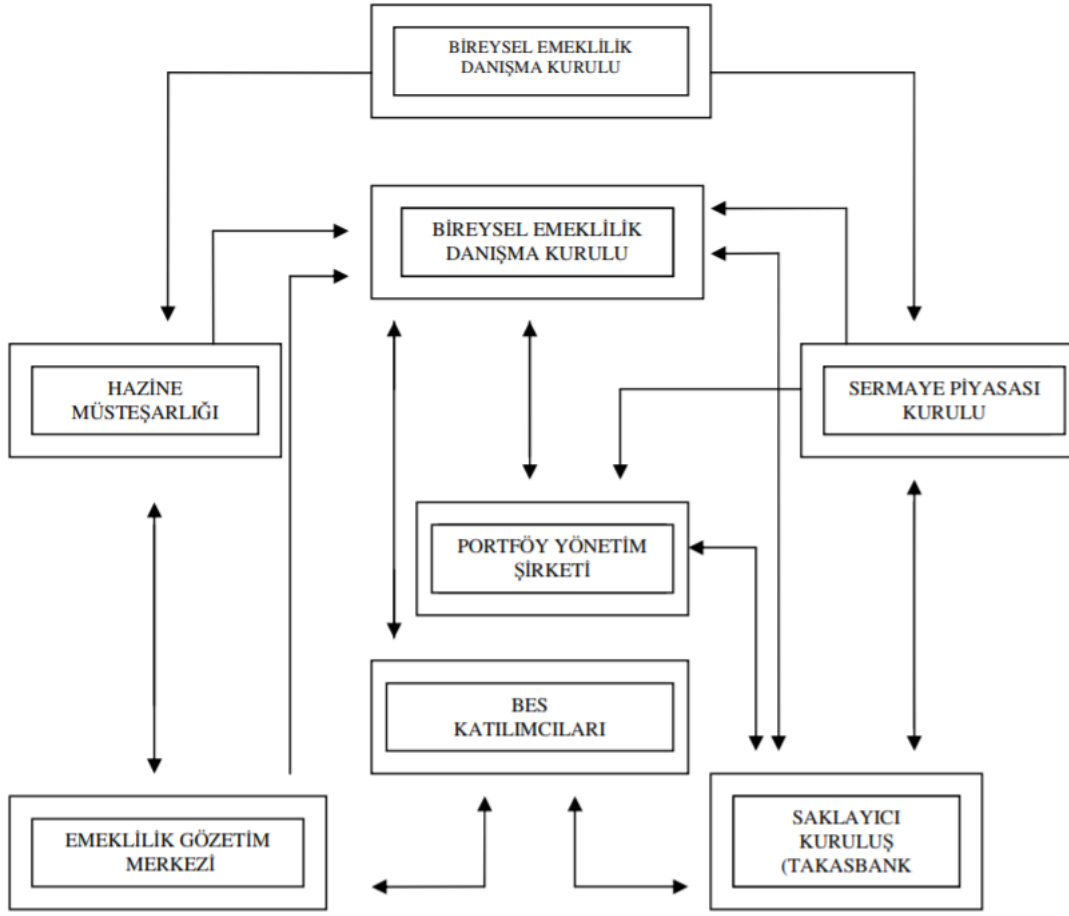
BES, bireyler için bir tasarruf aracı alternatifi olarak kamu sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcı unsuru olmaktadır. BES sayesinde bireysel emeklilik şirketleri aracılığıyla biriktirilen fonlar ekonomiye uzun vadeli kaynak sağlamakta ve ekonomiye istikrar kazandırmaktadır. Türkiye gibi özel kesim tasarruf açığı olan ülkelerde kalkınmanın uzun vadeli finansmanı olan sermaye birikiminin sağlanması yoluyla ülke ekonomisinin gelişmesine katkı sağlamaktadır. BES ile toplanan uzun vadeli kaynaklar hem firmalar için hem de kamu kesimi için uzun vadeli kredi kullanma olanağını artırır. Bu kredilerle finanse edilen özel kesimin yeni yatırımları veya kamunun alt-üst yapı yatırımları üretimin bu sayede de istihdamın artmasını sağlamaktadır. Bu mekanizma ile ortaya çıkan ilişkiler bütünü sistemin ekonomik yönünü ifade eder (Işık ve Diğerleri, 2011: 28).

1.4. Bireysel Emeklilik Sistemi'nin İşleyişi

4632 sayılı Kanun ve bağılı yönetmelikleri bireysel emeklilik sisteminin işleyişini düzenlemiştir. İlgili kanun ve yönetmeliklerle yürürlüğe siren düzenlemelerle BES'in emeklilik şirketleri ve katılımcıları açısından işleyiş yapısına ilişkin bir çerçevenin oluşturulduğu görülmektedir. 4632 sayılı kanunda; sözleşme sahipleri ile bireysel emeklilik şirketleri arasındaki her türlü hukuki ilişki, emeklilik şirketlerine bağlı aracı kuruluşlar ile katılımcılardan sağlanan katkı paylarının sermaye piyasalarında nasıl değerlendirileceği ve emeklilik yatırım fonlarıyla ilgili düzenlemeler de bulunmaktadır (Solmaz, 2016: 22).

Bireylerin, BES'e katılması için öncelikle medeni kanun uyarınca fiili ehliyete sahip olması gerekmektedir. Tasarruf sahibi sisteme bireysel olarak katılabilir ayrıca BES'e birden fazla birey toplu olarak da katılabilir. Bu durumda yapılacak sözleşmeye grup emeklilik sözleşmesi denir. Grup emeklilik sözleşmesi en az on kişiyi kapsar. Eğer grup sözleşmesi yapacak olan bir işyerinde, dernekte, tüzel kişiliği bulunan bir meslek kuruluşunda, veya diğer kuruluşlarda on kişiden daha az çalışan varsa grupta çalışanların veya üye olanların tamamını kapsayacak şekilde de grup sözleşmeleri düzenlenebilmektedir (Bacak, 2005: 163).

Sistemin merkezinde emeklilik şirketi ve katılımcı yer almaktadır. Sistemin temel unsuru ise emeklilik şirketi ve katılımcı arasında yapılan emeklilik sözleşmesidir. Emeklilik şirketleri varlıklarından ayrı olarak emeklilik yatırım fonu varlıkları Takasbank'ta saklanarak varlıklar garanti altına alınmıştır. Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM) aslen, emeklilik şirketlerinin faaliyetlerini her gün inceler ve yetkili kamu otoritelerine raporlar, buna ek olarak kamuoyuna ve katılımcılara bilgi verilmesi işlevini de sağlayan bir kontrol mekanizmasıdır. SPK ve Hazine Müsteşarlığı ise bireysel emeklilik sistemi ile ilgili düzenlemeleri yapar. Ayrıca sistemin güvenli bir şekilde işlenmesini sağlamak için sistemle ilgili diğer unsurların ilgili düzenlemelere uygunluklarını denetler.

Kaynak: Öztürk, 2010: 24

Şekil 1.1: Bireysel emeklilik sistemi'nin işleyişi

Şekil 1.1'de görüldüğü üzere sistemin merkezinde iki aktör vardır. Bunlar katılımcı ve emeklilik şirkettir. Bireysel emeklilik şirketleri bireylerden topladığı fonların yönetim hakkını, portföy yönetim şirketlerine devretmektedir. Ancak bu devir, tarafların portföy yönetim sözleşmesi imzalamalarıyla mümkün olmaktadır. Sermaye Piyasası Kurumu, emeklilik şirketlerinin fon varlıklarını güvence altına almak amacıyla fon varlıklarının saklanma yetkisini Takasbank'a vermiştir. Emeklilik Gözetim Merkezi, sözleşmelerin gerçekleştirilmesine aracılık eden şirketlerin faaliyetlerini gözetleyerek, ilgili kurumlara raporlar sunar ve böylece katılımcıların ve kamuoyunun doğru bilgilendirilmesini sağlamaktadır. Hazine Müsteşarlığı ve SPK, BES'e yönelik getirilen düzenlemelerle sistemde faaliyette bulunan kurumların uygunluğunu denetleyerek, sistem işleyişinin sağlıklı ve güven içerisinde kalmasını sağlar. Son

olarak, bireysel emeklilik sisteminin politikalarının belirlenmesi ve hayata geçirilmesi için gerekli önlemleri alma konusunda önerilerde bulunmak üzere Bireysel Emeklilik Danışma Kurulu sistemin bir diğer unsurudur (EGM, 2004: 22). Bireysel emeklilik sisteminin tüm bu kurum ve kurulları açıklanan bu fonksiyonlarıyla sistemin detaylı bir denetim ve güvence altında işlediğini göstermektedir.

1.5. Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Emeklilik Sistemleri

Bu başlıkta öncelikle emeklilik sistemi türleri olan gönüllü emeklilik sistemi, zorunlu emeklilik sistemi ve kamu emeklilik sistemi ile bu sistemlerin finansman türlerini oluşturan dağıtım ve fonlama modelleri incelenerek çeşitli ülkelerdeki uygulamalarına değinilecektir.

Sosyal güvenlik; tüm toplumun refahı için son derece önemlidir. Sosyal güvenlik, sosyal bütünleşmenin sağlanmasına ve toplum refahının artmasına yardımcı olmak için temel bir araç ve temel bir insan hakkıdır. Sosyal güvenlik sistemleri, sosyal devlet ilkesinin getirdiği vatandaşlarına sosyal güvence sağlama fonksiyonuna dayanır. Bu bağlamda ülkeler kendi sosyo-ekonomik yapılarına dayanarak farklı sosyal güvenlik sistemleri geliştirmişlerdir (DPT, 2007: 1).

Günümüzde pek çok ülkenin emeklilik sistemlerinde krizler meydana gelmekte ve bu krizlerin sebepleri ülkelerin gelişmiş veya gelişmekte olan ülke olmasına bağlı olarak farklılaşmaktadır. Pek çok gelişmiş ülkede emeklilik sisteminin finansmanı, çalışan kesimin emeklileri finanse etmesi esasına dayalı olan dağıtım modeline dayanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde emeklilik sisteminin temelini oluşturan dağıtım modelinde, emeklilik maliyetlerini belirleyen önemli bir faktör, belirli bir yaşın (genellikle 60 ya da 65 yaş) üzerindeki nüfusun, çalışma çağındaki (genellikle 15-64 yaş grupları olarak belirlenen) nüfusa oranı olarak tanımlanan yaşlı bağımlılık oranıdır. Bu oran, pek çok ülkede sürekli olarak artış göstermekte ve gelecek yıllarda da artış göstermeye devam etmesi beklenmektedir. Bu oranı, pek çok faktör etkileyebilmektedir. Gelişmiş ülkelerde hem doğum oranlarındaki düşüş hem de yaşam beklentisinin,

özellikle de emeklilik sonrası yaşam beklentisinin artması, yaşlı bağımlılık oranını artırmakta ve emeklilik sistemlerinin finansmanında sıkıntılar yaşanmasına neden olmaktadır (Gillion vd., 2000: 273).

Gelişmiş ülkelerde yaşanan demografik problemler, gelişmekte olan ülkelerde henüz aynı seviyede hissedilmemektedir. Gelişmekte olan ülkelerde yaşanan en önemli emeklilik problemi ise sigortalı bağımlılık oranı (faal olmayan sigortalı sayısının faal sigortalı sayısına oranı) ile yaşlı bağımlılık oranının birbiriyle örtüşmemesidir. Yaşlı bağımlılık oranının sigorta bağımlılık oranından düşük olması, emeklilik sisteminde, erken emeklilik hakkı kazanarak emekliliğin elde edilmesi ve kayıt dışı istihdam gibi problemlerin mevcudiyetine işaret etmektedir. Enflasyonun olumsuz etkisi ve istihdamın yeterli bir şekilde sağlanamaması, emeklilik maliyetleri üzerinde olumsuz etki meydana getirerek sosyal güvenlik kuruluşlarının mali açıklarının artmasına yol açmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde yaşanan bir diğer problem ise sisteme yapılan politik müdahalelerin sistemin finansal yapısı üzerinde bozucu etki oluşturmasıdır (DPT, 2007: 5).

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde emeklilik sistemlerinde yaşanan mali krizi aşmak amacıyla, ilk aşamada, emeklilik yaşının yükseltilmesi, prim oranlarının artırılması ve emeklilik ödemelerinin azaltılması gibi iyileştirici önlemlere başvurulmuştur. Kısa vadeli çözüm niteliği taşıyan bu önlemlerin, yaşanan sıkıntıların aşılmasında yeterli olmaması, daha köklü çözüm arayışlarına neden olmuştur. Son yıllarda, emeklilik sistemlerinin yeniden yapılandırılması kapsamında, çalışan kesimin emeklileri finanse etmesi esasına dayalı olan emeklilik sisteminin, kısmen ya da tamamen fonlama esasına dayanan sistemler ile değiştirildiği görülmektedir. Günümüzde, emeklilik reformu, tüm dünyada gündemde olan bir konu olup pek çok nedenden dolayı gelişmiş ülkeler açısından da gelişmekte olan ülkeler açısından da önemli görülmektedir. Bu nedenlerden biri, emeklilik ödemelerinin kamu harcamaları içinde büyük bir pay oluşturmasıdır. İkincisi, nüfusun yaşlanmasına bağlı olarak emeklilik harcamalarının gelecekte yükselmesini önlemek için reformlara ihtiyaç duyulmasıdır. Üçüncüsü, birçok ekonomide, mevcut durumda düşük olan ya da düşen emeklilik kapsamının, nüfusun büyük bir bölümünü yaşlılıkta yetersiz gelir ve

yoksulluğa düşme riski ile karşı karşıya bırakacak olmasıdır (Clements, Eich ve Gupta, 2014: 3).

Birçok ülkenin emeklilik sisteminde yaşanan yeniden yapılanma ve reform sürecinde, Dünya Bankası'nın önemli bir etkisinin olduğunu ifade etmek mümkündür (Dur, 2014: 5). Dünya Bankası tarafından 1994 yılında yayımlanan “Yaşlılık Krizinin Bertaraf Edilmesi (Averting the Old-Age Crisis: Policies to Protect the Old and Promote Growth)” isimli raporda tasarlanan model, birbirini tamamlayan üç basamaklı bir emeklilik sistemini önermektedir. Dünya Bankası tarafından üç basamaklı olarak önerilen modelin basamakları sırasıyla kamu, özel mesleki ve bireysel emeklilik programları yer almaktadır. Dünya Bankası tarafından önerilen modelde, emeklilerin yaşam standartlarının yükseleceği, bireyleri tasarrufa teşvik ederek sermaye oluşumuna katkıda bulunacağı ve böylelikle ekonomik büyüme için bir itici güç oluşturacağı ileri sürülmektedir (Dünya Bankası, 1994: 234). Dünya Bankası tarafından önerilen üç basamaklı emeklilik sistemlerinin özellikleri Şekil 1.2’de sunulmaktadır.

Amaç	Yeniden Dağıtım ve Ortak Sigorta	Tasarruf ve Ortak Sigorta	Tasarruf ve Ortak Sigorta
Yapı	Minimum Emeklilik Garantisi	Bireysel Tasarruf Planı ya da Mesleki Emeklilik Planı	Bireysel Tasarruf Planı ya da Mesleki Emeklilik Planı
Finansman	Vergiler	Düzenlenmiş Tamamen Fonlamalı	Tamamen Fonlamalı
	Kamu Yönetimindeki Zorunlu 1. Basamak	Özel Sektör Yönetimindeki Zorunlu 2. Basamak	Gönüllülük Esasına Dayalı 3. Basamak

Şekil 1.2. Üç basamaklı emeklilik sistemi'nin özellikleri (Dünya Bankası, 1994: 234)

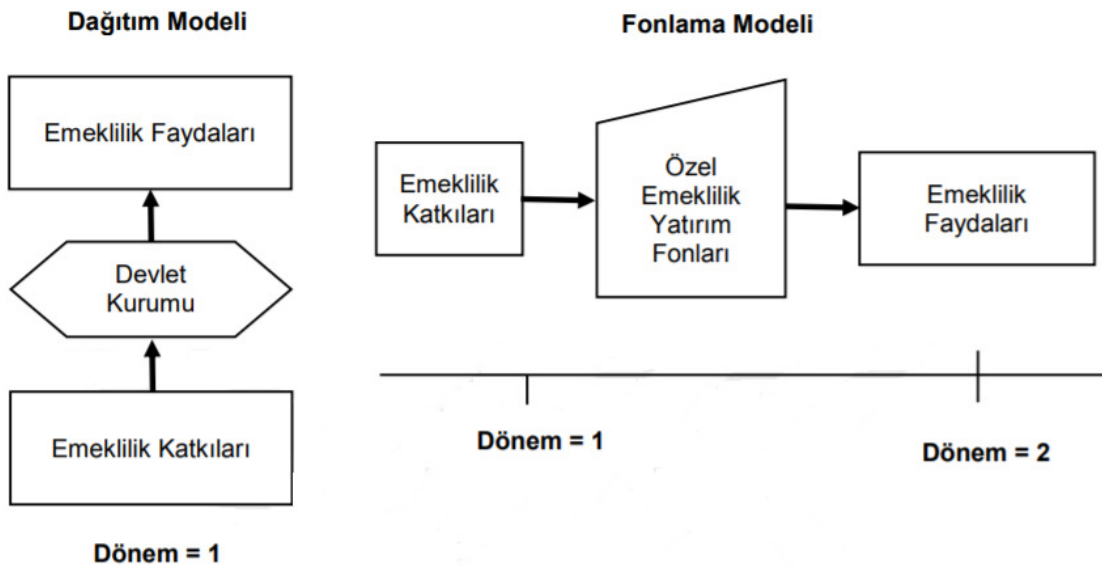
Birinci basamak, tüm emekliler için asgari bir yaşam standardı sağlamayı amaçlayan zorunlu kamu emeklilik planlarını kapsamaktadır. Adından da anlaşılacağı üzere, kamu emeklilik planlarını yöneten, finanse eden ve sigortalayan devlet en büyük sorumluluğu taşımaktadır. Bu basamakta yer alan kamu emeklilik planlarının finansmanı, genellikle dağıtım yöntemine dayanmakta olup, emekli olan kesime yapılan ödemeler, aktif sigortalıların katkıları ile finanse edilmektedir. Bunun yanı sıra, devletin vergiler aracılığıyla finanse ettiği, ihtiyaç unsurunun temel alındığı, primsiz sistemler de söz konusu olabilmektedir. İkinci basamakta, yaygın olarak işverenlerin çalışanlarına sunduğu mesleki emeklilik programları yer almaktadır. Genellikle fonlama esasına dayanan bu sistemde işverenler, çalışanları adına, özel sektör tarafından yönetilen emeklilik programlarına dâhil olmaktadır (Dünya Bankası, 1994: 8).

Çalışanların menfaatlerinin korunması amacıyla devlet, sistemde düzenleyici ve denetleyici bir rol üstlenmektedir. Sistem, fertlere emeklilik dönemlerinde bir taraftan gelir sağlarken diğer taraftan ülkenin yurtiçi tasarruflarının artırılmasına da katkı sağlar. Mesleki emeklilik programları, işverenlerin, rekabetin yoğun olduğu kalifiye işgücü piyasasında, çalışanları elde tutması ve onların motivasyonunu sağlaması amacıyla oluşturulan bir sisteme dayanmaktadır. Büyük ölçekli işletmeler genellikle bu sistemi tercih ederken, küçük ölçekli işletmeler ise küçük fonları yöneten sigorta şirketlerinden faydalanmaktadır. İsteğe bağlı uygulamalar olmakla birlikte, mesleki emeklilik programlarına katılım genellikle zorunlu olmaktadır (Gökbayrak, 2010a: 96).

Emeklilik sistemlerinin üçüncü basamağını, bireylerin gönüllü katılımına dayalı, bireysel emeklilik programları oluşturmaktadır. Fonlama esasına dayalı olan sistemlerde bireylere, aktif çalışma dönemlerinde yapacakları tasarruflar ile emeklilik dönemlerinde refah seviyelerinde yaşayabilecekleri bir düşüşü önleme olanağı sunulmaktadır. Sistemde, yatırıma yönlendirilen tasarrufların getirileri ile ilgili risk, katılımcılar tarafından üstlenilmektedir. Tamamen özel olarak yönetilen bireysel emeklilik programlarında, mesleki emeklilik programlarında olduğu gibi, devletin denetleyici ve düzenleyici rolü bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, devletin, sisteme katılımı özendirme amacıyla teşvik edici uygulamaları da söz konusu olabilmektedir. Dünyada yaygın olarak kullanılan üç basamaklı emeklilik sisteminde mesleki ve bireysel emeklilik

programlarının, özellikle de bireysel emeklilik programlarının, sistemin birinci basamağını oluşturan kamu emeklilik programlarının genellikle tamamlayıcısı olarak uygulandığı görülmektedir. Bununla birlikte, dağıtım modeline dayalı kamu emeklilik programlarının yerini, fonlama esasına dayalı bireysel emeklilik programlarının aldığı ülke uygulamaları da bulunmaktadır (Dünya Bankası, 1994: 9).

Emeklilik sistemlerinin etkin çalışabilmesi ve bu sistemlerden beklenen faydayı sağlayabilmesi için sağlam bir finansman yapısına sahip olması önem taşımaktadır. Emeklilik sistemlerinin finansman yöntemlerinin, sağladıkları faydalar ve bu faydaları finanse etme şekilleriyle iki grupta incelenmesi mümkündür. Emeklilik sistemlerinin finansmanında kullanılan yöntemlerden biri dağıtım (Pay-As-You-Go, PAYGO) modeli iken diğeri ise fonlama (Fully-Funded) modelidir. Emeklilik sistemlerinin dağıtım modeli ve fonlama modeli ile finansmanı arasındaki farklılık, basit bir şekilde, Şekil 1.3.'te tasvir edilmektedir (Orenstein, M.A. (2005). Aktaran: Zengin s.8)

Şekil 1.3. Emeklilik sistemlerinin finansmanı (Orenstein, 2005: 8)

Dağıtım modeli, dünyada emeklilik sistemlerinin finansmanında yaygın olarak kullanılan bir model olup, bu model ile finanse edilen emeklilik sistemleri, genellikle katkıları toplayan, faydaları hesaplayıp ödeyen ve gelecekteki mali dengeyi sağlamak için aktüeryal hesaplamalar yapan bir devlet kurumu tarafından işletilmektedir. Söz

konusu kurum, emeklilik faydalarının ödenmesinden sorumlu olduğundan, ödemelerin finansal riskini de üstlenmektedir (The European Commission, 2004: 4). Fonsuz (unfunded) olarak da isimlendirilen dağıtım modelinde, mevcut çalışanlar bugünün emeklilerini finanse etmektedir (Petrides ve Dangerfield, 2003: 4). Şekil 1.3'te gösterildiği üzere, dağıtım modelinde, belirli bir dönemde emekliler için ödenmesi gereken emeklilik faydaları, aynı dönemin aktif çalışanlarından elde edilen katkılarla karşılanmaktadır. Dağıtım modeli ile finanse edilen emeklilik sistemlerinde, kuşaklararası bir dayanışmanın varlığından söz etmek mümkündür (Orenstein, M.A. (2005). Aktaran: Zengin s.8).

Dağıtım modeli ile finanse edilen emeklilik sistemleri, emeklilere ödenecek fayda miktarını tahmin etmek için genellikle belirlenmiş maaş/fayda esaslı (defined benefit, DB) yaklaşımı temel almaktadır (Petrides ve Dangerfield, 2003: 4). Bu yaklaşımda, sistemdeki katılımcıların emeklilik dönemlerinde elde edeceği fayda belirli olup, bu fayda miktarının belirlenmesinde bireyin çalıştığı süre ve bireye ödenen ücret/maaş gibi faktörler etkili olmaktadır. Dağıtım modeli kapsamında yer alan emeklilik planlarının belirlenmiş katkı esaslı (defined contribution, DC) olmaları da mümkündür. Dağıtım modeli, prime dayalı ve primsiz olmak üzere iki şekilde uygulanabilmektedir. Prime dayalı dağıtım modelinde, aktif çalışanlardan belirli bir dönemde sağlanan primler, aynı dönemde emeklilere yapılacak ödemelerin finansmanında kullanılmaktadır. Sosyal yardımlar ise primsiz esasa dayanmaktadır. Primsiz esasa dayalı dağıtım modelinde, yapılacak harcamaların çoğunluğu vergi gelirleriyle finanse edilmektedir (Erol ve Yıldırım, 2004: 82).

Kapitalizasyon ya da biriktirme modeli olarak da anılan fonlama modeline dayalı emeklilik sistemlerinde önceden finansman söz konusudur. Dağıtım modeline dayalı emeklilik planlarının aksine, fonlama esasına dayalı emeklilik planları, emeklilere ödenecek miktarın tahmini için genellikle belirlenmiş katkı esaslı yaklaşımı kullanmaktadır (Petrides ve Dangerfield, 2003: 4). Belirlenmiş katkı esaslı fonlama modeline dayalı bir emeklilik planında, emeklilik ödemeleri, bireylerin aktif çalışma dönemlerinde yaptıkları katkılara göre yapılmaktadır. Bu modelde, bireylerin aktif çalışma dönemlerinde yaptığı katkı payı ödemeleri, özel yatırım fonları tarafından

oluşturulan bireysel emeklilik tasarruf hesaplarında takip edilmektedir. Ayrıca, özel şirketler tarafından, biriken katkı payları, tahvillere, hisse senetlerine ve yasal olarak izin verilen diğer yatırım araçlarına yatırılmaktadır. Bireyler, aktif çalışma dönemlerinde yatırdıkları katkı payları üzerine yatırım getirileri eklenip yönetim giderleri düşüldükten sonra geriye kalan miktara, emeklilik dönemlerinde sahip olabilmektedir (Orenstein, 2005: 183; Petrides ve Dangerfield, 2003: 4-5). Bu modelde finansal risk, temel olarak yatırımların performansı konusundaki belirsizlikten kaynaklanmaktadır (The European Commission, 2004: 4).

Fonlama esasına bağlı olarak işleyen özel emeklilik sistemlerinde katılım bazı ülkelerde zorunlu iken, bazı ülkelerde bireylerin tercihlerine bırakılmıştır. Bu emeklilik sistemlerini benimseyen ülkelerin üç farklı uygulamaya gidildiği görülmektedir (Mesa-Lago, 1997: 505; Müller, 2000: 507. Aktaran: Zengin s.14): Bu uygulamalar ikame sistemler, paralel sistemler ve karma sistemler adlarını almaktadır. İkame sistemde, kamu emeklilik sistemi yer almaz, onun yerine yalnızca özel emeklilik sistemleri bulunur. Paralel sistemde, kamu emeklilik sistemi faaliyete devam etmekle birlikte, kamu emeklilik sistemine bir alternatif olarak yeni sistem uygulamaya girmekte ve bu durum birbirine rakip iki emeklilik sistemini ortaya çıkarmakta; karma modelde ise bireysel fonlama esasına dayalı özel emeklilik sistemi, kamu emeklilik sistemini tamamlayıcı bir nitelik göstermektedir (Müller, 2000: 509-511; Mesa-Lago, 2008: 28-30. Aktaran: Zengin s.14).

İkame modelin başlıca örnekleri arasında, emeklilik reformunu 1981 yılında gerçekleştiren ve bu konuda öncü olan Şili ile 1997 yılında gerçekleştiren Meksika yer almaktadır. Şili, tamamen fonlama esasına dayalı, zorunlu, özel olarak yönetilen ve rekabete dayalı bireysel emeklilik sistemini 1981 yılında yürürlüğe koymuştur (Clements ve diğerleri, 2014: 77). Bireysel hesaplara dayalı zorunlu özel emeklilik sistemi yürürlüğe girerken, mevcut dağıtım esasına dayalı sistemin yerini almış ve eski sistem yeni girişlere kapatılmıştır (Tapia, 2008: 13). Özel şirketler (Administradoras de Fondos de Pensiones, AFP'ler) tarafından yönetilen bireysel tasarruflara dayalı sistem ile sosyal güvenlikte devletin rolü azaltılırken, gelecek kuşaklara da adaletli bir sistem kurulması amaçlanmıştır. Sistemde emeklilik yaşı, erkekler için en erken 65 olarak

belirlenmişken kadınlar için ise 60 olarak belirlenmiştir. Zorunlu katkılar da yıllık gelirin %10'u şeklinde ayarlanmıştır (Santoro, 2017: 4). Şili emeklilik sisteminin temel unsuru olan özel emeklilik sistemi, 2008 yılında, minimum bir emeklilik geliri sağlayan ve özel emeklilik sisteminin sağladığı emeklilik gelirin düşük olması durumunda eksik kısmını tamamlayan, kamu tarafından finanse edilen, dayanışma esaslı bir emeklilik sistemi ile tamamlanmıştır (Santoro, 2017: 1; Clements ve diğerleri, 2014: 77). Özel katkı sisteminde hayat boyu biriken tasarrufları düşük olan emekliler ile bu sistem tarafından hiç kapsanmayan bireyler, 2008 yılında uygulamaya giren kamu finansmanlı dayanışma sisteminin kapsamına girmektedir (Santoro, 2017: 4).

İkame modelin bir diğer örneği olan Meksika'da, 1997 yılında, emeklilik sistemi yeniden düzenlenmiş ve dağıtım esasına dayalı mevcut sistem, bireysel fonlama esasına dayalı yeni sistem ile değiştirilmiştir (The International Monetary Fund [IMF], 2007: 3). Reformla gelen yeni emeklilik sistemi, bireysel tasarruf hesaplarında biriken katkılarla tamamen fonlama esasına dayalı olan bir sistemdir (Tapia, 2008: 30). Belirlenmiş katkı esasına dayalı zorunlu özel sistemde, bireysel tasarruf hesapları emeklilik fonu yöneticisi şirketler (Administradoras de Fondos para el Retiro, AFORE) tarafından özel olarak yönetilmekte ve çalışanlar bu şirketler arasında seçim ve geçiş yapabilmektedir (IMF, 2007: 3). Aslında, sistemin özelleştirilmesi iki aşamada gerçekleşmiştir. İlk olarak 1992 yılında hükümet, sistemdeki tüm üyeler için özel hesaplar oluşturmuş ve emeklilik katkıları genel fon yerine bireysel hesaplara yatırılmıştır. 1997 yılında ise hükümet, hesapların yönetimindeki etkinliği artırmak amacıyla, sistemi tamamen özelleştirmiş ve hesapların yönetimini AFORE'lere devretmiştir (Hastings, Hortaçsu ve Syverson, 2017: 1728). Ayrıca, bu yeni sistem, zorunlu katkılara ek olarak, üyelerine, hesaplarına gönüllü ek katkılar yapma imkânı da sunmaktadır (Tapia, 2008: 30).

İkame modelini benimseyen ülkeler geleneksel dağıtım modeline dayalı kamu emeklilik sistemlerini, bireysel hesaplara dayalı özel emeklilik sistemleri ile değiştirmeyi tercih etmişlerdir. Bolivya (1997), El Salvador (1998), Kazakistan (1998), Dominik Cumhuriyeti (2001), Nikaragua (2001), Kosova (2001), Nijerya (2004) ve Tayvan (2004) emeklilik reformunu gerçekleştirirken bu modeli tercih eden diğer ülkeler arasında yer almaktadır (Orenstein, 2008: 27).

Bireysel emeklilik sistemi ile kamu emeklilik sisteminin birbirinin alternatifi olarak uygulandığı paralel modelin başlıca örnekleri arasında emeklilik reformunu 1993 yılında gerçekleştiren Peru ve 1994 yılında gerçekleştiren Kolombiya yer almaktadır. Peru’da, 1992 yılında yasalaşan özel emeklilik sistemi, dağıtım esasına dayalı kamu emeklilik sistemine alternatif olarak 1993 yılında faaliyete başlamıştır. Kamu emeklilik sistemi, düşük gelirli bireyler için yardım ve asgari faydalar sağlayan bir program ve dağıtım modeline dayalı belirlenmiş fayda esaslı bir program (kamu sosyal sigorta sistemi) olmak üzere, iki farklı programdan oluşmaktadır. Zorunlu özel emeklilik sistemi ise tamamen fonlamalı, belirlenmiş katkı esaslı bir sistem olup, her bir üyenin yaptığı katkılar bireysel hesaplarda takip edilmekte ve özel emeklilik fonu tarafından yönetilmektedir. İşgücü piyasasına giren özel sektör ve kamu çalışanlarının, kamu sosyal sigorta sistemi ile zorunlu özel emeklilik sistemi arasında seçim yapmaları gerekmektedir. İşgücüne yeni katılanlar, 10 gün içinde kamu ya da özel sistemden hangisine katılacağına karar vermek zorundadır. Çalışan, bu seçimi yapmazsa işveren otomatik olarak çalışanı özel sisteme üye yapmaktadır. Kamu sistemine bağlı çalışanlar istedikleri zaman özel sisteme geçiş yapabilirken, özel sistemdeki çalışanların kamu sistemine geçmelerine izin verilmemektedir. Zorunlu özel emeklilik sisteminin katılımcıları, zorunlu bireysel hesaplarına gönüllü olarak da katkıda bulunabilmektedir. Ancak kamu sistemini seçenlerin gönüllü katkılarda bulunmasına izin verilmemektedir (Tapia, 2008: 34; The International Organisation of Pension Supervisors [IOPS], 2009: 1-4).

Paralel modeli benimseyen bir diğer ülke olan Kolombiya, 1994 yılında yürürlüğe koyduğu Genel Emeklilik Sistemi ile özel olarak yönetilen bir alternatif uygulamayla kamu emeklilik sistemini tamamlamaya çalışmıştır. Kamu ve özel emeklilik sistemi şeklinde iki bileşenden oluşan Genel Emeklilik Sistemi’ne katılım tüm çalışanlar için zorunludur. Çalışanların kamu ya da özel sistemden birini seçme hakları bulunmaktadır. Ancak, eşzamanlı olarak iki sisteme birden katılmaları mümkün değildir. Özel emeklilik sistemi, kamu emeklilik sistemini tercih etmeyenler için zorunlu tamamen fonlamalı bireysel hesaplar sistemi olup, belirlenmiş katkı esasına göre işlemektedir. Sistemin yönetimi ise özel emeklilik fonu şirketlerine bırakılmıştır (Tapia, 2008: 18). Uruguay (1996), Estonya (2001) ve Litvanya (2002) emeklilik

reformunu gerçekleştirirken paralel modeli tercih eden diğer ülkeler arasında yer almaktadır (Orenstein, 2008: 27).

Karma modelin, emeklilik reformu sürecinde en çok benimsenen seçenek olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu modelin, ikame model ile kıyaslandığında, geçiş maliyetlerini önemli ölçüde düşürdüğü ve bu nedenle dağıtım modeline dayalı büyük ölçekli kamu emeklilik sistemine sahip ülkeler için daha iyi bir seçenek olduğu ifade edilmektedir (Orenstein, 2005: 186). İsveç (1994), Kosta Rika (2001), Letonya (2001), Bulgaristan (2002), Hırvatistan (2002), Makedonya (2002), Rusya (2002), Slovak Cumhuriyeti (2003), Romanya (2004) ve Özbekistan (2004) emeklilik reformunu gerçekleştirirken, karma modeli benimseyen ülkeler arasında yer almakta olup (Orenstein, 2008: 27), özel ve kamu emeklilik sistemleri birbirini tamamlayıcı niteliktedir.

1.6. Bireysel Emeklilik Sistemi'ne Katılma

1.6.1. Bireysel Emeklilik Sistemi'ne Gönüllü Katılma

4632 sayılı kanunun 4. Maddesine göre, hak ve fiili ehliyeti bulunan, reşit olan ve kısıtlı olmayan bütün gerçek kişiler BES'e katılabilirler. Yapılacak olan emeklilik sözleşmesi ile emeklilik şirketlerinde hesap açılarak katkı paylarının ödenip, seçilen fonlarda hangi şekilde plasmana yönlendirileceği ve tasarrufların sözleşme sahiplerine veya varislerine ödenmesi konusundaki detayları ve katılımcı ile emeklilik şirketinin karşılıklı diğer hak ve sorumluluklarını belirtir. Bireysel emeklilik sözleşmesi, sisteme katılmak isteyen gerçek kişi ile bireysel emeklilik şirketi arasında tek katılımcı şeklinde bireysel olarak yapılabileceği gibi katılımcılar adına işveren kurum tarafından tüm çalışanları ya da belli bir grup çalışanı içerecek şekilde grup emeklilik sözleşmesi olarak da düzenlenebilir. Grup emeklilik sözleşmeleri yapılabilmesi için sözleşmenin en az on kişi kapsayacak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Ancak on kişiden daha az kişinin istihdam edildiği bir işyerlerinde ya da kuruluşlarda çalışanların veya üyelerin tamamını kapsayarak hazırlanan bireysel emeklilik sözleşmeleri de grup emeklilik sözleşmesi

kapsamında düzenlenmektedir. Grup emeklilik sözleşmesine yer alan her bir katılımcı için emeklilik hesapları bireysel emeklilik hesaplarında izlenir. Grup emeklilik sözleşmesi yapıldıktan sonra mevcut grup emeklilik sözleşmesine yeni katılımcılar da dahil edilebilirler. Grup sözleşmesine sonradan atılan kişilerin BES'e giriş tarihi o katılımcı için ödenen katkı paylarının veya giriş aidatının bir kısmının veya tamamının bireysel emeklilik şirketi hesaplarına yattığı tarih olarak kabul edilir. Bireysel emeklilik sözleşmesinde yer alması istenen konular Hazine Müsteşarlığı tarafından belirlenmektedir. Bireysel emeklilik şirketi; katılımcılar emeklilik sözleşmelerini imzalamadan önce katılımcının emeklilik ile ilgili beklentilerine, isteklerine, katılımcının ortalama gelir seviyesine, alternatif sosyal güvenliğinin olup olmamasına, sözleşmenin risk ve getirisine bakarak katılımcıya bir teklif sunar. Ayrıca bireysel emeklilik şirketi, katılımcının sisteme katılmadan önce karar vermesine yardımcı olmak için BES, bireysel emeklilik şirketi, bireysel emeklilik planı hakkında gerekli bilgileri içeren ve emeklilik planı, emeklilik yatırım fonları gibi konularda hazırlanan tanıtım kılavuzunu katılımcıya vermektedir (Elkatmış, 2012: 26). Katılımcı sözleşme teklifini kabul ettiği takdirde formu imzalayarak sisteme dahil olur.

1.6.2. Bireysel Emeklilik Sistemine Otomatik Katılma

6740 sayılı Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanununda değişiklik yapılmasına dair kanun 10.08.2016 tarihinde kabul edilmiş ve bu kanuna göre 4632 sayılı kanuna ek maddeler eklenmiştir. 6740 sayılı kanunun ek madde 2'ye göre; Türk vatandaşı veya Türk Vatandaşlığı Kanununun 28 inci maddesi kapsamında olup kırk beş yaşını bitirmemiş olan kişiler 6740 sayılı Kanunun hükümlerine göre hazırlanmış bir bireysel emeklilik sözleşmesiyle bireysel emeklilik planına katılırlar. İşveren, kırk beş yaşından küçük çalışanına Hazine Müsteşarlığı tarafından uygun görülen ve kamuoyuna duyurulan emeklilik şirketlerinden biriyle emeklilik planına dahil edebilirler. Kesilecek olan katkı payları çalışanın prime esas kazancının %3'ü kadardır. Katkı payları iki katına kadar çıkarma veya %1'e kadar düşürme yetkisi Bakanlar Kurulu'ndadır. Çalışan işverene başvurarak sözleşmede belirtilen katkı payından daha yüksek katkı payı ödemeyi talep edebilir. Katkı payları, çalışanın ücretinin ödendiği günü takip eden ilk iş günü işveren tarafından emeklilik şirketine

aktarılır. Aktarım süresinde yaşanan gecikme ve olası zarardan işveren sorumludur. Çalışanlar eğer isterlerse kendilerine otomatik katılımla dahil olduğu bildirilen tarihten itibaren iki ay içerisinde sözleşmeden cayabilir. Çalışanlar cayma hakkını kullanırsa kendilerinden kesilen katkı payları ve eğer varsa elde edilen fon kazançları on iş günü içerisinde kendilerine zorunlu olarak iade edilir. Emeklilik şirketi, cayma hakkı döneminde kesilen katkı paylarıyla işlem yapılan fonları cayma hakkının kullanılma ihtimalini dikkate almaksızın getiri elde etme amacıyla yönetmekle sorumludur. Cayma hakkından faydalanmayıp sistemde kalmak isteyen çalışanlar Hazine Müsteşarlığı'nın belirlediği durumlarda katkı payı ödemesine ara verilme başvurusunda bulunabilir. Otomatik katılıma dahil edilen bir çalışan işyerini değiştirdiğinde ve yeni işyerinde bir sözleşme yaptığında önceki sözleşmesinin birikimlerini ve emekliliğe hak kazanma süresini yeni işyerindeki sözleşmeye aktarabilir. Ayrıca işini değiştiren çalışan yeni işyerinde de emeklilik planı yaptırmak zorunda değildir. Böyle bir durumda eski işyerinde düzenlenmiş olan mevcut emeklilik planına katkı payı ödemeye devam edebilir. İşini değiştirmiş olan çalışan emeklilik sözleşmesine yönelik talebini, işyerini değiştirdiği tarihi izleyen ayın bitimine kadar emeklilik şirketine bildirmek zorundadır. Devletin bireysel emeklilik sistemine uyguladığı mevcut teşviklerin yanında otomatik katılma sistemine özel yeni teşvikleri de bulunmaktadır. Buna göre otomatik katılım sistemine dahil olanlara mevcut %25 devlet katkısının yanı sıra çalışanın sistemde kalması hâlinde, tek sefere mahsus olmak üzere 1000 Türk Lirası tutarında ek devlet katkısı ödenmektedir. Ayrıca otomatik katılım sistemi ile emeklilik hakkını elde eden birey eğer bireysel emeklilik hesabında biriken katkı paylarını en az 10 yıl süreli gelir sigortası sözleşmesi olarak tercihte bulunursa, birikiminin %5'i karşılığı kadar ek devlet katkısı ödemesi yapılacaktır (EGM Gelişim Raporu, 2017: 13).

05.04.2019 tarihi itibarıyla otomatik katılımlı BES'e 5.013.039 kişi dahil olmuş ve 5.6 Milyar TL katkı payı toplanmıştır. Mevcut bu veri geçen yılın aynı dönemine göre yaklaşık 2.5 kat artmıştır. Otomatik katılım kamu ve özel kurumlarda farklı tarihlerde uygulanmaya başlayacaktır (www.egm.org.tr).

Tablo 1.1: Otomatik katılım uygulamaya başlama tarihleri

1000 ve üzeri çalışanı olan özel sektör şirketleri	1 Ocak 2017
250 ve 999 arası çalışanı olan özel sektör şirketleri ve kamu kuruluşları (genel ve özel bütçeli idareler)	1 Nisan 2017
100-249 arası çalışanı olan özel sektör şirketleri	1 Temmuz 2017
50-99 arası çalışanı olan özel sektör şirketleri, Mahalli idareler ve KİT'ler (Kamu İktisadi Teşebbüsler)	1 Ocak 2018
10-49 arası çalışanı olan özel sektör şirketleri	1 Temmuz 2018
5-9 arası çalışanı olan özel sektör şirketleri	1 Ocak 2019

Ülkemizde gönüllü ve zorunlu katılım sistemlerinin özellikleri ve bunların karşılaştırılması aşağıdaki gibidir (www.egm.org.tr):

- **Emeklilik Şartı:** Her iki sistemde de en az 10 yıl sistemde kalınması ve 56 yaşının tamamlanması gerekir.
- **Hedef Kitle:** Gönüllü katılımı fiili ehliyeteye sahip herkes iken zorunlu katılımı 45 yaşını tamamlamamış çalışanlar.
- **Yabancı Uyrukluların:** Gönüllü sistemde katılabilirken zorunlu sistemde katılamaz.
- **Emeklilik Şirketini Belirleyen Taraf:** Gönüllü sistemde bireysel sözleşme veya grup sözleşmesi için katılımcının kendisi ve işveren grup sözleşmesi için işveren iken zorunlu katılımı işveren belirler.
- **Sözleşme Düzenlemesi Aşamasında Gerekli Belgeler:** Gönüllü sistemde bireysel sözleşmeler ve grup sözleşmeleri için katılımcı teklif formu ve giriş bilgi formu, işveren grup emeklilik sözleşmeleri için işveren veya işveren vekili teklif formu ve giriş bilgi formu gerekli iken zorunlu katılımı işveren veya işveren vekili tarafından otomatik katılım emeklilik sözleşmesi.
- **Cayma Hakkı:** Gönüllü sistemde emeklilik teklif formunun onaylandığı tarihi takip eden 2 ay içinde cayılabilir iken zorunlu sistemde emeklilik şirketinin çalışana emeklilik planına dahil olduğunu bildirmesini takip eden 2 ay içinde cayılabilir.
- **Başlangıç Döneminde Birikimin Olası Değer Kaybını Şirketin Karşılması:** Gönüllü sistemde yok iken zorunlu sistemde vardır.
- **Devlet Katkı Tutarı:** Her iki sistemde de ödenen katkı payının %25'i. Zorunlu sistemde ilave olarak başlangıç dönemi bitiminde sistemde kalınması şartıyla

bir defaya mahsus olarak 1000 TL ve emeklilik hakkını en az 10 yıllık gelir sigortası olarak kullanmayı tercih etme durumunda birikimlerin %5'i.

- **Devlet Katkısı Üst Sınırı:** Her iki sistemde de 2019 yılı itibariyle 7.675,20 TL
- **Devlet Katkısı Ödenme Şekli:** Gönüllü katılımcının hesabına nakden yapılırken zorunlu sistemde hak kazanıncaya kadar taahhüt bazında kişisel hesaplara kayden yansıtılması, hak kazanılan tutarların hesaba hak kazanma oranına göre nakden ödenmesi şeklindedir.
- **Katkı Payı Tutarları:** Gönüllü sistemde emeklilik planında belirtilen asgari tutar ya da üzerindeki herhangi bir tutar iken zorunlu sistemde prime esas kazancın %3'ü.
- **Ek Katkı Payı Ödeme İmkani:** Gönüllü sistemde varken zorunlu sistemde yoktur.
- **Katkı Payı Ödemelerine İstenildiği Zaman Ara Verme Hakkı:** Her iki sistemde de vardır.
- **Giriş Aidatı:** Gönüllü sistemde olabilir ancak zorunlu sistemde yoktur.
- **Yönetim Gideri Kesintisi:** Gönüllü sistemde olabilir ancak zorunlu sistemde yoktur.
- **Fon Toplama Gideri Kesintisi:** Her iki sistemde de vardır.
- **Emeklilik Planı Değişikliğine Karar Veren Taraf:** Gönüllü sistemde bireysel veya grup sözleşmeleri için katılımcı, işveren grup sözleşmeleri için işveren iken zorunlu sistemde işverendir.
- **Birikimlerin Değerlendirileceği Fonları Belirleyen Taraf:** Gönüllü sistemde katılımcı zorunlu sistemde çalışan
- **Sistemden Ayrılma Durumunda Getiriler Üzerinden Alınacak Stopaj:** Her iki sistemde de 10 yıldan daha az bir sürede sistemde kalıp ayrılması durumunda %15, 10 yıldan daha uzun sürede sistemde kalıp ayrılma durumunda %10 ve vefat, maluliyet sebebiyle sistemden ayrılması durumunda %5 olarak belirlenmiştir.

Tablo 1.2: Türkiye’de sunulan fon türleri (www.egm.org.tr)

Gönüllü Sistem	Otomatik Sistem
<ul style="list-style-type: none"> • hisse senedi fonu • borçlanma araçları fonu • katılım fonu • karma fon • para piyasası fonu • kıymetli madenler fonu • endeks fon • fon sepeti fonu • değişken fon • standart fon yaşam döngüsü fonu 	<ul style="list-style-type: none"> • başlangıç fon • standart fon • muhafazakar fon • dengeli fon • atak fon • agresif fon

1.7. Bireysel Emeklilik Sistemi’nin Temel Unsurları

Bu başlıkta BES’in temel unsurları ana hatlarıyla tanıtılacaktır. Bir sonraki “Bireysel Emeklilik Sözleşmesi” başlığında ise tarafların hak ve sorumlulukları açısından bu unsurların Türkiye’deki zaman içerisinde sayısal gelişimleri grafikleriyle detaylı bir şekilde incelenecektir.

Bireysel emeklilik sisteminde katılımcı emeklilik sözleşmesiyle belirlenmiş olan primi asgari 10 yıl düzenli olarak ödemek ve 56 yaşını tamamladığı takdirde emekliliğe hak kazanabilmektedir. Sistemde 10 yıl kalma şartı ya katılımcının düzenlenip imzalanan sözleşme tarihinden itibaren 10 yıl boyunca belirlenmiş olan primin ödenmesi ile ya da on yıllık ödemesine karşılık gelen miktarın topluca sisteme yatırmasıyla olabilir. Birden fazla sözleşmeye dahil olan katılımcının emeklilik hakkı kazanabilmesi için bu sözleşmelerin herhangi biri veya daha fazlasından bu hakkı kazanması yeterlidir (İncidüzen, 2008:50).

1.7.1. Emeklilik Planı

Emeklilik sözleşmesi, tarafların (katılımcı ve emeklilik şirketi) haklarını ve sorumluluklarını düzenlemektedir. Emeklilik planında sözleşmenin uygulama şekli ve teknik esaslar yer almaktadır. Emeklilik planında fon tipleri belirtilerek, katılımcının ödeyeceği tutar ve kesintiler belirtilir. Emeklilik şirketi ve katılımcı arasında

uzlaşıldıktan sonra kabul usulüne göre teklif formu hazırlanır. Düzenlenen emeklilik planlarının emeklilik şirketince düzenlenmesi gerekir (İncidüzen, 2008:50-51).

1.7.2. Giriş Aidatı

Sisteme ilk katılımda ya da katılımcının yeni bir emeklilik sözleşmesine dahil olması durumunda alınan aidattır. Giriş aidatı tek sefere mahsustur. Katılımcıların emeklilik şirketlerini değiştirmeleri durumunda giriş aidatı yeniden ödenmez ancak ilave bir sözleşme yapılması durumunda aidat alınmaktadır. Katılımcı giriş aidatını belli bir döneme yayarak taksitlendirip taksitler tamamlanmadan sistemden ayrılırsa giriş aidatının ödenmemiş taksitleri fon hesabından kesilir ve fonun geri kalan kısmı katılımcıya geri ödenir (Kıloğlu, 2007:85-86).

1.7.3. Katkı Payı

Sistemin en önemli finansmanı katılımcılardan alınan katkı paylarıdır. Katkı paylarının ödenecek miktarı sabit ve aşamalı olarak emeklilik sözleşmelerinde belirtilmektedir. Söz konusu ödemeleri emeklilik sözleşmesi oluşturulurken katılımcı aylık, üç aylık, altı aylık ya da yıllık ödeme seçeneklerinden birisini seçebileceği gibi isterse sözleşmece belirlenen katkı payına ilave yapabilir. Katılımcının sözleşmede belirlenen katkı payından az olmamak şartıyla yaptığı ödemeleri değiştirme hakkı da vardır (Yıldırım ve Aydın, 2010:28).

1.7.4. Yönetim Gideri

Yönetim gideri kesintisi sisteme dahil olan katılımcıların düzenli olarak ödediği katkı paylarından en fazla %8'lik bir oranla kesilir (Öztürk, 2010:52). Katılımcıların emeklilik sözleşmelerine uygun olarak fonlarına yaptıkları ödemeler katılımcının ara vermesi ya da sözleşmede belirlenmiş olan hizmetler dışında özel bir hizmet talep edilmesi durumlarında sözleşme şirketi tarafından katılımcıya bildirilerek en fazla %25 oranda yönetim gideri kesintisi yapılabilmektedir. Katılımcının aylık asgari ücret talep

etmesi durumunda da bu tutarının yine en fazla %25 i kadar fon adetlerinden yönetim gideri kesintisi yapılmaktadır (Kara, 2006:123; Uyar, 2011:48).

1.7.5. Fon İşletim Gideri Kesintisi

Emeklilik yatırım fonlarının iç tüzüklerinde belirtilmiş olup ve fon portföyünün yönetim giderlerini karşılamak için ve fonun net varlık değeri üzerinden azami binde 0,1 oranında günlük olarak ödenen tutardır (Öztürk, 2010:53). Yapılan bu kesintinin net varlıklar üzerinden belirli yüzdelerle hesaplanması, sisteme uzun süre katkı yapmış ve fon miktarları yüksek olan katılımcılar için maliyetleri artırıcı bir unsurdur (Alper, 2002:21)

1.7.6. Emeklilik Sicil Numarası

Katılımcılara özel olarak tanımlanır bu nedenle katılımcı hangi şirket ile anlaşma sağlarsa sağlasın farklılık göstermez. Her bir katılımcıya özel olarak verildiği için katılımcılar sistemden ayrılırlar dahi katılımcının sisteme yeniden katılma ihtimali nedeniyle bu kod başka bir katılımcıya verilmez. İlk hanesi katılımcı Türk uyruklu ise 0 yabancı uyruklu ise 1 ile başlamak üzere sicil kodu 12 haneden oluşur. Sistem, Türk katılımcılar için 0'dan sonraki 11 hane katılımcının TC Kimlik numarasından oluşmaktadır (İncidüzen, 2008:54-55).

1.7.7. Lehtar

Lehtar katılımcıların emeklilik sözleşmesi devam ederken vefat etmesi durumunda biriken fonların ödemesinin yapılacağı kişidir. Bu kişi veya kişiler Medeni Kanun hükümlerine göre saklı olarak belirlenir. Lehtar veya lehtarlar sözleşmede belirtilmemişse ya da belirtilen lehtarın iptali söz konusu olup yeni bir lehtar belirlenmemişse katılımcının vefatı durumunda hak sahipleri kanuni mirasçıları olacaktır. Katılımcının lehtarını değiştirmesi veya yeniden tayin etmesi sözleşme süresince mümkündür (Ay, 2003:74).

1.7.8. Getiri Oranları

Olası birikim tablolarının hazırlanmasında, katılımcıların daha doğru bilgilendirilmesi amacıyla hem katkı paylarının, hem de olası getiri oranlarının fiyat değişimlerinden arındırılarak reel bazda kullanılması uygun görülmüştür. Emeklilik şirketleri tarafından katılımcılara sunulacak olan olası birikim tabloları hazırlanırken kullanılması gereken reel bazda hazırlanmış getiri oranları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Arslan, 2018:22)

Tablo 1.3: Getiri Oranları (Arslan, 2018: 22)

Yıl Dilimleri (n=yıl)	Oran 1	Oran 2
2003 ≤ n ≤ 2013	%11,00	%9,00
n > 2013	%8,00	%6,00

Emeklilik şirketleri olası birikim tablolarını hazırlarken Tablo1.3.'te yer alan her iki reel getiri oranını da kullanmak zorundadır. Emeklilik şirketleri gösterimin yapıldığı yılın hangi dilime karşılık geldiğine göre iki oranı da kademeli olarak kullanmak zorundadır. Örneğin, 2005 yılında düzenlenen bir sözleşmenin on yıllık bir gösterim yapıldığında, ilk sekiz yıl için %11 ve %9, kalan iki yıl için ise %8 ve %6 şeklinde bir uygulama yapılacaktır. Aynı sözleşme için 2010 yılında tekrardan on yıllık bir gösterim yapılması durumunda ise, ilk üç yıl için %11 ve %9, kalan yedi yıl için %8 ve %6 oranları kullanılacaktır.

1.7.9. Cayma Hakkı

BES'e dahil olacak katılımcı sözleşmenin imzalanıp yürürlüğe girene kadar geçen süre içerisinde cayma hakkına sahiptir. Bu süre içerisinde gerçekleşen cayma nedeniyle emeklilik şirketi kesinti yapabilir ancak bu kesintinin olacağını sözleşme içerisinde belirtmiş olması gerekir. Ayrıca sözleşmede belirtilecek olan kesinti tutarı en fazla emeklilik planında öngörülen masraf tutarı kadar olabilir. Eğer yapılmış olan emeklilik sözleşmesinden şirket cayarsa katılımcının yaptığı tüm ödemeler hiçbir kesintiye uğramadan 7 iş günü içerisinde geri ödenir. Katılımcı sözleşmede belirtilenden farklı bir emeklilik planına dahil edilmişse bu durumun fark edildiği tarihten itibaren 10 iş günü içerisinde katılımcı emeklilik şirketine itirazda bulunabilir, bu itiraz da 5 iş günü

içerisinde değerlendirilerek sözleşmede belirtilen emeklilik planına uygun hale getirilir. Katılımcının sözleşmede belirtilen emeklilik plandan farklı bir plana dahil edildiğini emeklilik şirketi farkedirse gerekli düzeltmeyi şirket gerçekleştirerek katılımcının olası zararını karşılar (İncidüzen, 2008:56-57).

1.8. Bireysel Emeklilik Sözleşmesi

Bu alt başlıkta bir önceki alt başlıkta kısaca tanıtılmış olan bireysel emeklilik sisteminin unsurları daha geniş kapsamlı olarak ele alınarak Türkiye'ye yönelik sayısal verilerle desteklenecektir.

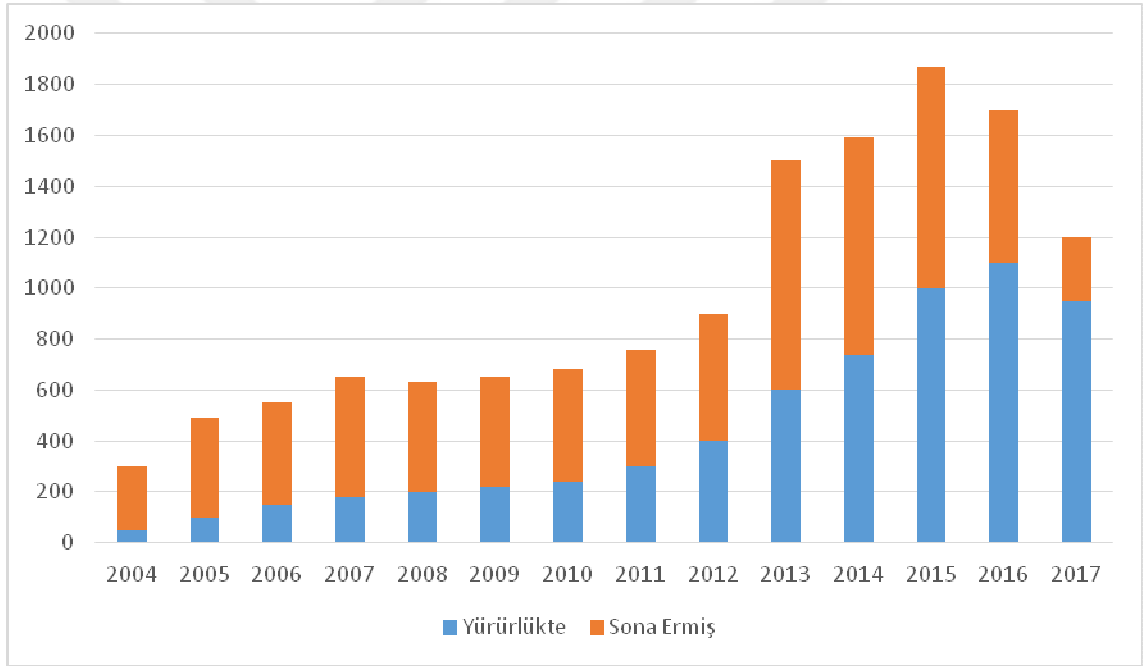
BES'e katılmak için şirket ile emeklilik sözleşmesi imzalanır. Emeklilik sözleşmesi, şirkette emeklilik hesabı açılması, hesaba katkı payı yatırılması, yatırılan katkı paylarının istenilen fonlarda yatırıma yönlendirilmesi ve emeklilik hesabında biriken paraların hak sahiplerine geri ödenmesine dair esas ve usuller ile tarafların diğer hak ve sorumluluklarının düzenleyen sözleşmedir. Emeklilik sözleşmesi, bireyler adına bir kurum ile grup emeklilik sözleşmesi şeklinde de yapılabilmektedir. Emeklilik sözleşmesinde bulunan kurallar ve sözleşmeye ilişkin esas ve usuller Kurulun görüşünün alınması ile Hazine Müsteşarlığı tarafından belirlenmektedir (4632 Sayılı Kanun, Madde 5).

Bireysel emeklilik sözleşmesi katılımcı tarafından imzalanarak yürürlüğe girdikten sonra, sözleşmeden kaynaklanan hakları kural olarak katılımcının kendisi kullanır. Ancak grup emeklilik sözleşmesi yapıldığı durumda sözleşmeden doğan hakları grup kurucusu ya da katılımcı hesabına katkı ödeyen kişi tarafından kullanılması kararlaştırılabilmektedir (Topalhan, 2010:179).

Bireysel emeklilik sözleşmesi, katkı payı olarak ödenen ilk tutarın şirketin hesaplarına nakden yatırıldığı tarihte yürürlüğe girer. Emeklilik gelir sözleşmeleri, Kanunun ilgili maddesi kapsamında yapılan aktarımlarla oluşturulan sözleşmeler ve başka emeklilik şirketinden aktarımla oluşturulan sözleşmeler ile hak kazanılan birikim

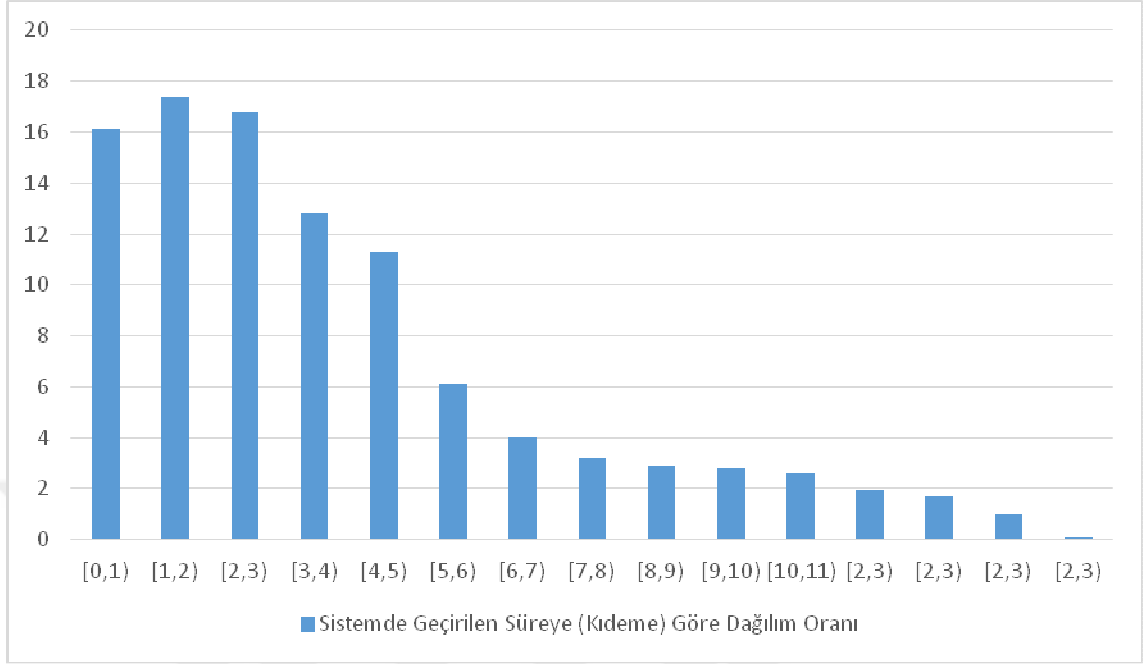
transferi ile kurulan sözleşmeler hariç olarak katılımcı, müsteşarlıkça belirlenen belgelerin imzalanmasını takip eden iki ay içinde sözleşmeden cayma hakkı bulunmaktadır. Cayma bildirimini şirkete ulaşmasını izleyen ilk iş günü verilen ödeme talimatları sonlandırılır ve katılımcının emeklilik hesabında bulunan birikim on iş günü içinde ilgili katılımcıya iade edilir (www.egm.org.tr).

Emeklilik sözleşmesi sahibinin vefat etmesi durumunda Medeni Kanun ilgili hükümleri çerçevesinde, sözleşme sahibinin belirlediği ve isimleri emeklilik sözleşmesinde belirtilmiş olan kişiler veya herhangi bir kişinin belirtilmediği durumda yasal mirasçılardır (Yalçın, 2016: 44).

Grafik 1.1: Sözleşmelerin yürürlüğe giriş yılına göre dağılımı (bin adet), (EGM, 2017: 24)

Sözleşme adetlerinin yıllara göre dağılımı grafik 1.1’de görülmektedir. 2013 yılına kadar sözleşme adetlerinde meydana gelen artış ve/veya azalışlar küçük aralıklarla gerçekleşmiş, 2013 yılı ve daha sonraki yıllar da artış daha belirgin ve yüksektir. Bu durumun en önemli nedeni, 2013 yılında yasalaşan ve %25 devlet katkısı olarak bilinen BES teşvik sisteminin bir sonucudur.

Grafik 1.2: Sistemde geçirdikleri süreye (kıdeme) göre dağılım (%), (EGM, 2017: 24)

Grafik 1.2’de sistemde geçirilen süreye göre sözleşme dağılımları gösterilmiştir. Sözleşmeler 2016 yılı sonu itibarı emeklilik sistemindeki ortalama kıdemi 3,4 yıl iken 2017 sonu itibarı ile bu ortalama 3,8 yıl olarak gerçekleşmiştir.

1.8.1. Tarafların Hak ve Sorumlulukları

Bireysel emeklilik sözleşmesinin taraflarının hak ve yükümlülükleri genel anlamda katkı payına yönelik birikimler ile ilgili ve emekliliğe hak kazanmayla ilgili hak ve yükümlülüklerdir. Söz konusu hak ve yükümlülükler ayrıca başlıklar halinde tek tek aşağıda incelenecektir.

4632 sayılı Kanununun 5. maddesinde tarafların hak ve yükümlülükleri, aşağıdaki şekilde belirtilmiştir;

“Emeklilik sözleşmesinde belirtilen esaslar dahilinde, şirket nezdinde katılımcı adına açılan bireysel emeklilik hesabına katkı yapılır. Şirket, katkı paylarını, en geç şirkete intikalini takip eden ikinci iş gününde yatırıma yönlendirmek zorundadır.

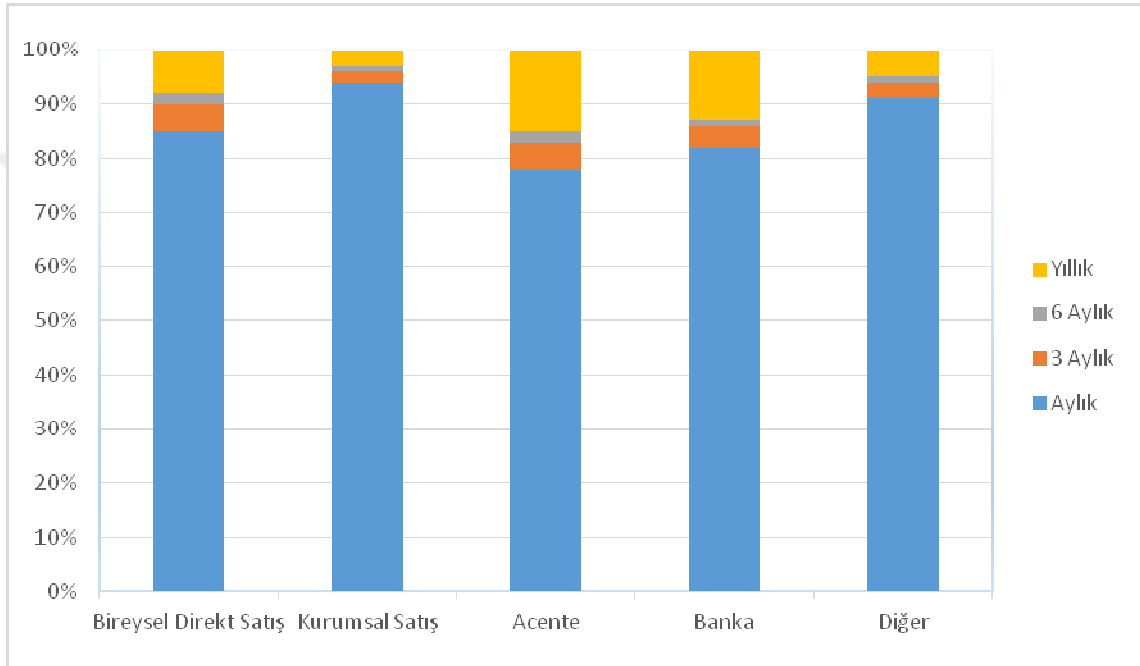
Katılımcı, emeklilik sözleşmesinde yer alan şartlar çerçevesinde, katkı payını birden fazla fon arasında paylaşabilir. Katılımcı, bireysel emeklilik hesabındaki birikimlerinin başka bir emeklilik şirketine aktarılmasını talep edebilir. Aktarım talebinde bulunulması halinde şirket, bildirim ulaşmasından itibaren en geç on iş günü içinde talebi yerine getirmekle ve birikimlerle birlikte hesaba ilişkin bilgi ve belgeleri aktarmakla yükümlüdür. Başka bir şirkete aktarım talebinde bulunulabilmesi için şirkette en az bir yıl süreyle kalınmış olması gereklidir. Müsteşarlık, bu süreyi üç yılı aşmamak üzere yeniden belirlemeye yetkilidir. Aktarıma, aktarım talebine ve şirkette kalınması gereken süreye ilişkin esas ve usuller Kurulun görüşü alınarak Müsteşarlık tarafından belirlenir. Bu maddede öngörülen paylaşırma, aktarım ve yatırıma yönlendirme yükümlülüklerini belirlenen süreler içinde gereği gibi yerine getirmeyen şirket, fon birim pay fiyatı değişikliklerini dikkate alarak bu işlemde dolayı varsa katılımcının birikiminde oluşan parasal kaybı hesaplar ve katılımcının hesabına öder. Katılımcının hesabının bulunmadığı durumlarda ise ödeme doğrudan katılımcıya yapılır. Grup emeklilik sözleşmesinin akdedilmesine taraf olan dernek, vakıf, tüzel kişiliği haiz bir meslek kuruluşu veya sair kuruluş yahut grup ile işverenler tarafından çalışanları veya üyeleri hesabına kısmen veya tamamen katkı payı ödenmesi halinde, bu katkılar ile getirileri bireysel emeklilik hesaplarında ayrı olarak takip edilir ve bu hesaplardaki birikimlere ilişkin hakların kullanımı ve yükümlülükler Müsteşarlıkça belirlenen esas ve usuller çerçevesince grup emeklilik sözleşmesinde belirlenir. Katılımcının bu birikimlere hak kazanma süresi her hâlde katılımcının grup emeklilik sözleşmesine giriş tarihinden itibaren yedi yılı aşamaz.” (4632 sayılı Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu, Resmi Gazete, 24366, 28.03.2001).

1.8.1.1. Katkı Payı Ödeme ve Ödemeye Bir Süre Ara Verme

BES, katılımcılarının katkı payı ödeyerek fon biriktirilmesi temeline dayanan bir sistemdir. Ülkemizde BES 01.01.2017 tarihine kadar yalnızca gönüllü katılıma dayalı olarak uygulanmış ve bu tarihten itibaren hem kamuda hem de özel sektörde çalışan ve kırk beş yaşın altında olan bireyler sisteme otomatik olarak katılmaya başlamıştır. Katılımcıların ödeyecekleri katkı paylarının tutarı, katılımcı ve emeklilik şirketi

arasında düzenlenen bireysel emeklilik sözleşmelerince belirlenir ve ödemeler bu çerçevede yapılır (Altay, 2013: 39).

Bireysel emeklilik sisteminde katkı payı ödeme dönemleri ve düzeni katılımcının isteğine göre belirlenir. Katılımcılar düzenli katkı payı ödemelerini aylık yapabilecekleri gibi üç ve altı aylık ya da isterlerse yıllık olarak da gerçekleştirebilmektedirler (Nefesoğlu, 2005: 73).

Grafik 1.3: Katkı payları ödeme periyotları (EGM, 2017: 41)

Grafik 1.3.'te 2017 yılı sonu itibarı ile mevcut sözleşmelerin katkı payı ödemelerinin periyotları gösterilmiştir¹. Buna göre mevcut sözleşmeler kapsamında ödenen katkı paylarının %83'ü aylık ve %15'i de yıllık olarak periyotlandırılmıştır. Ayrıca Grafik 1.3.'ün dikey ekseninde yapılan sözleşmelerin kanalı yer almaktadır. En sonda yer alan "diğer" sütununda Çağrı Merkezleri ve İnternet içerilmektedir. Görüldüğü gibi Kurumsal Satış ve Diğer satış kanalıyla yapılan sözleşmelerin aylık ödeme periyodu olarak belirlenmesi diğer kanalların üzerindedir. Aylık ödeme periyodundan sonra en çok tercih edilen periyot ise yıllık ödeme periyodu olmuştur.

¹ 2018 yılı raporu henüz yayımlanmamıştır.

Katılımcılar katkı paylarını otomatik ödeme talimatı, EFT, havale, kredi kartı ve ATM gibi yollarla yapabilmektedir (Nefesoğlu, 2005: 73). Yatırılan katkı paylarının tutarı asgari bireysel emeklilik katkı payı tutarı altında kalmamak koşuluyla katılımcı tarafından artırma veya azaltma yapılabilmektedir (Algümüş, 2006: 21).

Emeklilik sözleşmesi süresi içinde katkı payı ödeme tutarları ve ödeme zamanları değiştirilebilir. Bireysel emeklilik sözleşmesinde ödeneceği belirtilen katkı paylarının zamanında ödenmesi esastır. Ancak, sözleşmenin süresi içinde katkı payı ödenmelerine ara verilebilir. Vadesinde yatırılmayan katkı payının ödeme zamanını takip eden üç ay içinde, herhangi bir ödeme yapılmaması halinde, ilgili emeklilik sözleşmesinde ödemeye ara verildiği kabul edilir (4632 Sayılı Kanun, Madde 14).

Katılımcının ödemeye ara vermesi durumunda Yönetmeliğin 21. maddesine göre emeklilik şirketinin alacağı yönetim gider kesintisinin katılımcının emeklilik hesabındaki birikimden nasıl tahsil edileceğine ilişkin esaslar emeklilik planında belirtilir. Bunun yanında katkı payı ödemesine verilen ara bir yılı aşarsa, emeklilik şirketinin emeklilik gözetim merkezine ödediği sabit giderlerin yine katılımcının birikim hesabından nasıl tahsil edileceğine ilişkin esaslar da emeklilik planında belirtilir. Ancak beşinci yılını tamamlamış bir emeklilik sözleşmesi için ara verme ve yönetim gider kesintileri yapılamaz (4632 Sayılı Kanun, Madde 4).

1.8.1.2. Katkı Payını Farklı Fonlar Arasında Paylaştırma

Katılımcılar, ödemiş olduğu katkı paylarını sözleşmede kararlaştırılan emeklilik planına göre istediği fonlar arasında bölüştürülebilir. Sözleşme sahiplerinin katkı payları fonlar arasında bölüştürülürken doğabilecek olası zararları emeklilik şirketi asgari düzeye düşürmek için gereken önlemleri alır (Akın, 2008:124).

Emeklilik sözleşmesi yaptıran kişi, katkı payı dağılım miktarları veya oranlarını değiştirmesi, emeklilik plânının değiştirildiği anlamına gelmez. Katkı payının fonlar arasında dağılım ilişkin değişiklik yılda en fazla altı kez yapılabilir. Bireysel emeklilik sözleşmesi sahibi, istediği değişikliğe ilişkin talebini değişiklik tarihinden en az beş iş

günü önce bireysel emeklilik şirketine yazılı olarak yapılmalıdır. Şirkette, katılımcının değişiklik talep ettiği tarih itibarıyla katkı payı dağılım oranları veya miktarında değişikliği yapar (4632 Sayılı Kanun madde 8).

Katılımcı sözleşme imzalarken fon tercihinde bulunmaz ise katkı paylar standart fonlarda yatırıma aktarılır. Talep edilen fon değişikliği sözleşme sahibince iptal edilebilir. İptal edilen değişiklik talepleri için sözleşme sahibinin yılda altı olan fon dağılım değişikliği hakkından kullanılmış sayılmaz (4632 Sayılı Kanun madde 10).

1.8.1.3. Emeklilik Planında Değişiklik Yapabilme

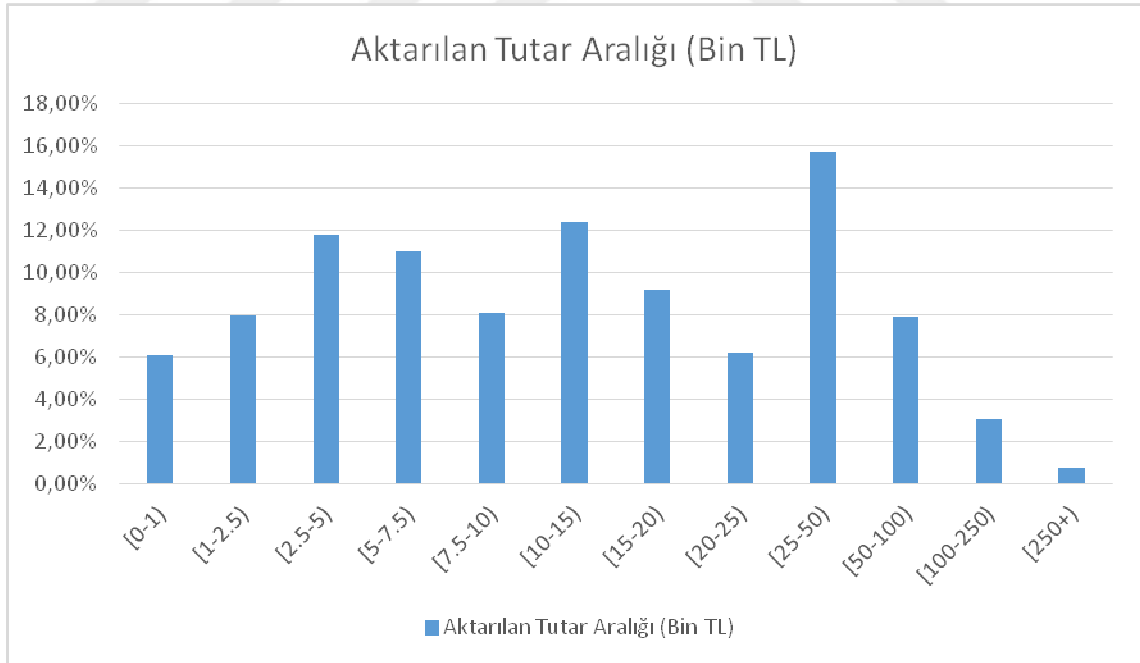
Katılımcılar emeklilik planlarını bir yıl içerisinde en fazla dört kere değiştirebilirler. Emeklilik planını değiştirme talebi, emeklilik şirketine yazılı veya internet üzerinden online olarak iletilebileceği gibi şirketin çağrı merkezi kanalıyla telefon üzerinden de iletilebilir. Emeklilik şirketi değişiklik talebini değerlendirerek onaylaması durumunda yeni emeklilik planına geçilebilir ve bu emeklilik şirketine değişiklik talebinin iletilmesine takiben on iş günü içinde gerçekleştirilerek yeni sözleşme katılımcıya gönderilir (4632 Sayılı Kanun madde 11).

1.8.1.4. Emeklilik Şirketinde Değişiklik Yapabilme

Katılımcının mevcut bireysel emeklilik şirketini değiştirmesi mümkündür. Ancak katılımcı sisteme ilk kez giriyorsa emeklilik sözleşmesinin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren iki yıl boyunca emeklilik şirketinden bir değişiklik yapamaz. Bir başka ifadeyle yeni sözleşmelerde emeklilik şirketini değiştirebilmek için iki yıl sözleşmenin yapıldığı şirkette kalınması gerekmektedir. Emeklilik şirketini bir kez değiştiren katılımcının yeni transfer olduğu şirketi de değiştirebilmesi için bu sefer bir yıl daha beklemesi gerekir. Bu bir yılın sonunda tekrar istenilen şirkete geçiş yapılabilir (<http://www.egm.org.tr>).

Emeklilik şirketi, başka bir şirkete geçiş talebinde bulunan katılımcıya beş iş günü içinde hesap özeti, aktarım bilgi formunu ve aktarım talep formunu göndermesi

gerekmektedir. Talep sahibi, belgelerle birlikte geçmek istediği şirkete başvurur ve şirket katılımcıya bir plan sunar. Katılımcının planı kabul etmesi durumunda, aktarım talep formunu imzalayarak geçiş yapmak istediği şirkete gönderir. Söz konusu şirket formun kendisine ulaştığı tarihi izleyen iş günü içerisinde aktarımı yapacak şirkete talepte bulunur. Aktarımı yapacak emeklilik şirketi, talebin kendisine ulaştığı tarihten itibaren on işgünü içinde birikimi, devlet katkısı hesabına ilişkin tutarlarla birlikte aktarır. Bireysel emeklilik şirketine ödenen katkı payları kısmi olarak aktarılamaz, katkı paylarının tamamı aktarılabilir. Aktarımla kurulan yeni bireysel emeklilik sözleşmesi için herhangi bir giriş aidatı alınmaz. Ancak sözleşme sahibinin mevcut sözleşmesi kapsamında ertelenmiş giriş aidatı olması durumunda söz konusu aktarım işlemi sözleşmenin 5. yılından önce yapılıyorsa, sözleşmesinin bulunduğu şirket giriş aidatının ödenmemiş kısmını sözleşme sahibinin emeklilik hesabındaki katkı paylarının anapara kısmından tahsil eder. Anaparanın kesintiye yetmediği durumda, katılımcıdan giriş aidatı ayrıca tahsil edilir. Giriş aidatının tahsili tamamlana kadar şirket aktarım talebini yerine getirmeyebilir. (<http://www.egm.org.tr>)

Grafik 1.4: Başka bir şirkete aktarımı yapılan sözleşmelerin tutarlarına göre dağılımı (EGM, 2017: 27)

Grafik 1.4'te 2017 yılı içerisinde aktarım, birikim transferi ya da hesap birleştirme nedeniyle başka şirkete aktarılan sözleşmelerin, sözleşme başına aktarılan tutarların aralıklarına göre dağılımıdır. Buna göre başka şirkete aktarımı yapılan sözleşmelerin içinde en büyük pay 25-50 bin TL aralığındakilerdir. Oranlar birbirine yakın olmakla birlikte 100 bin TL ve üzerinde tutara sahip fonların aktarımı en düşük paya sahiptir.

1.8.1.5. Giriş Aidatı, Yönetim ve Fon İşletme Gideri Kesintileri

Bireysel emeklilik şirketleri, ihtiyaç duydukları fonu emeklilik sözleşmesinde belirtilen usul ve esaslar içerisinde giriş aidatı, fon işletim gideri ve yönetim gideri gibi kesintiler yaparak karşılamaktadır (Uyar, 2012: 76).

Katılımcıların bireysel emeklilik hesaplarından kesilecek bütün kesintilerin ve giriş aidatlarının bireysel emeklilik sözleşmesinde ve yapılacak her türlü ilan ve reklamlarda halka açık olarak belirtilmesi zorunludur (Günay ve Güneş, 2015: 250). Ancak 01.01.2017 tarihi itibarıyla başlayan otomatik katılım çerçevesinde sisteme katılanlardan fon işletim gideri kesintisi haricinde herhangi bir kesinti yapılamaz (<http://www.egm.org.tr>).

Giriş Aidatı: Katılımcının, BES'e ilk defa katılması sırasında şirketler katılımcılardan giriş aidatı almaktadır (Genç ve diğerleri, 2015: 56). Ancak söz konusu giriş aidatları işveren grup emeklilik sözleşmesinden alınmamaktadır (<http://www.egm.org.tr>).

01.01.2017 tarihinden önce giriş aidatı ile ilgili uygulama şu şekildedir; emeklilik sözleşmesi imzalandığında giriş aidatının peşin alınacak bölümü, geçerli aylık brüt asgari ücretin yüzde onunu aşmaması gerekmektedir. Katılımcıdan alınacak toplam giriş aidatı sözleşmenin imzalandığı tarihte uygulanan brüt asgari ücretin, sistemde üç yıldan kısa kalanlar için %75'inden, sistemde üç yıl ile altı yıl arasında ayrılanlar için %50'sinden, sistemde 6-10 yıl arası süre kalıp ayrılanlar için %25'inden fazla olamaz. Onuncu yılını bitirenlerden, ölüm, maluliyet veya emeklilik hakkını kazanarak

sistemden ayrılırlarsa herhangi bir giriş aidatı talep edilemez (4632 Sayılı Kanun madde 20).

17.12.2016 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanan 29921 sayılı yönetmelikte giriş aidatına yönelik olarak yapılan değişiklikler şu şekilde düzenlenmiştir; giriş aidatı ve yönetim gider kesintisi birlikte tahsil edilecektir. Giriş aidatı bireysel emeklilik sözleşmesinin imzalandığı tarihten başlamak üzere her yılın ilk altı ayında uygulanan brüt aylık asgari ücretin %8,5’idir. Emeklilik, maluliyet, vefat gibi zorunlu haller dışında sistemde beş yıl tamamlamadan ayrılınması durumunda, giriş aidatının sözleşmenin beş yıl için kalan tahsil edilmemiş bölümü, katılımcının emeklilik hesabında birikmiş olan katkı paylarından kesilir. Bu kesintinin tutarı hesaplanırken sistemden çıkışın yapıldığı yılın ilk altı ayında uygulanan brüt asgari ücrete bakılır (29921 Sayılı Yönetmelik: Ek-2).

Tablo 1.4.’te söz konusu 29921 sayılı yönetmelikte belirlenmiş kesintilerle ilgili kısıtlamalar gösterilmiştir. Buna göre; sözleşmenin 6. yılı ve sonrası için bütün giderler üzerinden gerçekleştirilebilecek kesintilerin tutarının üst sınırı sözleşme kapsamında devlet katkısı hesabında bulunan tutarın yönetmelikle belirlenen belli bir oranına karşılık gelen tutar kadardır. Bu kesintilerin üst sınır kontrolü 1 Ocak 2021 tarihinden itibaren uygulanacaktır.

Tablo 1.4: Kesintilerle İlgili Kısıtlamalar (29921 sayılı yönetmelik, Ek-2)

Sözleşme Yılı	Kesintilere İlişkin Üst Sınır
0-5 Yıl İçin	Yönetim Gider Kesintisi ve Giriş Aidatının Toplam Tutarı İçin; Her Yıl İçin Aylık Brüt Asgari Ücretin %8,5’ine Karşılık Gelen Maktu Tutar
6. Yıl ve Sonrası İçin	Toplam Kesinti Tutarı; Sözleşme Kapsamında Devlet Katkısı Hesabında Bulunan Tutarın Belli Bir Oranına Karşılık Gelen Tutar

Yönetim Gider Kesintisi: Katılımcının ödediği katkı payları üzerinden alınan bir masraf kesintisi olup, bireysel emeklilik şirketlerinin yönetim ve idari masraflarını karşılamaya yöneliktir (Yazıcı, 2015: 126). 29921 sayılı yönetmelik öncesi yönetim gider kesintisi bireysel emeklilik katılım hesabına yapılan ödemeler üzerinden tahsil edilen azami oranı %2 olarak belirlenmiş iken; söz konusu değişiklik sonrası yönetim gider kesintisi ve giriş aidatı tek kalem şeklinde alınmaya başlanmıştır. Yönetim gider

kesintisi katılımcıların ödemeye ara vermesi durumunda ara verme süresi boyunca sözleşme sahibinin birikiminden, ödemeye ara verilen her tam ay için ek yönetim gideri kesintisi alınabilmektedir (Kara ve Yıldız, 2016: 34).

Emeklilik Gözetim Merkezi'nin hazırlamış olduğu 2017 yılı Bireysel Emeklilik Gelişim Raporu'na göre kümülatif yönetim gider kesintisi oranı %1,83 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca yine 2017 yılı için bireysel emeklilik sözleşmelerinde kümülatif yönetim gider kesintisi oranı %2,19 iken grup sözleşmeleri için bu oran %0,70 ve son olarak grup emeklilik sertifikaları için ise %0,22'dir (EGM Gelişim Raporu, 2017: 49).

Fon İşletim Gideri Kesintisi: Fonun finans piyasalarda işletimine yönelik bireysel emeklilik şirketleri tarafından kesilen tutardır (Elbil, 2015: 115). Bireysel emeklilik fon işletim gider kesintisi, net varlık üzerinden hesaplanmaktadır. Günlük en fazla yüz binde on olarak alınmaktadır (Solmaz, 2016: 26). 2013 yılında yapılan yeni düzenleme ile fon grubu bazında yapılabilecek toplam fon gider kesintileri şöyledir (<http://www.egm.org.tr>):

- Para Piyasası Fonları ve Kıymetli Madenler Fonları için günlük en fazla yüz binde 3, yıllık azami 1,09
- Borçlanma Araçları Fonu, Standart Fon ve Endeks Fonun için günlük azami yüz binde 5,25, yıllık en fazla 1,91
- Hisse Senedi Fonu, Katılım Fonu Karma Fon, Fon Sepeti Fonu, Değişken Fon, Yaşam Döngüsü/Hedef Fon için günlük azami yüz binde 6,25, yıllık azami 2,28

Söz konusu düzenleme ile 2012 yılında %2,28 oranında olan fon işletim gideri kesintileri 2013'te %1,81'e düşmüştür (Yazıcı, 2015: 129).

Bununla birlikte 2017 yılının başından itibaren uygulamada olan otomatik katılım kapsamında fon işletim gider kesintisi oranı yıllık en fazla % 0,85 olarak uygulanacaktır (<http://www.egm.org.tr>).

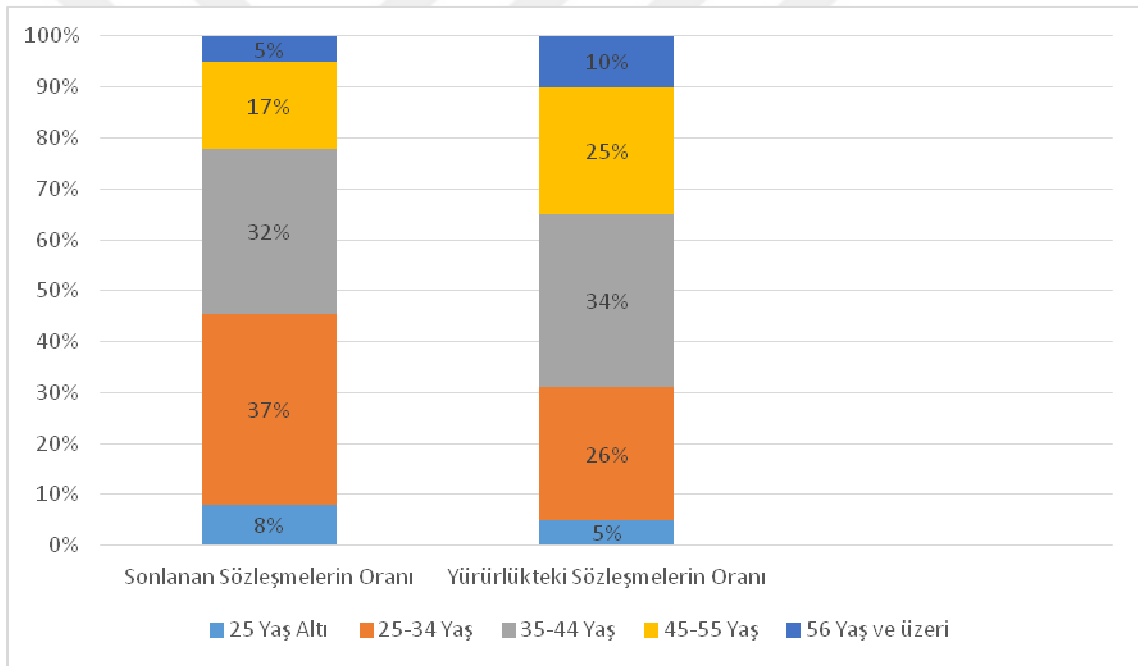
Ayrıca 17.12.2016 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan 29921 Sayılı yeni yönetmelik uyarınca belli koşulların sağlandığı durumlarda fon işletim gideri

kesintisinin belli bir kısmı iade edilecektir. İadenin yapılabilmesi için katılımcı altı yılını tamamlamalıdır. İade işlemi sözleşmenin sonlandığı tarihten sonraki beş iş günü içinde yapılır. İade yapılırken yaşanacak olası gecikmeden kaynaklanacak zararı emeklilik şirketi karşılar. İade işlemi sözleşmenin yedinci ve on dördüncü yılları arasında gerçekleşecekse iade oranı önceki yıl iade oranına 2,5 puan arttırılarak hesaplanacaktır. Son olarak on beşinci yıldan sonra iade oranı %25 düzeyinde sabit olarak uygulanacaktır. İade oranları tespitinde 2013 yılının başından itibaren sistemde geçirilen tüm süre dikkate alınır. Söz konusu uygulama 01.01.2021 tarihinden itibaren başlayacaktır (29921 Sayılı Yönetmelik).

1.8.1.6. Emekliliğe Hak Kazanmadan Sistemden Çıkış

Bireysel emeklilik sistemden ayrılmak her zaman mümkündür. Ancak sistemden geçerli sebepler dışında (altmış günde sözleşmeden cayma, emeklilik, maluliyet ve vefat) çıkışta birikimlerden çeşitli oranlarda kesintiler yapılmaktadır. Söz konusu kesintiler devlet katkısında yapılan kesintiler, stopaj kesintisi ve giriş aidatı kesintisi şeklinde üç başlıkta sıralanabilir. Stopaj Kesintisi, sözleşme sahibinin birikimlerinden sağladığı kazanç üzerinden yapılmaktadır. On yılı doldurmadan ayrılanlardan %15, on yılını doldurmuş ancak emeklilik hakkı kazanmadan ayrılanlardan %10 kesinti yapılır. Giriş aidatı kesintisi, yeni yönetmeliğe göre beş yılını doldurarak sistemden ayrılanlar için kesinti yapılmamaktadır. Ancak, beş yıllık sözleşme süresini tamamlamadan şirketten ayrılma durumunda giriş aidatının tahsil edilmemiş olan bölümü katılımcıdan tahsil edilir. Söz konusu tutar aidatın hesaplandığı yılın ilk yarısındaki brüt asgari ücretin %8,5'dur. Hak kazanılan devlet katkısından yapılan kesinti; üç yılı doldurmadan sistemden çıkılması durumunda, emeklilik hesabındaki devlet katkısının tamamı kesintiye uğrar, 3-6 yıl arasında bireysel emeklilik sistemde kalarak sonrasında ayrılmak istenmesi durumunda hak edilen devlet katkı tutarının %85'i kesilir ve katılımcı %15'ini karşılık gelen tutarı alabilir. BES'te 6-10 yıl arasında kalındıktan sonra ayrılmak istenmesi halinde devlet katkısının %65'i kesintiye uğramaktadır. Katılımcı sisteminde emekliliğe hak kazanmadan 10 yılını doldurarak ayrılmak isterlerse devlet katkısı tutarı %40 oranında kesintiye uğramaktadır (<http://www.egm.org.tr>).

Emeklilik gözetleme merkezinin 2017’de yayımladığı emeklilik gelişim raporunda 2017 yılında katılımcıların talebiyle sonlandırılan sözleşmeler kıdem ve aylık ortalama katkı payı tutarına göre sınıflandırılmıştır (EGM, 2017: 47). Buna göre sonlanan sözleşmeler ağırlıklı olarak sisteme girildikten sonraki ilk dört yıl içinde gerçekleşmektedir. Aylık katkı payı 0-50 TL olan sözleşmelerin katkı payı daha yüksek olan sözleşmelere göre daha yüksek oranda sistemden ayrıldığı da yine göze çarpan bir diğer unsurdur. Bu durum aylık ortalama katkı payının daha düşük olduğu sözleşme sahiplerinin alt gelir grubu kişiler olduğu öngörüsünde bulunulursa; düşük gelir gruplarının tasarruf eğilimlerinin daha düşük, yüksek gelir gruplarının tasarruf eğilimlerinin daha yüksek olduğu görüşünü destekler niteliktedir.

Grafik 1.5: Yaş aralığına göre katılımcının isteğiyle sonlanan sözleşmeler (EGM, 2017: 32)

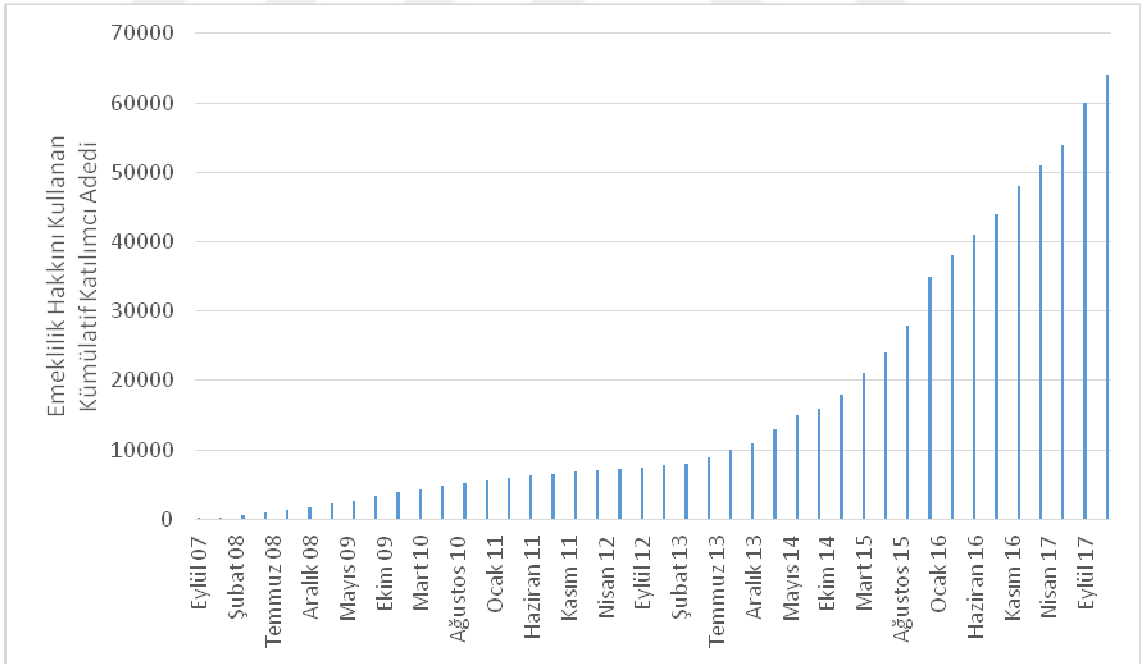
Grafik 1.5.’ta 2017 yılında emeklilik, ölüm, maluliyet gibi zorunlu haller hariç katılımcıların kendi talebiyle sonlanan ve yürürlükte sözleşmelerin yaş aralıklarına göre dağılımı yer almaktadır. Oranlar hesaplanırken sonlanan sözleşmelerin grafiği sözleşmelerin sonlandığı tarih itibarıyla, yaş aralıkları ise yıl sonu itibarıyla hesaplanmıştır. Grafikte yer almayan bir diğer istatistik ise 2017 yılına girerken aktif olan sözleşmelerin içinde 2017 yılında sonlanan sözleşmelerin oranı %11’dir olduğudur. Sonlanan sözleşmelerin içinde de en büyük pay %37 ile 25-34 yaş arası grup

iken en düşük pay %5 ile 56 yaş üstü gruptur. Devam eden sözleşmelerde ise en yüksek oran yine 25-34 yaş arası grup iken en düşük pay ise %5 ile 25 yaş altı gruptur.

1.8.1.7. Emekliliğe Hak Kazanma

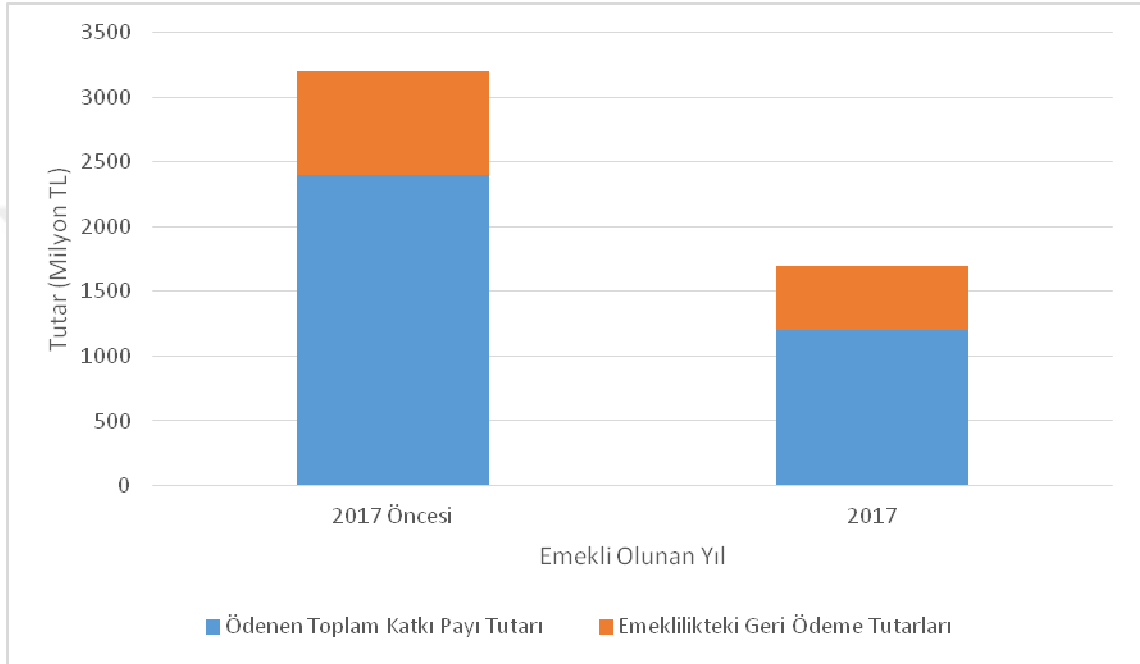
4632 sayılı Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu'nun 6. Maddesine göre emekliliğe hak kazanma şartları şöyle ifade edilmiştir;

“Katılımcı, sisteme giriş tarihinden itibaren en az on yıl sistemde bulunmak koşulu ile ellialtı yaşını tamamladıktan sonra emekli olmaya hak kazanır. Emekliliğe hak kazanan katılımcı, bireysel emeklilik hesabındaki birikimlerinin bir program dahilinde ödenmesini, tamamının defaten ödenmesini ya da yapacağı yıllık gelir sigortası sözleşmesi çerçevesinde kendisine maaş bağlanmasını talep edebilir. Katılımcının bu madde kapsamında birikimlerin ödenmesini talep etmesi veya başka bir şirket veya hayat sigorta şirketi ile yıllık gelir sigortası sözleşmesi yapması halinde şirket, katılımcının hesabındaki birikimleri bildirim ulaşmasından itibaren en geç on iş günü içinde katılımcıya öder veya ilgili şirkete aktarır.”

Grafik 1.6: Emeklilik hakkı kullanan katılımcı sayısının tarihsel değişimi (EGM, 2017: 53)

Grafik 1.6.'da 2017 yılı bitimine kadar geçen sürede emeklilik hakkını kullanan katılımcı sayısı kümülatif olarak gösterilmektedir. 2017 sonu itibarıyla toplam 63.892 katılımcı emeklilik hakkını kullanmıştır.

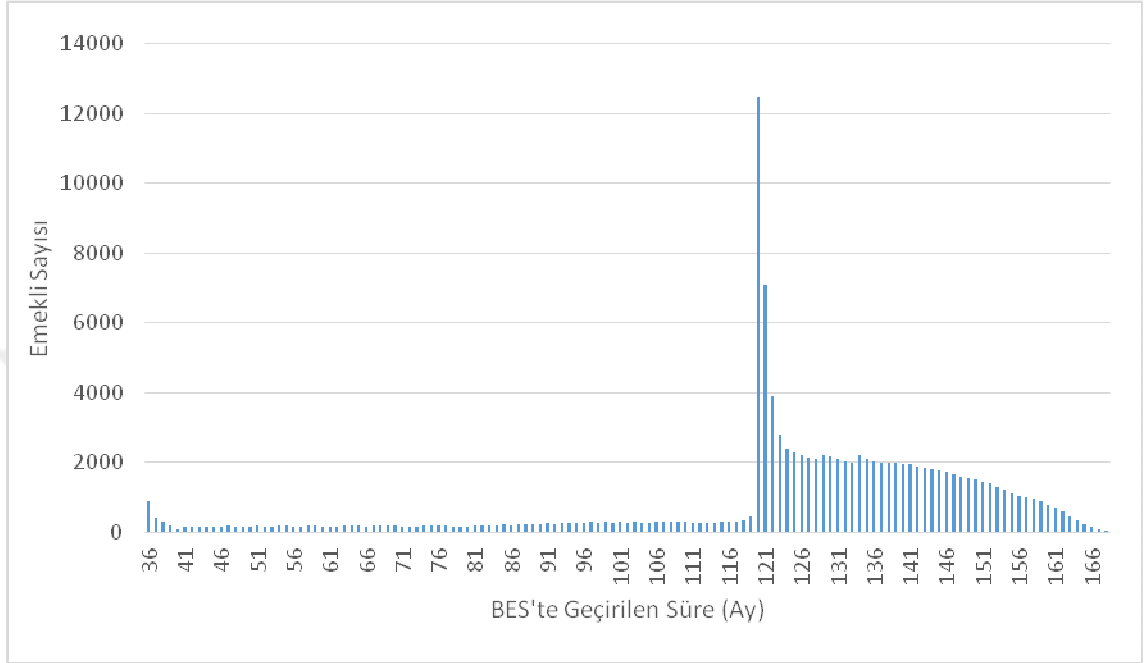
Grafik 1.7: Emeklilik hakkını kullanan katılımcılara ilişkin tutarlar (EGM, 2017: 53)

Grafik 1.7.'de ise emeklilik hakkı kullanan katılımcıların 2017 öncesi ve 2017 yılı içindeki sayıları karşılaştırılmaktadır. Buna göre 2017 öncesinde 42.069 katılımcı emekli olmuşken 2017 yılı içerisinde 19.142 katılımcı emekli olmuştur. Yine aynı grafikte 2017 yılı öncesinde emekli olan katılımcı sayısının daha fazla olmasına bağlı olarak geri ödeme tutarı 2017 yılına göre daha yüksektir.

Emeklilik gözetleme merkezinin 2017'de yayımladığı emeklilik gelişim raporunda emeklilik hakkı kullanılan yılların her biri için ödeme tutarlarının aralığı yer almaktadır. Raporda emeklilik ödeme tutarının 0-40 TL aralığında olan emekli katılımcı adedinin çok yüksek buna karşılık emeklilik ödeme tutarının 320-6500 TL aralığında olan emekli katılımcı adedinin çok düşük olduğu belirtilmiştir. Ayrıca yıl bazında

bakıldığında da 2013'ten 2017 yılına kadar her emeklilik ödeme tutarı grubu için emeklilik ödeme tutarının gittikçe arttığı da görülebilir.

2017: 54)

Grafik 1.8: Emeklilik hakkını kullanan katılımcıların BES'te geçirdikleri süre (EGM,

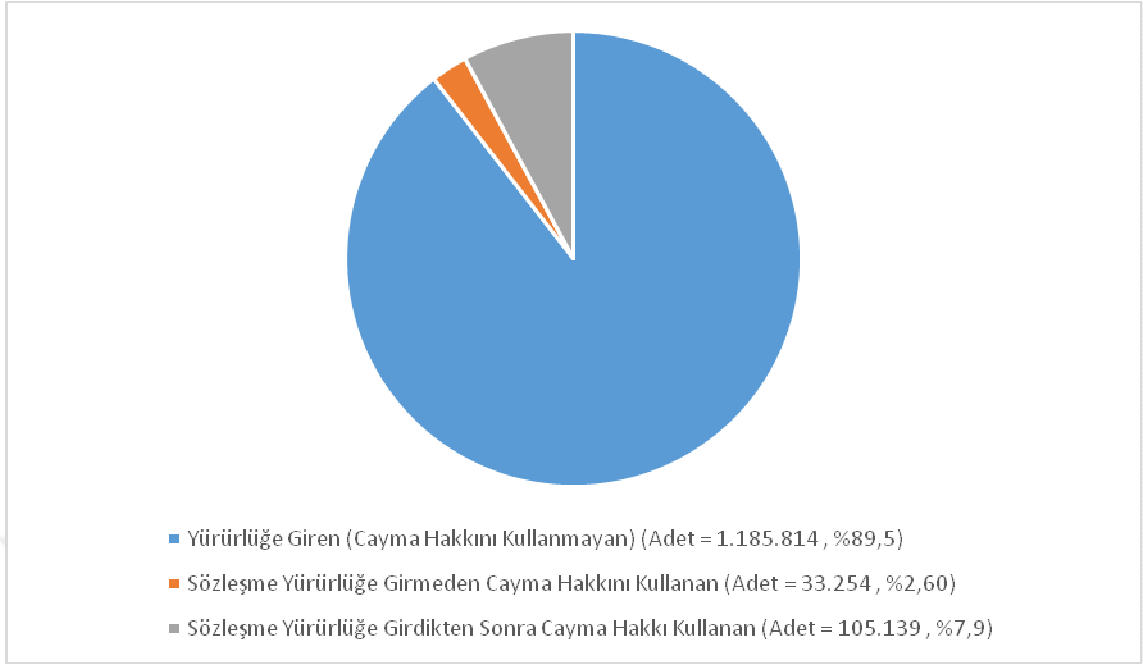
Grafik 1.8'de emeklilik hakkını kullanan katılımcıların sayısı ve bireysel emeklilik sisteminde geçirdikleri süre ay cinsinden verilmiştir. Buna göre emeklilik hakkını kullanan katılımcıların çok büyük bir kısmı sistemde ortalama 120-125 ay bir süre geçirmiştir. Ayrıca bu aralıktan daha fazla kalan emekli olmuş katılımcı sayısına göre bu aralıktan daha az kalmış emekli katılımcı sayısının da bariz bir şekilde daha az sayıda olduğu görülmektedir.

1.8.1.8. Emeklilik Sözleşmesinin İptali ve Ret

Bireysel emeklilik sözleşmelerinden cayma hakkındaki hususlar 09 Kasım 2012 tarihli 28462 sayılı BES Hakkında Yönetmeliğin 7'nci maddesinde şöyle düzenlenmiştir:

Emeklilik sözleşmesi, şirket tarafından reddedilmediği takdirde, varsa blokaj süresinin tamamlanmasını müteakip, katkı payı olarak yapılan ilk ödemenin şirket hesaplarına nakden intikal ettiği tarihte yürürlüğe girer. Teklifin şirket tarafından reddedilmesi halinde, verilen ödeme talimatları iptal ettirilir ve varsa yapılan tüm ödemeler hiçbir kesinti yapılmadan beş iş günü içinde ödeyene iade edilir. Katılımcı, teklif formunun imzalanmasını veya teklifin onaylanmasını müteakip altmış gün içinde cayma hakkına sahiptir. Cayma halinde durum, katılımcı tarafından şirketin çağrı merkezine veya faksla yahut postayla şirkete bildirilir. Cayma bildiriminin şirkete ulaşmasını müteakip verilen ödeme talimatları iptal ettirilir ve yapılan tüm ödemeler, fon toplam gider kesintisi haricinde hiçbir kesinti yapılmadan, varsa yatırım gelirleriyle birlikte on iş günü içinde ödeyene iade edilir. Katılımcının sisteme giriş tarihi, yürürlükte bulunan sözleşmeleri arasında, sisteme giriş tarihi açısından en eski tarihli sözleşme dikkate alınarak belirlenir. İşveren grup emeklilik sözleşmesinde, gruba sonradan dahil olan ve başka bir emeklilik sözleşmesi bulunmayan katılımcının sisteme giriş tarihi, ilgili grup emeklilik planına göre katılımcı ad ve hesabına katkı payı olarak yapılan ilk ödemenin şirket hesaplarına nakden intikal ettiği tarihtir.” (Bireysel Emeklilik Sistemi Hakkında Yönetmelik, Resmi Gazete, 28462, 09.10.2012)

Emeklilik sözleşmesi teklifi, söz konusu sözleşmenin yürürlüğe girmesinden önce bireysel emeklilik şirketi tarafından reddedilebilir. Eğer teklif şirket tarafından reddedilirse, herhangi bir kesinti yapılmaksızın katılımcının tüm ödemeleri 5 işgünü içerisinde geri ödenir (<http://www.egm.org.tr>).

Grafik 1.9: Cayma hakkı kullanım oranı (EGM, 2017: 26)

Grafik 1.9.'da 2017'de cayma hakkı kullanılan bireysel sözleşmelerin ve grup sözleşmelerin dağılımı yer almaktadır. Görüldüğü gibi cayma hakkını kullananların %2,60'ını emeklilik sözleşmeleri henüz yürürlüğe girmeyenler oluştururken, %7,90'ını sözleşmeleri yürürlüğe girdikten sonra cayan bireyler oluşturmaktadır.

1.9. Bireysel Emeklilik Sistemi'nin Kurumsal Yapısı

1.9.1. Hazine Müsteşarlığı

BES'e ait mevzuat düzenlemeleri Hazine Müsteşarlığı Sigortacılık Genel Müdürlüğü (SGM) tarafından yapılmaktadır. SGM'nin BES'le ilgili bazı görevleri şunlardır (EGM Gelişim Raporu, 2004: 24):

- Şirketlere emeklilik sektör faaliyet ruhsatı vermek,
- Katılımcılardan yapılacak kesintilerle (giriş aidatı, yönetim gider kesintisi, fon işletim kesintisi vs.) ilgili esasları ve değişiklikleri yapmak Kamuoyuna yapılacak bilgilendirme, reklam gibi faaliyetlerin esasa ve usullerini belirlemek,
- BES'de faaliyet gösteren araçlara ilişkin tüm düzenleme, denetleme ve faaliyetlerle ilgili usul ve esasları belirlemek,

- Emeklilik şirketlerinin hisse işlemleri ile ilgili esas ve usulleri belirlemek,
- Şirketlerin emeklilik ve sigortacılık işlemleri ile ilgili yılda bir defa denetim yapmak ve gerekli gördüğü hallerde olağanüstü denetimlerle raporlar hazırlamak ve raporları değerlendirmek,
- Emeklilik sisteminin bağımsız dış denetimle ilgili usul ve esasları belirlemek,
- İlgili kanuna göre şirketlere para ve idari cezaları uygulamak,
- Emeklilik şirketlerinin mali tablolarıyla ilgili usul ve esasları belirlemek,
- Şirketlerin öz sermayeleriyle ilgili sorumluluklarını kontrol ederek, altı aylık dönem sonları sermaye yükümlülük oranlarını tespit etmek

1.9.2. Sermaye Piyasası Kurulu

SPK sistemin düzenlemesine, uygulanmasına ve yürütülmesine yönelik temel belirleyici kurumlardan birisidir. SPK'nın sorumluluğunda fon türlerine ve bunların kuruluşuna faaliyetine, ilkelerine yönelik esasların ve usullerin bulunmasının yanı sıra katkı paylarının ilgili fonlarda toplanıp değerlendirilmesine, fon malvarlığı ile fon portföylerinin yönetimi, fonların birleşme ve devir esaslarına, denetimine ve kamunun bilgilendirilmesine yönelik esaslar ve usuller bulunmaktadır (Emeklilik Yatırım Fonlarının Kuruluş ve Faaliyetlerine İlişkin Esaslar Hakkında Yönetmelik, Resmi Gazete, 28586, 13.03.2013.).

1.9.3. Takasbank A.Ş.

Takasbank 28/ 02/ 2002 tarih ve 24681 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanarak yürürlüğe giren Emeklilik Yatırım Fonlarının Kuruluş ve Faaliyetlerine İlişkin Esaslar Hakkında Yönetmelik' te ifade edildiği gibi "saklayıcı" görevini görmektedir. Bu nedenle Takasbank "Saklayıcı Kuruluş" olarak da bilinmektedir. BES'e ödenen katkı paylarının yönlendirildiği fonlar Takasbank tarafından saklanmaktadır. Ancak bu saklama hizmeti SPK tarafından yetkilendirilebilecek diğer kuruluşlar tarafından da yapılabilmektedir. Söz konusu yatırım fonları SPK tarafından yetkilendirilen bir saklayıcı kuruluştaki saklanıyor ise bunların değerleri konusunda gerekli bilgiler Takasbank'a verilmek zorundadır. Takasbank'ın BES'teki başlıca görevleri arasında fon

adına yapılacak her türlü varlık işlemleri için gerekli koşulların sağlanması ve işlemlerin kontrolü, fon paylarının katılımcılar adına ayrı ayrı tutulması ve katılımcıların fon payları izleme imkanı sağlanması, fon portföyünün SPK'nın belirlediği usuller çerçevesinde kontrolü ve fondan yapılacak ödeme ve parasal aktarım işlemlerinin kontrolü, fon portföyündeki menkul kıymetlerle ilgili gerekli raporların hazırlanması, gerekli durumlarda raporların SPK ve Hazine Müsteşarlığına aktarılmasıdır (EGM Gelişim Raporu, 2004: 28).

1.9.4. Bireysel Emeklilik Danışma Kurulu

Bireysel emeklilik sisteminin kurumsal yapısının en üstünde bulunan unsurdur. Bireysel Emeklilik Danışma Kurulu'nun sorumluluğunda BES'e ilişkin politikaların belirlenmesi ve uygulanması ile ilgili önlemleri almak yer alır. Hazine Müsteşarlığı'nın başkanlığını yürüttüğü kurulun temsilcilerini; Hazine Müsteşarlığı, Sermaye Piyasası Kurulu, Maliye Bakanlığı ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından görevlendirilen en az genel müdür seviyesindeki birer üye oluşturmaktadır (Bireysel Emeklilik Danışma Kurulunun Çalışma Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik, Resmi Gazete, 24569, 31.10.2001).

1.9.5. Bireysel Emeklilik Şirketleri

4632 sayılı kanunda belirtilen şartlara uygun olarak kurulan ve BES'de çalışmak üzere Hazine Müsteşarlığından faaliyet izni almış şirketlerdir. İlgili kanuna göre şirketin unvanının "emeklilik" ibaresini taşıması zorunludur. En az 10 milyon TL'si ödenmiş olmak üzere en az 20 milyon TL'lik sermayeden oluşan bir anonim şirket olmak zorundadır.

1.9.6. Bireysel Emeklilik Aracıları

BES'e katılmak isteyen bireylere emeklilik şirketlerinin seçimini yapma konusunda, bireylere emeklilik sözleşmelerini ve emeklilik planlarını tanıtım hazırlama konusunda bireysel emeklilik şirketleri ile katılımcılar arasında sözleşme pazarlaması ve satışı hizmetine aracılık eden kurumlardır (Tuncay, 2012:4-17).

1.9.7. Emeklilik Gözetim Merkezi

BES'in etkin ve güvenli bir şekilde işlemleri, katılımcıların hak ve çıkarlarının korunması, kamunun şeffaf bir şekilde bilgilendirilmesi amaçlarıyla sistem üzerinde hem denetleyici bir fonksiyona sahip olan hem de kamu karar birimlerinin politika kararları almasına yardımcı olmak üzere BES'e ilişkin veri seti oluşturmakla görevlendirilen kurumdur. BES'in yürürlüğe girdiği 2003 tarihinde kurulmuştur ve merkezi İstanbul'dadır (www.egm.org.tr).

1.10. Emeklilik Yatırım Fonları

Katılımcıların sistemde kaldıkları süre boyunca ödedikleri katkı paylarının değerlendirildikleri ve yatırıma yönlendirildikleri yatırım fonlarına denmektedir. Yatırım fonlarını portföy yönetimine yönelik faaliyette bulunan şirketler yönetmektedir (www.egm.org.tr).

İlgili şirket emeklilik sözleşmesi kapsamında alınan katkı paylarını katılımcıların emeklilik hesaplarında ve katılımcılar adına riski dağıtacak ve minimize edecek portföy çeşitlendirmesine giderek ve katılımcıların talebi doğrultusunda inanç değerlerine göre oluşturulan portföyün yönetimini yapar. Söz konusu fon hukuki olarak bir tüzel kişilik özelliği taşımaz. Fon, Emeklilik Yatırım Fonuna İlişkin Düzenlemeler Kanunu'nda yer alan amaçlar dışında kullanılamaz ve kurulamaz (Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Kanunu, md.15).

1.10.1. Emeklilik Yatırım Fonlarının Kuruluşu

Emeklilik Yatırım Fonu'nun kurulabilmesi için şirket, fon kuruluş izni aldığı tarihten itibaren en geç altı ay içerisinde gerekli belgelerle birlikte katılma belgelerinin kayda alınması talebiyle Kurula başvurmak zorundadır. Şirketin emeklilik yatırım fonu oluşturarak yasal olarak faaliyete başlayabilmesi için şirket merkezinin Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi'nde tescil edildiği ilan edilmiş olmalıdır. Ayrıca şirket merkezinin gerekli fiziki koşulları sağlamış olması, gerekli kurum içi örgütlenmenin yapılmış

olması ve personellerinin fon yönetimini yapabileceğine dair gerekli belgelere sahip olması gerekmektedir. Ayrıca bunların yanında şirketin muhasebe ve haberleşme sistemlerine yönelik gerekli teknik alt yapıya sahip olması, fon yönetimi yapacak olan gerekli insan kaynakları biriminin, personelin en az bir portföy yöneticisinin hazır bulunması ve portföy yönetim sözleşmesinin olması gerekmektedir. (Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Kanunu, md.16);

1.10.2. Emeklilik Yatırım Fon Türleri

1.10.2.1. Gelir Amaçlı Fonlar

Toplanan katkı payları ile yapılacak plasman harcamalarının ve bunlardan elde edilecek finansal gelirlere (faiz, kar payı, temettü vb.) ağırlık verilen fonlardır. Toplam altı tür olan gelir amaçlı fonlar ve özellikleri aşağıdaki verilmiştir; (www.egm.org.tr).

- a. *Hisse Senedi Fonu*: Toplanan katkı paylarıyla düzenle kâr payı ödemesi yapan şirketlere ait hisse senetlerinin satın alındığı fon türüdür. Volatilitesi düşük olan hisse senetleri tercih edilir. Portföyün minimum %80'i bu özelliklerdeki hisse senetlerinden oluşur.
- b. *Kamu Borçlanma Araçları Fonu*: Toplanan katkı paylarıyla kamuya ait tahvillerin ve bonoların birincil veya ikincil piyasada kesin ya da geçici (repo - ters repo) alım satımları yoluyla spekülasyon kazancı elde etmeyi hedefleyen fon türüdür. Oluşturulan portföyün minimum %80'ini bu araçlar oluşturur.
- c. *Özel Sektör Borçlanma Araçları Fonu*: Toplanan katkı paylarıyla özel kesimin çıkardığı tahviller ya da finansman bonolarının birincil ya da ikincil piyasada kesin ya da geçici (repo - ters repo) alım satımları yoluyla spekülasyon kazancı elde etmeyi hedefleyen fon türüdür. Oluşturulan portföyün minimum %80'i bu araçlardan oluşturulur.
- d. *Kira Sertifikası Fonu*: Toplanan katkı paylarıyla kira sertifikası satın alarak kira sertifika geliri elde edilen fon türüdür. Oluşturulan portföyün minimum %80'i bu araçlardan oluşturulur.
- e. *Karma Fon*: Toplanan katkı paylarıyla yukarıda sayılan dört fon türü araçlarının her birinden en az %20 oranda tutmak şartıyla portföyün minimum %80'inin bu araçlardan oluşturulduğu fon türüdür.

- f. *Esnek Fon*: Toplanan katkı paylarıyla konjonktürel gelişmelere bağlı olarak portföy çeşitlendirilmesinin önceden belirlenmediği, plasman harcamasının hangi araçlara yönelik olduğunun değişken olduğu fon türüdür.

1.10.2.2. Büyüme Amaçlı Fonlar

Plasman harcaması araçlarına ve bu araçlardan elde edilecek sermaye kazançlarına ağırlık verilen fonlardır. Yukarıda sıralanan Hisse Senedi, Karma ve Esnek Fonlar bunun örnekleridir. (www.egm.org.tr).

1.10.2.3. Para Piyasası Fonları

Oluşturulan portföyün bileşenlerinin tamamının vadesine 3 ay ya da 3 aydan daha az kalmış olan ve likidite derecesi yüksek olan varlıklardan oluşan fonlardır. Üç tür olan bu fonlar aşağıda tanımlanmıştır: (Uyar, 2012: 54).

- Likit fon-kamu*: Toplanan katkı paylarıyla oluşturulan portföyün tamamının ters repo araçlarından oluştuğu fon türüdür.
- Likit fon-özel sektör*: Toplanan katkı paylarıyla oluşturulan portföyün tamamını özel kesim borçlanma araçlarından oluştuğu fon türüdür.
- Likit fon-karma*: Toplanan katkı paylarıyla oluşturulan portföyün tamamının hem kamu hem de özel kesim borçlanma araçlarından oluştuğu fon türüdür.

1.10.2.4. İhtisaslaşmış Fonlar

Toplanan katkı paylarıyla oluşturulan portföyde yer alan araçların belli spesifik alanlara yönelik olarak oluşturulduğu fonlardır. Örneğin; oluşturulan fon portföyü ağırlıklı olarak belli bir sektörde faaliyette bulunan şirketlerin hisse senetleri ya da borçlanma araçlarını içeriyorsa bu fonlar ihtisaslaşmış fonlar olarak adlandırılır. İhtisaslaşmış fonlar üç çeşittir: (www.egm.org.tr).

- Yabancı Ülke Fonu*: Toplanan katkı paylarıyla belli bir ülkenin finansal araçları üzerinden gelir elde etmeyi hedefleyen fon türüdür. Oluşturulan portföyün minimum %80'i bu araçlardan oluşturulur.

- b. *Sektör Fonu*: Toplanan katkı paylarıyla belli sektörlerde faaliyette bulunana şirketlerin çıkardığı hisse senetleri ya da borçlanma araçları üzerinden gelir elde etmeyi hedefleyen fon türüdür. Oluşturulan portföyün minimum %80'i bu araçlardan oluşturulur.
- c. *Endeks Fon*: Toplanan katkı paylarıyla SPK'nın uygun gördüğü endekslerden herhangi biri kapsamındaki araçlardan oluşan fon türüdür. Oluşturulan portföyün minimum %80'i Tahvil Endeksleri, Sektör Endeksleri gibi endekslerden oluşur.

1.10.2.5. Kıymetli Madenler Fonu

Toplanan katkı paylarıyla altın, gümüş, bakır gibi emtia piyasalarında işlem gören değerli madenlerin değerlendirilmesi üzerinden gelir elde etmeyi amaçlayan fon türüdür. Oluşturulan portföyün minimum %80'i bu araçlardan oluşturulur (Uyar, 2012: 54).

- a. *Kıymetli Madenler Fonu*: Toplanan katkı paylarıyla portföyün minimum % 80'inin BİST ve yabancı ülke borsalarında işlem gören değerli madenlere dayalı varlıklardan oluştuğu fondur.
- b. *Altın Fonu*: Toplanan katkı paylarıyla portföyün minimum % 80'inin BİST ve yabancı ülke borsalarında işlem gören yalnızca altına dayalı varlıklardan oluştuğu fondur.

II. BÖLÜM

2. TASARRUF KAVRAMI

2.1. Tasarruf 'un Tanımı ve Teorik Çerçevesi

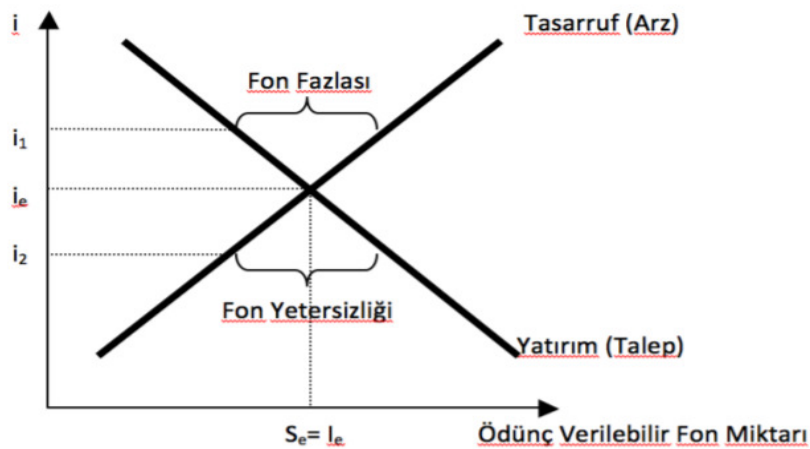
İktisat yazınında tasarruf, harcanabilir cari gelirin tüketilmeyen kısmı olarak tanımlanmaktadır. Hanehalkları elde ettikleri harcanabilir gelirlerinin bir kısmını tüketirken bir kısmını da tüketmezler, işte bu tüketilmeyen kısım tasarrufları oluşturur (Parasız, 2008: 296). Hanehalkının harcanabilir gelirinin ne kadarını tasarruf edeceği yani tasarruf eğilimi toplumun zevk ve tercihlerine, uygulanan teşvik politikalarına, ülkenin finansal kurumsal yapısına ve demografik unsurlara bağlıdır (Boskin, 1988: 1). Hanehalkı geleceğe yönelik beklenmeyen harcamalarını finanse edebilmek amacıyla ihtiyati güdü ile tasarruf etmenin yanı sıra finansal varlıkların değerindeki dalgalanmalara bağlı olarak spekülasyon amacıyla da tasarruf etme eğilimi gösterirler (McConnel ve Brue, 1996: 76). Makroekonomik açıdan tasarruflar yatırımları finanse ederek ekonomik büyümeye ve dolayısıyla ülkedeki ortalama refah düzeyinin iyileşmesine katkı sağlamaktadır (Frank ve Bernanke, 2009:550). Kısacası hem ülkelerin büyüme performansını etkileyerek makroekonomik açıdan ekonominin en küçük karar birimlerini temsil eden hanehalklarının finansal güvenliğini sağlamasıyla mikroekonomik temeller açısından ülkelerin tasarruf düzeyi son derece önemli bir iktisadi değişkendir.

Tasarrufa ilişkin Klasik Okul ve Keynesyen Okul farklı düşünceler ortaya atmıştır. Klasik teoriye göre tasarruflar özel kesim tarafından belirlenen ve reel faiz oranının artan bir fonksiyonu iken Keynesyen görüşte tasarruflar hanehalkı tarafından belirlenen ve harcanabilir cari gelirin artan bir fonksiyonudur. Klasik teorinin en önemli varsayımlarından birisi olan ve “*Her arz kendi talebini yaratır.*” şeklinde ifade edilen

Say Yasası'na göre üretilip satılmak istenen yani arz edilen her bir mal ve hizmetin piyasada bir talebinin olacağı varsayılmaktadır. Bu görüşle yine Klasik teorinin en önemli varsayımlarından bir diğeri olan görünmez el mekanizmasının yani piyasada arz talep dengesinin kendiliğinden sağlanmasının temeli oluşturulmaktadır (Sloman, 2004: 105).

Kurucusu Adam Smith olarak gösterilen Klasik Makro İktisat Teorisi'nin temel varsayımlarından biri olan homo-economicus'un yani rasyonel ekonomik birimlerin tasarruflarını kendilerine getiri getirecek finansal araçlara yatıracağı öngörülmüştür (Samuelson ve Nordhaus, 1985: 138). Bu nedenle bireyler faiz geliri elde etmek üzere tasarruf kararında bulunurlar. Bireyler tasarrufları ile bir taraftan kendilerine faiz geliri sağlarken diğertaraftan da yatırım yapma isteğiyle fon talep eden firmalara yatırımlarını gerçekleştirebilmeleri için finansman sağlamış olurlar (Smith, 2004: 394-395).

Klasiklere göre fiyat, ücret ve faizlerin esnek olması sebebiyle tasarruf ve yatırımlar mal piyasası dengesine paralel olarak ödünç verilebilir fonlar piyasasını da dengeye getirir.(Yeldan, 2011: 101). Ödünç verilebilir fonlar piyasası Şekil 2.1'de gösterilmiştir. (i_e) denge faiz oranının üzerindeki bir faiz oranı tasarruf yani fon arz fazlasına yol açar ve faizleri düşürür. Faiz oranlarının denge düzeyinin altında gerçekleşmesi durumunda ise yatırım yani fon talep fazlası ortaya çıkar. Böyle bir durumda da piyasada arz edilmiş olan fonlardan daha fazlası talep edildiğinden faizler piyasada kendiliğinden artmaya başlar ve piyasa yine dengeye yönelir.

Şekil 2.1: Ödünç verilebilir fonlar piyasası (Yeldan, 2011:101)

Klasik iktisatçıların homo-economicus varsayımı klasiklerin tasarruf teorisine bireyci yaklaşım sergilemesine neden olmakla birlikte, bu durumun her bir bireyin kendi çıkarını maksimize etme isteğine neden olarak toplumun da refahını arttıracığı savunulmuştur. Ayrıca bireylerin tasarruf eğilimlerindeki farklılıkların daha çok sınıfsal farklılıklardan ileri geldiği ve ihtiyat güdüsü ile tasarruf etme eğiliminin daha çok sosyal koşullara bağlı olduğu savunulmaktadır (Green, 1991: 95).

Klasik İktisatçılardan Nestor Senior faizi, bugünkü tüketimden vazgeçmenin ödülü olarak tanımlamıştır. Yani Klasiklere göre bireyler gelecek dönem tüketimlerinin finansmanı için tasarruf yapmaktadır. Artan faiz oranları aynı tasarruf miktarı ile daha fazla faiz geliri elde edilmesine imkân tanıyacağı için yine gelecekteki tüketimi arttıracaktır. Yüksek faiz nedeniyle ortaya çıkacak olan tasarruf fazlası ödünç verilebilir fonlar piyasasına aktarılırken mal ve hizmet üretimi için gerekli olan finansmanı da sağlamış olur (Sloman, 2004: 106). Bu sayede ödünç verilebilir fonlar piyasası kararlı denge durumuna esnek faiz hadleri sayesinde dönebilmektedir.

Görünmez el sayesinde piyasaların kendiliğinden dengeye geleceği görüşü 1929'da yaşanan ve Büyük Buhran adı verilen ekonomik kriz ile sorgulanmaya başlamıştır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasında ortaya çıkan işsizlik ve beraberinde görülen talep yetersizliği piyasaları krize sürüklemiştir. Klasik Okul'a bağlı iktisatçılar bu kriz reçetesi olarak denk bütçe için vergi artışı ve daha fazla tasarruf gerekliliğini sunmuşlardır. İşsizliğin sebebi olarak da işçi ücretlerin aşırı yüksekliğini göstermişlerdir; bu nedenle ücret ve fiyat indirimlerine gidilerek krizin aşılabileceğini savunmuşlardır (Keynes, 1967: 9; Sloman, 2004:114). Ancak Klasiklerin bu öngörüsü beklediklerinin aksine piyasaları dengeye getirememiş ve işsizlik sorunu giderek kronik bir yapıya bürünmüştür. Bu durum, klasik iktisatçıların görüşlerinin sorgulanmasına neden olmuş; ekonomik şoklar karşısında piyasaların devlet müdahalesi olmadan dengeye ulaşmasının güç olduğu gerçeğini gözler önüne sermiştir (Kanyılmaz, 1995: 3).

1929 Büyük Buhranı sonucu artan işsizlik, ülkelerin Ortodoks görüş çerçevesinde dengelemeye çalıştıkları ekonomilerini giderek daha artan maliyetlerle tehdit eder hale gelmiş ve bütçe dengesini sağlamak için uygulanan sıkı politikalar,

ekonominin daralmasına ve işsizlik sorununun giderek daha çözümlü zor bir hale gelmesine neden olmuştur. J.M. Keynes'in 1936 yılında yayımladığı *General Theory of Employment, Interest and Money* (İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi) adlı eseri, bu sebeple büyük bir devrim etkisi yaratmış ve işsizliğin giderilmesi için gerekli olan kalemin tasarruflar değil, harcamalar kaleminin olduğu düşüncesi ekonomide geniş yer bulmuştur (Kanyılmaz, 1995: 4).

Keynes'e göre planlanan tasarruflar planlanan yatırımlara eşittir. Bir başka ifade ile tüketicilerin gelirlerini tüketmediği kısmı olan tasarruf ile girişimcilerin yapmak istediği yatırım miktarı birbirine eşittir. (Keynes,1967: 47). Keynes, klasik iktisatçılardan farklı olarak girişimcilerin yapmak istediği yatırım miktarının gelir üzerinde ve buna bağlı olarak da gelirin tüketilmeyen kısmı olan tasarruflar üzerinde etkili olduğunu belirtmiştir (Crotty, 1980: 21). Ancak toplam tasarruf miktarının düzeyi ise hanehalklarının tüketimde yapma ya da yapmama konusundaki tercihlerinin sonucu olarak gerçekleşecektir (Keynes, 1967: 65).

Keynesyen teoride, tasarruflar gelirin tüketilmeyen kısmı olması sebebiyle, reel harcanılabilir gelirin bir fonksiyonu olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle harcanabilir gelirdeki artışa bağlı olarak hem tüketim hem tasarruf artmaktadır. Ancak harcanabilir gelirden meydana gelecek sürekli artış sonucunda tüketimin gittikçe daha az tasarrufun ise gittikçe daha çok artacağını savunmuştur, bu duruma Keynes "Temel Psikolojik Yasa" adını vermektedir. Ayrıca Keynes, otonom harcamalarda meydana gelecek bir değişimin milli gelir üzerinde kendisinden daha fazla etki yaratacağını savunmuştur. Çarpan ya da çoğaltan etkisi olarak adlandırılan bu süreç bir harcama sonrasında ortaya çıkacak zincirleme yeni harcamaların yaratacağı döngüsel akımın bir sonucudur (Sloman, 2004: 121).

Ayrıca Keynes yine Klasik iktisatçılardan farklı olarak denge faiz oranının mal piyasası ve bunun paralelinde ortaya çıkan ödünç verilebilir fonlar piyasası tarafından değil para arzı ve para talebinden oluşan para piyasasında belirleneceğini savunmuştur (Aktan, 2004: 24). Para piyasasında para arz ve para talep eğrilerinin kesiştiği noktada piyasa denge faiz oranı oluşur. Hanehalklarının para talepleri sabitken para arzında

meydana gelecek bir artış denge faiz oranını düşürür. Özetle faiz oranı para arzına bağlıdır (Hicks, 1937:152).

Özetle Keynesyen iktisat Klasik iktisadın Say Yasası'nı reddederek talep yanlı bir temel oluşturmuştur. Bir başka ifade ile tüketimin önemini vurgulayarak tasarrufları ihmal etmiştir. Ekonomik istikrarın sağlanabilmesi için, ortaya çıkacak talep şoklarının neden olacağı durgunluk dönemlerinde genişletici politikaların, canlanma dönemlerinde ise daraltıcı politikaların önemini vurgulayarak duruma göre politika anlayışını benimsemiştir (Sloman, 2004: 119). Diğer bir ifadeyle, ekonominin genel dengeye ulaşabilmesi için devletin para ve maliye politikaları ile ekonomiye müdahale etmesi gerekmektedir.

Hayek (1931) kısa dönemde tasarruf eğilimi artışına bağlı olarak tüketimin azalacağını ve tüketimdeki azalışın da toplam harcamaları düşürerek talep yetersizliğine neden olacağını vurgulamıştır. Talep yetersizliği sonucunda da firmaların üretimi düşürerek milli gelirin azalacağını savunmuştur. Bireysel anlamda zenginlik kaynağı olan tasarrufların tüm toplum baz alındığında milli gelir kaybına neden olmasını anlatan bu durum iktisat yazınında Tasarruf Paradoksu (Çelişkisi) olarak bilinir ve Keynesyen iktisatçıların tasarrufu ihmal etmelerinin nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir. Ancak günümüzde finansal serbestleşmenin bir sonucu olarak gelişen ve büyüyen sermaye ve finans piyasaları tasarruf artışının değerlendirilmesine yeni olanaklar sağlamakta; bu durum tasarruf çelişkisinin sorgulanmasına neden olmaktadır (Samuelson ve Nordhaus, 1985: 172; Skousen, 1992: 92). Toplumsal refahın arzulanan seviyeye ulaşması uzun dönemli bir sorun olup, büyümenin sağlanabilmesi için yatırımların ve bunun finansmanı için de tasarrufların artırılması gerekmektedir.

Keynes'in çalışmalarında her ne kadar tasarrufların ihmal edildiği gözlemlense de tüketim teorisi ile ilgili yapmış olduğu çalışmalar, gelirin tüketilmeyen kısmı olan tasarrufların teorik olarak değerlendirilmesini sağlamış ve ekonomi literatürüne büyük katkıda bulunmuştur. 1970'li yıllarda ortaya çıkan Post Keynesyen yaklaşım özellikle geleceğin belirsizliği üzerinde durarak üretim ve sermaye birikim sürecinin uzun bir süreç olduğunu vurgulamışlardır. Post Keynesyen iktisatçılar arasında gösterilen

Michael Kalecki, Paul Davidson, Joan Robinson ve Hyman Minsky gibi düşünürler parasal ekonomiyi belirleyecek tasarruf ve finansman kararlarının kaynaklarını açıklamaya çalışmıştır (Crotty, 1980: 21). Post Keynesyen teori gelir dağılımı ile reel ekonomik faaliyetler arasında güçlü bir ilişki olduğunu vurgulamışlardır. Onlara göre yatırımların belirleyicisi tasarruflar değil kar oranlarıdır (Pasinetti, 1962:269). Çalışanlar tasarruflarını gayri-menkul alımları şeklinde değerlendirdiklerinden firmalar yatırımlarını kendi tasarrufları ile finanse etmek zorunda kalır. Bu nedenle çalışanların marjinal tasarruf eğiliminin (s_w) sıfıra, firmaların marjinal tasarruf eğiliminin (s_p) ise bire eşit olduğu varsayılmaktadır. Buna göre, toplam tasarruflar şu şekilde tanımlanmaktadır (Eichner ve Kregel, 1975: 1297):

$$S = s_w \cdot Y + (s_w + s_p)P \quad (1)$$

Tasarruf toplamı çalışanların gelirlerinden (Y) elde ettiği tasarruf ile girişimcilerin kar (P) üzerinden elde ettikleri net karlarının toplamına eşittir. Denklem 1'e göre tekrar yazılırsa;

$$I = s_w \cdot Y + (s_w + s_p)P \quad (2)$$

Bu denkleğin her iki tarafı Y'ye bölüldüğünde;

$$\frac{I}{Y} = s_w + \frac{(s_p - s_w)P}{Y} \quad (3)$$

$$\frac{I}{Y} - s_w = \frac{(s_p - s_w)P}{Y} \quad (4)$$

$$\frac{P}{Y} = \frac{1}{(s_p - s_w)} \frac{I}{Y} + \frac{s_w}{(s_p - s_w)} \quad (5)$$

Daha önce belirtilen varsayımlar altında ($s_w = 0$ ve $s_p = 1$) son (5) no'lu denklem şu şekilde ifade edilmektedir:

$$\frac{P}{Y} = \frac{I}{Y} \quad (6)$$

$$P = I \quad (7)$$

Görüldüğü gibi sonuç olarak firmaların elde edeceği karlar yatırımlara eşittir. Post Keynesyenlerin vurguladıkları nokta gelirin düzeyinden ziyade gelir dağılımının önemidir. Çalışanlar gelir düzeyinin arttıkça, s_w 1'e yaklaşacak ve çalışanların tasarruf eğilimleri arttıkça toplam talep düşerek ekonomiyi durgunluğa sokacaktır. Bu nedenle gelir dağılımını düzenleyen politikalar çalışanların marjinal tüketim eğilimlerini artıracak şekilde uygulanmalıdır. Büyüme milli gelirin seviyesinden çok gelir dağılımındaki eşitlik ile sağlanacaktır (Eichner ve Kregel, 1975:1300).

Klasik ve Keynesyen iktisatçılar arasındaki farklı ve ortak görüşler zamanla yeni teorilerin doğmasına ve tasarrufların farklı açılardan incelenmesine neden olmuştur. Günümüzde yaşanan ekonomik krizler tek bir doğrunun olduğu görüşünün sorgulanmasına neden olmaktadır. Yaşanan krizler karşısında uygulanan ekonomi politikalarına, ülkelerin kendi içinde verdikleri tepkiler farklılık göstermekte; sosyal, siyasi ve jeopolitik konuları bunda etkili olmaktadır. Bu sebeple genelleştirme yerine, her durumu kendi içinde çok yönlü analiz etmek isabetli olacaktır (Ünsal, 2011:455).

2.2. Yeni Tasarruf Teorileri

Keynesyen iktisatta, cari tüketim cari gelirle ilişkili olarak açıklanmakta, fakat ekonomik ajanın tüketim kararını verdiği anda geleceği de düşündüğü yok sayılmaktadır. Fakat bugün çok tüketmenin bedelinin gelecekte daha az tüketmek olduğu tüketiciler tarafından bilinmektedir. Tüketici için bugün ve gelecekte yapılacak tüketim seçiminde toplam kaynakları, geliri bir kısıt teşkil etmektedir. Bu kısıtın, tüketicileri ileride elde etmeyi bekledikleri geliri de dikkate alarak zamanlar arası bir seçim yapmaya zorladığını ileri sürerek, bu seçimi zamanlar arası tüketim tercihi olarak modelleyen iktisatçı Irving Fisher'dir. Bu modelde, tüketici iki dönem yaşamaktadır. İlk dönem gençliğini, ikinci dönem ise yaşlılığını temsil etmektedir. Zamanlar arası tüketim

tercihinde, tüketicinin borçlanma noktasında bir engeli bulunmamaktadır. Tüketim harcaması gerçekleştirilirken bireyler iki farklı şekilde davranabilirler. İlk durumda birey, bugünkü tüketimini gelecekteki tüketimine tercih ederek cari gelirinin tamamını harcayabilir, hatta borçlanarak gelirinden daha fazla da tüketim gerçekleştirebilir. İkinci durumda ise, birey elde ettiği gelirin bir kısmını tasarrufla başkalarına borç olarak verir ve faiz geliri elde ederek, gelecekteki tüketimini bugünkü tüketime tercih edebilir. Buradan hareketle, farklı zamanlardaki tüketimin marjinal faydası ve faiz oranları olmak üzere zamanlar arası tüketim tercihi modelinde tasarrufun iki belirleyicisi olduğu söylenebilir (Ünsal, 2011: 456).

Tasarruf davranışlarını açıklayan modellemelerden bir diğeri nispi gelir hipotezidir. Hipotez, ekonomik ajanların bireylerin tasarruf ve tüketim davranışlarının sadece kendi gelirleri bağlamında belirlenmediğini, yaşadıkları çevreden, yer aldıkları sosyal katmandan da etkilendiğini belirterek tüketimin dolayısıyla tasarrufun bireyin ve 14 toplumun psikolojik ve sosyolojik özelliklerinden şekillendiğini ifade etmektedir.(Ünsal, 2011: 453).

Franco Modigliani, Richard Brumberg ve Albert Ando tarafından geliştirilen yaşam boyu gelir hipotezinde, ekonomik ajanlar tüketim dolayısıyla tasarruf kararlarını sadece bugünkü gelir düzeyine göre değil, yaşamları boyunca elde etmeyi öngördükleri gelir düzeyini de dikkate alarak gerçekleştirmektedirler. Birey, düzenli bir tüketim alışkanlığını hayatı boyunca koruyabilmek için, ömrü boyunca elde etmeyi umduğu gelir seviyesini dikkate alarak, tüketim ve tasarruf planlarında düzenli bir yol izleyecektir. Birey, tüketimden elde edeceği faydayı, hayat boyunca maksimum kılacak şekilde, tüketim ve tasarruf arasında dağıtacaktır. Cari dönemde yapılacak olan tasarruf, emeklilik döneminin tüketim seviyesini belirleyecektir (Ünsal, 2011: 460).

1957 yılında Milton Friedman tarafından geliştirilen sürekli gelir hipotezine göre, tüketim cari gelirin değil, sürekli gelirin bir fonksiyonunu konumundadır. Friedman'a göre cari gelir ve cari tüketim, sürekli ve geçici olmak üzere iki farklı kısımdan meydana gelir. Bu hipotezde, sürekli gelir bireyin beşeri ve beşeri olmayan birçok faktörü göz önünde bulundurarak elde etmeyi beklediği gelir, geçici gelir ise

devamlılığı beklenmeyen, tesadüfi gelirdir. Sürekli tüketim, her yıl ortalama olarak gerçekleştirilmesi planlanan tüketim düzeyi iken, geçici tüketim ise cari tüketimde beklenmeyen değişimlerdir (Ünsal, 2011: 464). Bu hipotezde, tüketimin sürekli gelire bağlı olarak değiştiği, bireylerin ömürleri boyunca ortalama olarak elde etmeyi bekledikleri gelire göre tüketim düzeyini belirledikleri ve geçici gelirlerini tasarruf ettikleri varsayılmaktadır.

1974 yılında Martin Feldstein sosyal güvenlik ve miras sebebiyle yapılacak olan tasarruf üzerinde durarak Transfer Tasarrufu Hipotezi'ni geliştirmiştir. Buna göre sosyal güvenlik sisteminin tasarruflar üzerinde negatif etkisi olduğunu belirtmiştir. Ayrıca 1985 yılında Douglas Bernheim, Andrei Shleifer ve Summers tarafından miras çerçevesinde yapılan çalışmada, miras bırakma güdüsünün tasarruf davranışını etkileyen önemli bir etken olduğunu belirtmiştir. Mirasın kapitalizmin temeli olduğunu belirterek, ailelerin çocuklarının faydalarını en üst seviyeye çıkarmak için kuşaklar arasında bir servet transferi olduğu sonucuna varmıştır (Çolak ve Öztürkler, 2012: 5-6).

2.2. Tasarruf Çeşitleri

Harcanabilir gelirin tüketilmeyen kısmı olarak tanımlanan tasarruflar, hanehalkları, firmalar ve devlet açısından farklı şekillerde tanımlanabilir. Hanehalkları açısından bireysel tasarruf, firmalar açısından amortisman ve dağıtılmamış kurum kârları toplamı iken devlet açısından bütçe gelir ve giderleri arasındaki farktır (Çevik, 1988, 55).

Tasarruflar tasarrufun kaynağı, tasarruf kararı alan ekonomik birimler ve tasarrufun yapılma biçimi açısından bir sınıflandırmaya tabi tutulabilir (Uzay, 1993, 243-244):

- Tasarrufun kaynağı açısından;
 1. Yurtiçi Tasarruflar
 2. Yurtdışı Tasarruflar
- Tasarrufu yapan kurumlar açısından;
 1. Kamu Tasarrufları

2. Özel Tasarruflar
 - a. Hanehalkı Tasarrufları
 - b. Şirket Tasarrufları
- Tasarrufun yapılış şekillerine göre;
 1. Gönüllü (İradi) Tasarruflar
 2. Zorunlu (Cebri) Tasarruflar

2.2.1. Yurtiçi Tasarruf

Yurtiçi tasarruf, milli ekonomi içerisinde yapılan hanehalkı tasarrufları, işletme tasarrufları ve kamu tasarruflarından oluşmaktadır. Hanehalkı ve işletme tasarrufları toplamı özel tasarrufları oluşturduğundan, yurtiçi tasarruflar aynı zamanda özel ve kamu tasarruflarının toplamı olarak ifade edilebilir (Ünsal, 2011: 61).

Yurtiçi tasarrufun sermaye birikimi vasıtasıyla gelecekte gelir artışına dönüştürülmesi, iktisadi büyüme ve kalkınma açısından önemli bir faktördür. Tasarruflar konusunda yapılan birçok araştırmaya göre, uluslararası sermaye hareketleri kapsamında ülkeye yönelik sermaye girişlerine rağmen ülkelerin en önemli yatırım finansmanı yurtiçi tasarruflardır (Özcan ve Günay, 2011, 28). Zaten klasik görüş kalkınmanın finansmanını kolay ulaşılabilir ve masrafsız da olması nedeniyle yurtiçi tasarruflara bağlamıştır.

GOÜ'lerde kalkınmanın finansmanının sağlanması ve dolayısıyla ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi için yurtiçi tasarrufların artırılması büyük bir önem taşımaktadır. Bunun sebepleri ise şöyle sıralanabilir (Uzay, 1993, 244):

- 1) Tasarruflar, fakirliğin kısır döngüsünü kırmak için yatırımların önemli bir kaynağıdır.
- 2) Reel tasarruf hacminin artırılması yatırımların enflasyon yaratmadan gerçekleştirilmesi açısından önemlidir. Çünkü tasarruflar yatırımların emisyonu artırarak finanse edilmesini önlemekte ve tüketimin kısılmasına neden olmaktadır. Bu nedenler tasarrufların antienflasyonist gücünü oluşturmaktadır.

- 3) Tasarruflar sermaye birikimi ve üretim tekniği değişmeleri ile ekonominin gelişmesinde önemli bir rol üstlenmektedir.
- 4) Tasarruflar güçlü ve sürdürülebilir büyüme sağlamak, dış dengeyi sağlamak ve dış finansman kaynaklarına olan ihtiyacı azaltmak açısından önem taşımaktadır.

Yukarıda da sıralandığı gibi yurtiçi tasarruflar kalkınmanın finansmanı için son derece önemli bir kaynak olmasına rağmen, GOÜ'lerde yurtiçi tasarruflar ve dolayısıyla yatırımlar yetersizdir. Bu ülkelerde hem üretim miktarının düşük olması hem de yüksek oranlı nüfus artışı nedeniyle fert başına düşen gelir oldukça düşüktür. Düşük gelire bağlı olarak ortaya çıkan düşük tasarruf, yatırımların düşük seviyede gerçekleşmesine düşük yatırımlarsa tekrar gelirin düşük olmasına neden olmaktadır. Kısaca düşük gelir-düşük tasarruf-düşük yatırım-düşük gelir şeklinde özetlenen ve fakirliğin kısır döngüsü olarak adlandırılan bu sarmal, GOÜ'lerde büyümenin önündeki engellerden birisi olarak görülmektedir (Savaş, 1997: 837).

Neoklasik teori GOÜ'lerdeki az gelişmiş finans piyasalarının varlığının tasarrufların düşük seviyelerde kalmasına neden olduğunu söylemektedir. GOÜ'lerde uzun yıllar kamu otoritesi tarafından uygulanan finansal baskı politikaları sonucu finans piyasaları gelişmemiştir. Nitekim GOÜ'lerde tasarruf sahiplerinin tüketim eğilimleri fazla, tasarruf eğilimleri de düşük olduğundan bu kısıtlı tasarruflar da kısa vadeli finansal araçlarda ya da verimli olmayan yatırım alanlarında değerlendirilmektedir. Ayrıca hükümetin emisyon genişlemesine başvurduğunda enflasyonda ortaya çıkacak artışın reel faiz oranlarını düşürerek tasarrufların düzeyinin daha da düşeceğini vurgulamışlardır (Akçoraoğlu, 2000, 8).

Dışa kapalı bir ekonomide yurtiçi tasarruflar, GOÜ'lerde yetersiz olan sermaye birikiminin en güvenilir ve maliyetsiz kaynağı olarak görülmektedir. Ancak dışa açık bir ekonomide, ulusal yatırımlar dış kaynak kullanılarak yani yurtdışı tasarruflarla finanse edilebilecektir (Özlale ve Karakurt, 2012: 1).

2.2.2. Yurtdışı Tasarruflar

Yurtiçi tasarruf yetersizliği sorunu özellikle GOÜ'ler için kalkınmalarını sağlama noktasında oldukça önemlidir. Bu ülkeler hem iç tasarruf yetersizliği sorununu hem de kalkınmaları için zorunlu yatırım malları ithali için ihtiyaç duyulan döviz sorununu çözebilmek amacıyla dış finansman kaynaklarına ihtiyaç duyarlar. Aynı zamanda, bu ülkelerin ihracattan elde ettikleri döviz gelirleri de düşük olduğundan başka ülkelerin tasarruflarını yani dış tasarruf kullanmaları zorunludur. Yurtdışı tasarruflar, ister tasarruf açığını isterse döviz açığını karşılamak açısından ele alınsın, ülkenin dış kaynak ihtiyacının giderilmesi için gereklidir. Bu tasarruf ve döviz açığını kapatmak için kuramsal olarak ihracat gelirlerini artırmak, ithalatı kısmak ya da ticaret hadlerini lehe çevirmek gibi yollardan söz edilebilir. Ancak GOÜ'ler için bu sayılanları yapmak oldukça zor olduğundan, ülkeler yabancı özel sermaye, dış borçlanma ve hibe ve yardımlar sağlama gibi yurtdışı tasarruf yollarına başvurumaktadırlar (Sancak ve Demirci, 2012: 160-161).

Neoklasik teori, yurtiçi tasarrufların yetersiz kaldığı durumlarda yurtdışı tasarrufların yerli yatırımlar ve büyüme için önemli bir kaynak oluşturacağını kabul etmektedir. Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, tasarrufların sermaye yetersizliği yaşayan ülkelere akmasına neden olacaktır. Yani istenilen büyüme hızına ulaşmak için yurtiçi tasarrufları yeterli olmayan ülkelere faiz oranı yükselecek, tasarruf fazlası olan ülkelerin tasarrufları bu ülkelere çekilebilecektir. Bu süreç GOÜ'lerde faiz oranları, uluslararası faiz oranı düzeyine inene kadar devam edecektir. Ancak neoklasik beklentinin tersine birçok GOÜ'de faiz oranlarının düşmemesinin en önemli nedeni bu akımların reel yatırımlara değil spekülasyon yatırımlara yönelmiş olmasıdır (Yentürk, 2006, 477-479). Bundan dolayı da bu ülkelerdeki yatırımların getiri oranı uluslararası getiri oranına inme eğilimi göstermemektedir.

Finansal serbestleşme sonucunda elde edilen yabancı sermayenin yani yurtdışı tasarrufların yurtiçi tasarruflar ve büyüme üzerine etkileri konusunda farklı görüşler mevcuttur. Neoklasik teoriye göre finansal serbestleşmenin dışa dönük uygulamaları ile artan fon hacminin ve finansal araç çeşitliliğinin GOÜ'lerdeki finansal derinleşmeyi

artıracağı ve tasarruf yetersizliğini gidereceği ileri sürülmektedir. Ülkeye akan yabancı sermaye ile yatırım, üretim ve ihracat hacmi genişleyecek, teknolojik gelişim hızlanacak, iç piyasa dinamizm kazanacak, rekabet gelişecek ve sığ olan finansal piyasalar derinleşecektir. Ayrıca sermaye getirisinin yüksek olduğu GOÜ'lerdeki yüksek reel faiz oranı, dış yatırımcıları ve dolayısıyla yurtdışı tasarrufları uyardığı gibi iç yatırımcıları da uyararak yurtiçi tasarrufların artmasına da olanak sağlayacaktır (Atamtürk, 2007, 77).

Diğer bir görüşte ise, GOÜ'ler için yapılan bazı ampirik çalışmalarda yurtdışı tasarrufların yurtiçi tasarruf açığını kapatmadığı, bu tasarrufların yatırım ve büyüme için ek bir kaynak yaratmadığı, hatta yurtiçi tasarrufları ikame ettiği ileri sürülmektedir. Yurtdışı tasarrufların yurtiçi özel tasarruflar yerine ikame edildiği düşünüldüğünden, yurtdışı tasarruflardaki artışın özel tasarruflar üzerinde negatif etkisi olduğu görüşü yaygın olmasına rağmen henüz bir görüş birliğine varılamamıştır (Loayza; Schmidt-Hebbel; Servén, 2000a). Ayrıca, yurtdışı tasarruflar kamu açıklarının arttığı ve kamunun faiz yükünün çok yükseldiği ekonomilerde, sermaye akımının yarattığı borç yükü, faiz oranlarının yükselmesine neden olarak kamunun tasarruflarını azaltabilmektedir (Yentürk, 2006, 479; Şimşek, 1997, 27). Ancak diğer bir gerçek GOÜ'lerin iç tasarruflarıyla gereksinim duydukları büyüme oranını sağlayamadıklarıdır. Birçok az gelişmiş ülke, kısır döngüyü kırmak ve kalkınabilmeleri için gerekli olan makine, teçhizat ve ara malı ihtiyacını karşılamak için finansal serbestleşme programları ile dışa açılarak tasarruf açıklarını kapatma yoluna gitmektedirler.

Yurtdışı tasarruflarla ilgili önemli bir gerçek de, bu tasarrufların belirli bir sınırının olacağı ve sınırı da yurtdışı tasarruflara ödenmesi gereken borç faizinin belirleyeceğidir. Yardım ve hibeler hariç olmak üzere yurtdışı tasarrufların tamamı faiziyle birlikte döviz olarak geri ödenmek zorundadır. Dolayısıyla bir ekonomide yurtdışı tasarruflardan yararlanılıyorsa kullanılan yurtdışı tasarruflar verimli bir şekilde değerlendirilmeli, sağlanacak gelir artışı ödenecek faiz miktarından yüksek olmalıdır. Bu nedenle elde edilen yurtdışı tasarruflar ekonominin üretim kapasitesini artıran alanlarda kullanılmalıdır. Aksi halde ekonomiye yeni ve büyük yükler getirebileceği unutulmamalıdır (Han ve Kaya, 2004: 86).

2.2.3. Kamu Tasarrufu

Kamu tasarrufları, kamu gelirlerinden kamu harcamaları düşüldükten sonra kalan miktardan oluşur. Kamu tasarrufunun oluşabilmesi için kamu gelirlerinin giderlerinden fazla olması gerekir. Ancak kamu tasarrufları her zaman artı değerde olmayabilir. Çoğu GOÜ’de olduğu gibi kamu harcamalarının kamu gelirlerini aştığı durumlarda kamu tasarrufları eksi değerde olmaktadır. Yani ülke bir bütçe açığıyla (negatif tasarruf) karşı karşıya kalmaktadır. Bu durumda ülke ya kamu gelirlerini artırmalı ya da kamu harcamalarını kısmalıdır. Özellikle GOÜ’lerde gelirin düşüklüğünden dolayı vergileri artırarak kamu gelirlerini artırmak çok zordur. Yine bu ülkelerde devlete yüklenen birçok görevden dolayı harcamaların azaltılması da kolay değildir. Bundan dolayı devlet tasarruf açığını kapatmak için ya vergi ve enflasyon gibi zorunlu tasarruflara ya da yurtdışı tasarrufa başvurmaktadır (Mankiw, 2008: 563-564).

2.2.4. Özel Kesim Tasarrufu

Özel tasarruflar genellikle hanehalkı ve şirket tasarrufu olarak ikiye ayrılmaktadır. Bireylerin tasarruf toplamından oluşan hanehalkı tasarrufu yatırımların finansmanında önemli bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Hanehalkı tasarrufları reel ücret artışlarından pozitif yönde etkilenmektedir. Ancak reel ücretlerin yüksekliği üretimdeki verimliliği düşürmekte, getiriyi azalmakta bunun sonucunda ise şirket tasarruflarını olumsuz etkilemektedir. Görüldüğü üzere hanehalkı ve şirket tasarruflarının toplamından oluşan özel tasarrufların üzerinde reel ücretler önemli bir etkendir (Zegeye, 1994: 79).

2.2.4.1. Hanehalkı Tasarrufu

Kişisel tasarruflar, kişisel harcanabilir gelirin tüketim harcamalarına gitmeyen kısmından oluşur. Kişisel tasarruf, ampirik olarak tasarrufçunun tasarruf yeteneği ve tasarruf etme arzusunun bulunmasına bağlıdır. Tasarruf yeteneği kişinin gelir düzeyi ile yakından ilgilidir. Tüketim harcamalarına ancak yetecek kadar gelir elde eden bireyin, tasarruf arzusu olsa dahi tasarruf yeteneğinin bulunmayacağı bir gerçektir.

Tasarruf etme arzusu hakkında ise çeşitli saiklerden söz edilebilir. Hanehalkını tasarruf yapmaya teşvik eden üç temel saik; emeklilik, ihtiyat saiki ve miras bırakmaktır. Bireyler emekli olduklarında cari kullanılabilir gelirleri azalacağından emeklilik sonrası tüketimlerini finanse etmek için tasarrufta bulunurlar. Geleceğin belirsizliğinden dolayı, işsizlik, hastalık vb. beklenmedik durumlar için de bireyler tasarruf yaparlar. Ayrıca bireyler, sonraki nesillere miras ya da servet bırakmak amacıyla da gelirlerinden bir kısmını biriktirme eğilimindedirler. Ancak, rasyonel bir toplumda hanehalkı tasarruf davranışları yalnızca bu üç temel güdüye dayandırılmaz. Hanehalkının tasarruf davranışlarını etkileyen birçok faktör vardır. Hanehalkı tasarruf davranışları, bazı optimizasyon davranışlarına dayandırılmaktadır. Bu davranış çerçevesinde bireyler, tüketim ve tasarruf düzeylerini gelirin alternatif kullanımlarının marjinal faydalarına göre belirlemektedirler (Sturm, 1983, 148-149).

Hanehalkının tasarruf davranışları üzerine yapılan ampirik çalışmalarda, kişilerin tasarruf davranışını etkileyen birçok faktör belirlenmiştir. Bunlar arasında, bireyin geliri, faiz oranı, enflasyon gibi makro değişkenler ile yaş, cinsiyet, eğitim ve iş durumu, bağımlılık oranı, şehirleşme oranı, yaşam beklentisi gibi demografik değişkenler sıralanabilir.

2.2.4.2.Şirket Tasarrufları

Şirket tasarrufları, firma karlarından vergilere ödenen ve temettü olarak hissedarlara dağıtılan kısımlar çıktıktan sonra geriye kalan kısımdır. Ulusal hesaplarda brüt şirket tasarrufu, işletmelerin dağıtılmamış karlarının ve sabit sermaye amortismanının toplamı olarak tanımlanır. Net şirket tasarrufundan kastedilen ise, dağıtılmamış karlar yani birikmiş kazançtır (OECD, 2007). Dünyada çok az sayıda ülke, çoğunlukla yüksek gelir grubundakiler, ekonomi genelindeki şirket tasarrufu rakamlarını ulusal muhasebe sistemlerinde hesaplamaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2011, 9). Genellikle hanehalkı ve şirket tasarruflarının toplamı olarak özel tasarruf verileri açıklanmaktadır. Dolayısıyla şirket tasarruflarıyla ilgili çalışmalar yok denecek kadar kıttır.

2.2.5. Gönüllü (İradi) Tasarruf

Tasarrufun esas itibarıyla gönüllülük esasına dayanması gerekir. Gönüllü tasarruf, bireyin kendi iradesiyle gelirinden bir kısmını isteyerek tasarruf etmesi yoluyla oluşan sermaye birikimidir. Gelişmiş ülkelerde yüksek olan gönüllü tasarruf miktarı GOÜ'lerde oldukça düşüktür. GOÜ'lerde gönüllü tasarruf oranının düşük olmasının nedeni gelir seviyesinin düşük olmasıdır. Sadece zorunlu ihtiyaçlarını karşılama çabası içinde olan bireylerin tasarruf yapması oldukça zor görünmektedir. Gönüllü tasarruflar en küçük ekonomik birimden başlamak üzere kişiler, işletmeler ve devlet tarafından yapılır. Hanehalkı ve şirketler tarafından yapılan gönüllü tasarruflar özel tasarrufları, devlet tarafından yapılan tasarruflar ise kamu tasarruflarını oluşturur. Kamu ve özel tasarrufların toplamı ise ekonomide toplam tasarrufları vermektedir (Ünsal, 2011: 61).

2.2.6. Zorunlu (Cebri) Tasarruf

Özellikle GOÜ'lerde, kalkınma için gerekli sermaye birikimi gönüllü tasarruflarla sağlanamadığında zorunlu tasarruflara müracaat edilmektedir. Zorunlu tasarruf, devletin aldığı kararlar sonucu fertlerin istekleri dışında gelirlerinden vergi ve enflasyon vasıtasıyla alınarak sağlanan tasarruflardır (Minibaş, 1992, 31). Diğer bir ifadeyle gerçek ve tüzel kişilere kendi irade ve arzuları dikkate alınmaksızın kamu gücü veya diğer tasarrufa zorlayan teşvik edici unsurlarla yaptırılan tasarruflardır. Zorunlu tasarrufta en önemli husus tasarruf kararı, tasarruf miktarı, tasarruf şekil ve şartlarının gelir sahibinin iradesi dışında gerçekleşmesidir. Zorunlu tasarruflar vergiler ve enflasyon olarak iki grupta analiz edilebilir. Vergiler, devlet veya diğer kamu kuruluşlarının, kamu hizmetlerini görebilmeleri için toplumu oluşturan birey ve kurumlardan zora dayanarak ve karşılıksız olarak aldığı iktisadi değerlerdir. Tasarrufları artırabilmek için özellikle düşük gelir düzeylerinde tüketimin kısılması gerekir. Tüketimi kısmanın yolu da vergilendirme yapmaktan geçer (İnan, 2007, 13).

Kalkınma sürecinin ilk aşamalarında gönüllü tasarrufları teşvik edecek yapılanma ve kurumlaşma yetersiz olduğundan vergiye daha fazla başvurulur. Tasarruf boşluğunu doldurmak ve yatırımları gerçekleştirmek için vergi yükü kaçınılmaz olarak

ağır tutulur. Kalkınma sürecinde belirli bir yol alındıktan sonra gelir artışına bağlı olarak tasarruf alışkanlıkları artar. Mali sistem ve bankacılık sistemindeki gelişmelere bağlı olarak tasarruflar yatırımcıya daha kolay transfer edilir (Berber, 2006, 375). Bu nedenle de vergilere daha az başvurulur.

Diğer bir zorunlu tasarruf enflasyondur. Fiyatlar genel seviyesindeki sürekli artış olarak tanımlanan enflasyon, sermaye birikiminde başlıca iki rol üstlenmektedir. İlk olarak toplumun satın alma gücünün azalmasıyla toplam talepte düşme sağlanır ve toplum zorunlu olarak tasarruf yapmış olur. İkinci olarak ise, enflasyon yoluyla gelir dağılımı değiştirilir yani tasarruf eğilimi daha yüksek olan sermaye sahibi gruplara gelir transferi yapılmış olur. Ancak uygulama sonuçları her zaman aynı olmamıştır. 1970’li ve 1980’li yıllarda birçok GOÜ fiyat artışlarını yaşamın bir parçası olarak kabullenmek zorunda kalmışlardır. Tasarruf eksikliğinden ve mevcut tasarrufların üretken yatırımlara yönlendirilmesindeki zorluklardan dolayı birçok GOÜ hükümeti bu yolu denemiştir (Berber, 2006, 377).

Bununla birlikte GOÜ’ler sahip oldukları kimi avantajlar nedeniyle enflasyon aracılığıyla sermaye birikimi sağlamada başarılı olabilirler. Bu ülkelerde halk, ekonomik, sosyal ve siyasal nedenlerden dolayı tasarruflarını yastık altında atıl vaziyette tutmayı tercih edebilmektedir. Atıl durumdaki bu satın alma gücü ekonomini işleyişine katılamamaktadır. Gelirin bir kısmının bu şekilde yastık altında bekletildiği ülkelerde zaman zaman enflasyon yoluyla tasarrufların açığa çıkmasını sağlama çabaları görülmektedir (Savaş ve diğerleri, 1999: 95). Çünkü enflasyon dolayısıyla paranın değerindeki hızlı düşüş bireylerin ellerindeki paraları yastık altında saklamaktan vazgeçmelerine, bir şekilde ellerindeki tasarrufları ekonominin işleyişine sokmalarına neden olacaktır.

2.3. Tasarrufların İçerisinde Bireysel Emeklilik Sistemi’nin Önemi

Bireysel emeklilik sistemi, uygulayan ülkenin önemli makroekonomik göstergelerini etkilemektedir. Bu makroekonomik göstergelerin içerisinde BES’in öncelikle ve doğrudan etkilediği büyüklük toplam tasarruflardır. Buna bağlı olarak da

yatırım ve sermaye etkinliğini artırmaktadır (Aydın, 2008: 67). Bireyler tasarruf yaparken bir taraftan gelecek yaşamlarının finansmanını sağlama amacı gütsede diğer taraftan tüm toplumun ya da toplumun önemli bir kitlesinin aynı eğilim içinde olması tasarrufların belli bir çatı altında toplanarak ülkelerin finansman ihtiyacının karşılanmasında önemli bir fonlama yapmış olurlar. Dolayısıyla BES ile sağlanan tasarruflar yalnızca bireylerin geleceklerini garanti altına almasını değil aynı zamanda ülkenin de ekonomik büyümesi için önemli bir temel sağlar. Ülkelerin tasarruf oranları emeklilik fonlarıyla önemli bir ilişki içindedir. Bireysel emeklilik yatırım fonlarında önemli artışların yaşanması yüksek tasarruf oranlarının oluşmasını sağlamakta ve ülkelerin hızlı kalkınma ve sürdürülebilir gelişiminin sağlanmasına yardımcı olmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 34).

Türkiye sahip olduğu tasarruf oranıyla Dünya ortalaması ile aynı düzeydedir. 2016 yılında brüt tasarrufların Gayri Safi Yurt İçi/ tasarruf oranı Türkiye için %25 düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. Türkiye’de 2016 yılı itibariyle %25 düzeyinde gerçekleşen tasarruf oranı, aynı yıl içinde OECD ve Avrupa Birliği ortalamasının üzerindedir. Tasarruf oranları düşüklüğü eski verilere kıyasla daha az göze çarpsa da benzer ekonomik göstergelere sahip ülkelerin tasarruf oranlarının altındadır. Bunun nedeni ise hane halkı tasarruf oranlarında meydana gelen azalışlardan kaynaklanmaktadır. Türkiye gibi düşük tasarruf oranlarına sahip ülkelerde tasarruf düzeyinin artırılmaması yatırımların azalmasına neden olmaktadır. Yüksek yatırım ihtiyacı olan ülkelerde emeklilik yatırım fonlarının önemi daha da artmaktadır. BES bireylerin hane halkı tasarruflarını ekonomiye yönlendirmesi, bakımından önemli bir aracı görevi üstlenmektedir. BES’te meydana gelecek önemli artışlar ekonomiye uzun vadede kaynak aktarımın sağlanmasına yardımcı olarak, ülkelerin yatırım düzeylerinde önemli artışlar yaşanmasını sağlayacaktır (Ludens, 2016: 14).

2.4. Türkiye’de Yurtiçi Tasarrufların Gelişimi

Yurtiçi tasarruflar ülke için önemli bir gelişmişlik ölçütüdür. Çünkü yurtiçi tasarrufların yüksek düzeyde olması ülkenin potansiyel olarak finanse edebileceği yatırım düzeyinin de o kadar yüksek olmasına ve potansiyel büyümesinin de artmasına

yol açmaktadır. Ülkeler yatırımlarının finansmanında yeterli yurtiçi tasarrufa sahip değillerse söz konusu tasarrufları yabancı kaynaklarla finanse etmek zorunda kalacakları için üretim, istihdam ve büyüme de dış kaynaklara bağlı hale gelirler (Seyidoğlu, 2007, 636). Bunun sonucunda da ülke sermaye hareketlerinden daha fazla etkilenir bir yapıya bürünür. Özellikle uluslararası ekonomik konjonktürün negatif seyrettiği dönemlerde sermaye girişleri yavaşlayacağı için büyümenin sürdürülebilirliği sağlanamaz.

Türkiye’de yurtiçi tasarruf oranları yıllar itibariyle dalgalı bir seyir izlemiştir. Türkiye ekonomisi 1970’li yılların ikinci yarısında dış ödeme güçlükleri ve yüksek enflasyon nedeniyle ağır bir ekonomik bunalıma sürüklenmiştir. 1978-1980 yılları arası çeşitli borç krizleri yaşanmış, bundan dolayı tasarruflar düşük seyretmiştir (Özcan; Günay; Ertaç, 2003). Yurtiçi tasarruflar, 1980 ve 1988 yılları arasında politika belirsizlikleri ve yüksek enflasyona bağlı olarak keskin bir şekilde artmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2011, 3). Bu yıllardan sonra tasarruflar açısından önemli bir gelişme, Temmuz 1989’da faizlerin serbest bırakılması olmuştur. Bu dönemde kamu kesimi tasarrufları azalırken, özel kesim tasarrufları yüksek oranda seyretmiştir. Kamu tasarruf açığı bu dönemde yükselmiş, bu açık özel tasarruf fazlası ile kapatılmaya çalışılmıştır. 1990’lı yıllar boyunca yüksek tutulan faiz oranları nedeniyle tasarrufların önemli bir kısmı repoda değerlendirilmiştir (Özcan; Günay; Ertaç 2012, 5).

1998 yılından sonra kamu tasarruf açığı artmaya devam etmiş ve kamu tasarrufları negatife dönmüştür. Kamu açığındaki artış, parasal denge ve enflasyon üzerinde olumsuz etkileri nedeniyle, bu dönemde Türkiye ekonomisindeki istikrarsızlığın temel nedenlerinden biri olmuştur. Bu dönemde özel tasarruflar 1998-2000 yılları arası yükselmiştir (Özcan; Günay; Ertaç, 2012, 5).

Türkiye ekonomisinin 1998’den itibaren derinleşmeye başlayan ekonomik sorunları Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizlerini doğurarak yurtiçi tasarruf oranlarını bu yıllarda hızla düşürmüştür. Yurtiçi tasarruf oranları 2003 yılında %19.9 düzeyine gerilemiştir. (Bkz. Tablo 2.1.). Bu oran, 1994 yılından bu yana gerçekleşen en düşük tasarruf oranıdır. 1988-2001 döneminde kamu tasarruf oranlarında azalış söz konusu

iken, 2006-2010 yılları arasındaki tasarruf oranlarındaki düşüşün ana nedeni özel tasarruflardaki azalmadır (Kalkınma Bakanlığı, 2011, 3).

Tablo 2.1: Türkiye’de tasarrufların GSYİH’ ye oranı (Dünya Bankası, Data Bank)

Yıllar	Toplam Yurtiçi Tasarruflar / GSYİH (%)	Yıllar	Toplam Yurtiçi Tasarruflar / GSYİH (%)
1994	18.1	2007	23.2
1995	19.6	2008	23.9
1996	21.8	2009	21.4
1997	20.4	2010	21.3
1998	25.6	2011	22.4
1999	21.6	2012	22.8
2000	20.9	2013	23.2
2001	20.8	2014	24.4
2002	21.8	2015	24.8
2003	19.9	2016	24.4
2004	21.4	2017	25.4
2005	22.8	2018	26.6
2006	23.9		

1990 yılından 2000'lere kadar %20'lerde seyreden tasarrufların tamamının özel tasarruflardan oluşmuştur, bunun nedeni söz konusu dönemde kamu tasarruflarının negatif seyretmesi, bir başka ifade ile bütçe açıklarıdır. Türkiye’de özel kesim tasarruf oranları 2000’li yılların başlarında hızla düşmüştür. Bunun nedeni Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri sonrası finansal sisteme duyulan güvenin zedelenmesidir. Bununla birlikte 2001 yılını takip eden dönemde uygulanan sıkı maliye politikası sonucu kamu tasarruflarında iyileşme sağlanmıştır ancak özel kesim tasarruflarındaki düşüşü kamu tasarruflarındaki artış karşılayamamıştır, böyle toplam yurtiçi tasarruflar 2000’lerin başlarında gerilemiştir. Özel tasarruflardaki bu düşüşü açıklayan bir dizi faktör vardır: Düşen faiz oranları ve enflasyon oranlarının şekillendirdiği bir ortamda, kredi akışındaki yükselişe paralel olarak artan tüketim en önemli neden niteliğindedir. 2001’den bu yana kredi bulma imkanlarının artması ve ileri tarihe ertelenen tüketimden dolayı, özel tüketimin hızlanması, gelir artışının tasarruflar üzerindeki pozitif etkisinde belirleyici olmuştur (Kalkınma Bakanlığı, 2011: 47). Transfer harcamaları ve kamu tasarruflarındaki artış da özel tasarruflardaki azalmanın nedenlerindedir. Genel kurala uygun olarak, Türkiye’de de özel tasarruflar ile kamu tasarrufları arasında ters bir ilişki vardır. 2008 yılına kadar, IMF’nin faiz dışı fazla şartı nedeniyle bütçe açıkları azalmış,

kamu tasarrufları artmıştır. Kamu tasarruflarının arttığı yıllarda, özel tasarruflar azalmıştır (Korkmaz ve Tay, 2010, 13).

Dünya Bankası ve Kalkınma Bakanlığı tarafından yapılan çalışmada, Türkiye'nin özel tasarruf oranlarını 1998-2008 döneminde dört ana değişkenin şekillendirdiği saptanmıştır. Bunlar; reel faiz oranı, brüt özel kullanılabilir gelir, bağımlılık oranı ve enflasyon oranıdır. Faiz oranındaki düşüş özel tasarrufları aşağı çekerken, gelirdeki artış özel tasarrufu bilhassa 2005'ten sonra artırmıştır. Genç bağımlılık oranındaki düşüş özel tasarruf oranındaki düşüşü bir nebze de olsa azaltmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2011). Son olarak, enflasyonda 2000'li yıllarda yaşanan büyük düşüş ekonomik belirsizliği azalttığından dolayı özel tasarruflardaki azalma açısından önem taşımıştır.

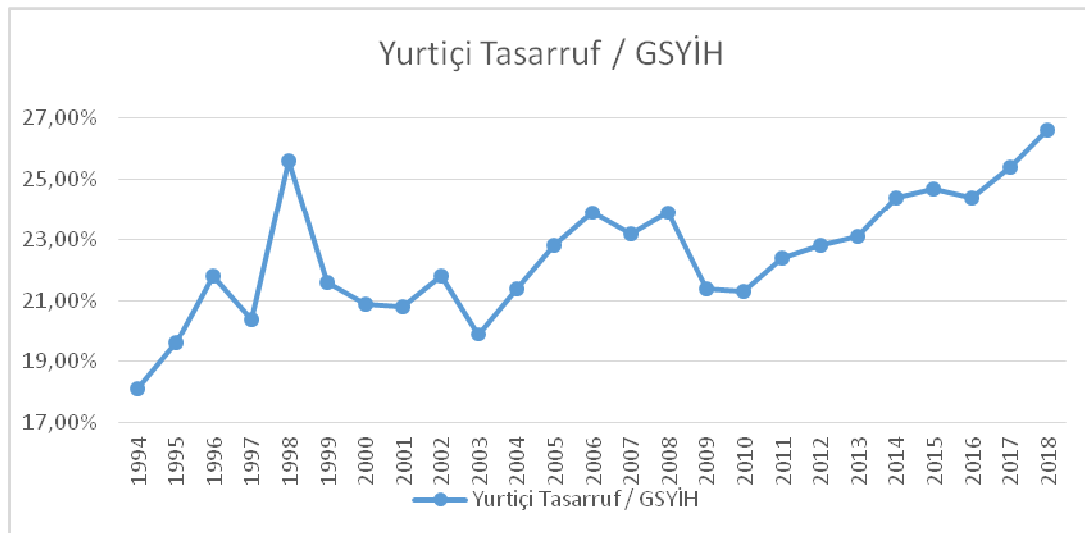
Özel tasarruflar içinde en önemli payı hanehalkı tasarrufları oluşturur. Bu açıdan, hanehalkı tasarruf dinamiklerini anlamak doğru politikalar geliştirmek için temel koşullardan biridir. Ancak, Türkiye'de özel tasarrufun hanelere ve işletmelere göre ayrıştırıldığı veriler hesaplanmadığından, bu konuda yapılan çalışmaların sayısı sınırlı kalmaktadır. Hanehalkı tasarrufları ile ilgili çalışmalarda Hanehalkı Bütçe Anketi verileri kullanılmaktadır. Hanehalkı Bütçe Anketleri'ni kullanarak tasarruf eğilimlerini inceleyen çalışmalarda Türkiye'de hanehalkı tasarruflarına etki eden faktörlerin neler olabileceği araştırılmıştır. Bu çalışmalarda hanehalkı tasarruflarına etki eden faktörler olarak; gelir düzeyi, yaş, bağımlılık oranı, hanehalkı büyüklüğü, eğitim durumu ve kadınların işgücüne katılım oranı belirlenmiştir. Ayrıca bu çalışmalarda enflasyon, reel faiz haddi, belirsizlik gibi makro değişkenlerin hanehalkı tasarruflarına etki ettiği belirtilmektedir (Barış, 2014: 136).

2011 yılında Dünya Bankası ve Kalkınma Bakanlığının hazırladığı rapora göre, Türkiye'de hanehalkı tasarruf oranlarında düşüş vardır. 2001 sonrasında hanehalkı tasarruflarında yaşanan bu düşüş makroekonomik kırılganlıklarının azalmasının bir sonucudur. Enflasyon ve faiz oranlarının düşmesi, kredi imkanlarının artması ve ertelenmiş tüketim gibi nedenlerin etkisiyle tüketim artmış, tasarruf eğilimi azalmıştır. Ekonomideki belirsizliği ve kırılganlığı azaltan faktörler olarak, düşen enflasyon ve faiz

oranı hanehalkının ihtiyat amaçlı tasarruf eğilimlerini de azaltmaya başlamıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2011: 6-8).

TÜİK, 2016 yılında Ulusal Hesaplar Sistemi (SNA-2008) ve Avrupa Hesaplar Sistemi'ne (ESA-2010) uyum kapsamında ana revizyon çalışmalarını tamamlamıştır. Uyum kapsamında oluşturulan 2009 yılı bazlı yeni milli gelir serileri, Türkiye'nin tasarruf oranlarında eski serilere göre önemli değişiklikler yaratmıştır. Eski ve yeni seri arasında tasarruf oranları bakımından gözlenen bu farkın nedenleri arasında milli gelirin seviye ve reel olarak yükselmesi, yatırımların artması ve ödemeler dengesi (dış tasarruf=dış kaynak=cari açık) verilerinin sabit tutulması gösterilmektedir (Bakış, 2018: 6).

Yeni seriye göre Türkiye'nin toplam yurtiçi tasarruf oranı, 1994-2018 yılları arasında ortalama yüzde 22 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu oranın 2011 yılı ve sonrasında artış sergilediği ve 2018 yılında 1998 yılından sonra ulaşılan en yüksek değeri aldığı görülmektedir.

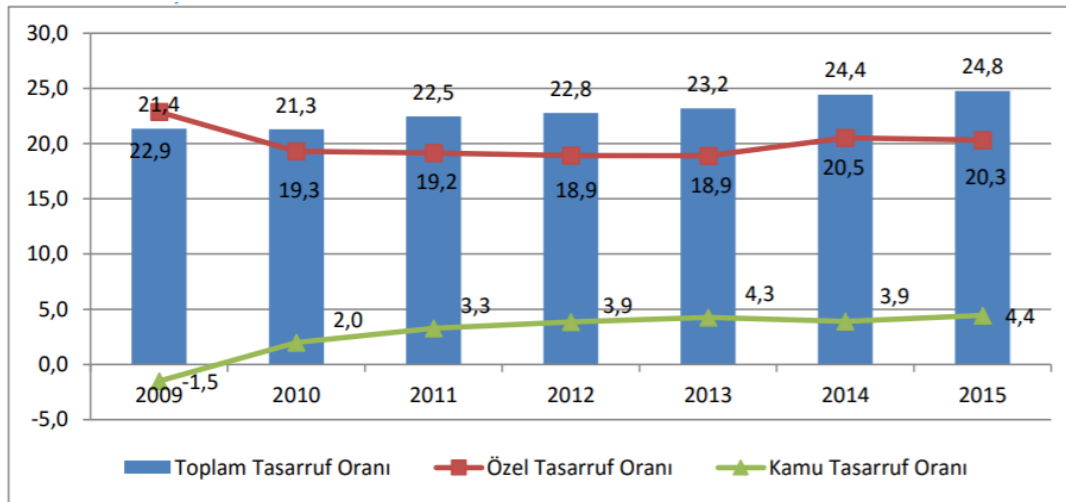

(<https://data.worldbank.org/>)

Grafik 2.1: Türkiye’de yeni seriye göre tasarruf oranları (%)

Grafik 2.1’de görüldüğü üzere toplam tasarruflarda 2009 yılı sonrasında görülen artışta kriz sonrası dönemde kamu tasarruflarının toparlanması etkili olmuştur. Kamu

tasarruflarının kriz sonrası dönemde bir miktar artış sergileyerek yatay seyretmeye başladığı, özel sektör tasarruflarının da son beş yılda çok fazla değişmediği göze çarpmaktadır. 2015 yılında önceki yıla göre toplam tasarruflarda görülen sınırlı artışta da kamu tasarruflarının yüzde 3,9'dan yüzde 4,4'e yükselmesi etkili olmuştur.

TÜİK veri setinden oluşturulmuştur.

Grafik 2.2: Toplam tasarrufların içinde kamu ve özel kesim tasarruflarının payı (TÜİK)

Türkiye'nin toplam tasarruf oranı 2015 yılında yüzde 24,8 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu oran, aynı yıl için OECD ve Avrupa Birliği ortalamasının üzerindedir (Özsan; Erdem; Ata 2017: 6).

Hanehalkı Bütçe Anketleri kullanılarak hanehalkı tasarrufu hesaplanırken genel olarak kullanılan yöntem hanehalkı kullanılabilir gelirinden tüketim harcamasının çıkarılmasıdır. Tasarruf oranı hesaplanırken kullanılan bu klasik yöntemle göre Türkiye'de hanehalkı tasarruf oranları zaman içinde azalmaktadır. 2003 yılında yüzde 17,5 olan hanehalkı tasarruf oranı 2013 yılında yüzde 7,5'e gerilemiştir. Gelişmekte olan birçok ülkede kalkınma süreçlerinin başarıyla devam ettirilebilmesi için gerekli olan yüksek, istikrarlı ve sürdürülebilir büyümenin finansmanında kullanılacak olan yatırımların yurt içi kaynağı birinci tanıma göre hesaplanan tasarruflar olmaktadır. Söz konusu tasarruflar üretken yatırımlara dönüştürülebilecek kaynakları ifade etmektedir. Türkiye'de bu oran gelişmekte olan ülkelere göre düşüktür (Özsan; Erdem; Ata 2017: 8).

Farklı tasarruf tanımlarının da yapılabilmesi mümkündür. TÜİK tarafından hanehalklarına yapılan ankette konut, arsa, dükkân vb. gayrimenkul satın alımları tüketim harcaması kapsamında yer almamaktadır. Söz konusu kalemlere ilişkin kredi ödemeleri de tüketim kapsamında değerlendirilmemektedir. Taşıt ve mal alımları ise anketin yapıldığı dönemde alınmış ise tüketim kapsamında değerlendirilmekte, ancak daha önceden alınan mallar için anket ayında yapılan taksit veya kredi ödemeleri tüketim kapsamı içinde bulunmamaktadır. Bu unsurlar dikkate alınarak yapılan ikinci tanıma göre hesaplanan tasarruf oranı, eğitim ve sağlık harcamalarının toplam tüketim harcamalarının dışında bırakılmasıyla elde edilen tasarruf oranını ifade etmektedir. Bu tanıma göre söz konusu kalemlere yapılan harcamalar beşeri sermayeye yapılan yatırım olarak değerlendirilmektedir. Üçüncü tanıma göre hesaplanan tasarruf oranları ise dayanıklı tüketim mallarına yapılan harcamaların toplam tüketim kapsamı dışında bırakılmasıyla elde edilmektedir. Son olarak, dördüncü tanımda ise, eğitim, sağlık ve dayanıklı tüketim mallarına yapılan tüm harcamalar toplam tüketimin dışında bırakılmaktadır (Özsan; Erdem; Ata 2017: 8).

Farklı tanımlara göre tasarruf oranları incelendiğinde, hanehalkı tasarruf oranlarındaki düşüşün daha çok dayanıklı tüketim mallarına yapılan harcamalardan kaynaklandığı ve dayanıklı tüketim malları içinde ise ulaştırma ve haberleşme harcamalarının tasarruf düşüşünde belirleyici kalemler olduğu görülmektedir. Benzer şekilde eğitim, sağlık ve dayanıklı tüketim mallarının tümünün tüketim kapsamından çıkarıldığı dördüncü tanıma göre hesaplanan tasarruf oranının ise yıllar içinde hemen hemen aynı kaldığı gözlenmektedir (Özsan; Erdem; Ata, 2017: 9).

Türkiye’de gelir grubu yükseldikçe tasarruf oranının yükseldiği ve toplam hanehalkı tasarrufunun çok büyük bir bölümünün en üst gelir grubundaki hanehalkları tarafından yapıldığı göze çarpmaktadır (Tablo 2.2). En yüksek yüzde 20’lik gelir grubunun (Tablo 2.2’de q5 ile gösterilen) tasarruf oranı, tüm yıllarda yüzde 20’nin üzerinde bulunmaktadır. Diğer taraftan düşük gelirli hanehalklarının tasarruf oranı negatif olmakta, bu haneler cari dönemde daha önceki dönemlerde edindikleri birikmiş servetlerinden harcayarak ya da borçlanarak cari gelirlerinin üzerinde harcamada bulunmaktadır. Türkiye’de 2000’li yılların başında en düşük gelirli ilk iki grubun negatif tasarruf yaptığı gözlenirken, son yıllarda üçüncü gelir grubunda da negatif

tasarruf oranları görülmesi dikkat çekmektedir. Gelir dağılımını düzeltici politikalarla gelirin artırılması ve üst gelir grubunun tasarruflarını artırmaya yönelik teşvik edici mekanizmaların geliştirilmesi toplam tasarruf oranını artıracaktır (Özsan; Erdem; Ata, 2017: 10).

Tablo 2.2: Yüzde %20'lik gelir gruplarına göre hanehalkı tasarruf oranları¹

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
q1	-20,9	-27,7	-38,1	-25,9	-23,1	-36,2	-40,3	-32,3	-32,2	-23,9	-23,5
q2	-2,8	-2,8	-9,1	-4,1	-4,4	-14,3	-14,8	-14,1	-14,7	-14,1	-10,7
q3	5,8	4,3	-0,6	1,0	3,4	-5,9	-4,7	-3,1	-3,9	-4,4	-4,8
q4	13,0	11,8	9,3	7,4	10,2	5,0	6,8	3,8	4,6	5,0	5,4
q5	32,8	31,9	24,2	24,5	25,6	25,9	26,6	24,3	24,3	21,0	22,1

Kaynak: (Pektaş, 2017: 34)

¹ Tablo 2.3'te yer alan q1, q2, q3, q4 ve q5 satırları sırasıyla nüfusun en düşük gelir grubunda yer alan %20'sinden en yüksek gelir grubunda yer alan %20'sini temsil etmektedir.

III. BÖLÜM

3. BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİ VE YURTIÇİ TASARRUFLAR ARASINDAKİ İLİŞKİ

3.1. Bireysel Emeklilik Sistemi ve Yurtiçi Tasarruflar Arasındaki İlişki Üzerine Literatür

BES'in yurtiçi tasarruflar üzerin nasıl bir etkisi olduğunu inceleyen araştırma sayısı gerek ulusal gerekse uluslararası literatürde oldukça azdır. Bu az sayıda çalışma ve bulgularına aşağıda değinilmiştir.

Murphy ve Musalem (2004) yaptıkları çalışmada, farklı gelişmişlik düzeyindeki 43 ülkede uygulanan BES'in yurtiçi tasarruflar üzerine etkisini incelemişlerdir. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre; emeklilik sisteminin zorunlu olduğu ülkelerde, sistemin yurtiçi tasarrufları artırdığını gösteren sonuçlar elde etmişlerdir. Zorunlu olarak uygulanan emeklilik tasarruflarının her bir ek dolarının, zorunlu emeklilik tasarrufundaki artışın %50'sinden fazlası kadar ulusal tasarruf sağladığını tespit etmişlerdir. Ayrıca, gönüllü emeklilik tasarrufunun yurtiçi tasarruf konusunda bir katkısının bulunmadığını gösteren sonuçlar elde etmişlerdir.

Bebczuk ve Musalem (2006) yaptıkları çalışmalarında, farklı gelişmişlik düzeyinde bulunan 48 ülkenin 1980 – 2004 dönemine ait verileri kullanılarak, BES'in yurtiçi tasarruflar üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre, bireysel emeklilik fonlarında meydana gelen her bir dolarlık artışın, yurtiçi tasarrufları 20 cent artırdığı tespit edilmiş ve sistem yurtiçi tasarrufları artırmada bir itici güç olarak görmüşlerdir. Ayrıca BES'in zorunlu olması yurtiçi tasarruf oranlarında 0,3

– 0,5 puanlık bir artış meydana getirmektedir. Ancak yurtiçi tasarruf oranları üzerinde etkisi en fazla olan değişken, ülkelerin BES'i ne kadar süre ile uyguladıklarıdır. Sistemin uygulama yılı arttıkça ülkenin yurtiçi tasarrufları üzerine yaptığı olumlu etkisi o kadar fazla olacağı sonucuna varılmıştır.

Anton ve diğerleri (2011) yaptıkları çalışmada, BES'i desteklemek için yapılan vergi iadesi uygulamasının yurtiçi tasarruflar üzerine etkisini incelemiştir. Yapmış oldukları ampirik analizler sonucu, BES'in, sağlanan vergi indirimi nedeniyle elde edilen yüksek gelirin hanehalkı tasarruflarında olumlu bir etkiye sahip olacağını göstermiştir. Ancak düşük vergi gelirleri nedeniyle BES'in yurtiçi tasarruflar üzerindeki genel etkisi sıfır olacaktır.

Schmidt-Hebbel (1999) yaptıkları çalışmalarında, 1980 yılında Şili'de yapılan sosyal güvenlik reformu sonucu yaşanan gelişmeleri incelemiştir. Elde ettiği sonuçlara göre yapılan reformun yurtiçi tasarruflar üzerindeki etkisi oldukça fazladır. Şili'de 1982 yılında % 12.1 olan yurtiçi tasarruf oranları 1997 yılına geldiğinde % 24.8'e yükselmiştir.

Attanasio vd. (2004), ABD'de IRA, İngiltere'de Tax Exempt Special Savings Accounts-TESSA ve Individual Savings Accounts- ISAs özel emeklilik sistemine katılanlara sağlanan vergi desteği tasarrufları ne kadar artırdığı incelenmiştir. Söz konusu emeklilik fonlarının yeni tasarruflara etkisinin çok az olduğu bu nedenle vergi desteğinin ülkede kayba sebep olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Vergi destekleri bireylerin mevcut fonlarını emeklilik fonlarına yönlendirmelerine neden olmakta böylece bu fonların miktarları artmasına rağmen toplam tasarruflarda artış çok az olmaktadır.

Anton vd. (2014), İspanya'da BES'e sağlanan devlet desteklerinin toplam tasarrufa etkisini incelemiştir. Söz konusu teşvikler kapsamında uygulanan vergi politikası 1989-2009 yılları arası dönemde BES'e katkıları artırdığı görülmüştür. Fakat vergilerdeki indirim sadece katkılarda artışa sebep olmuş, tüketim harcamalarında herhangi bir azalma yaşanmamış ve yurtiçi tasarrufları artırmadığı sonucuna

ulaşmıştır. Vergi indirimlerinin maliyeti sebebi ile bireysel tasarruflardaki artışın kamu tasarruflarındaki azalma sonucu sıfırlandığı belirtilmiştir.

Gale ve Scholz (1994), ABD’de IRAs yönelik yapılan tasarruf teşviklerinin özel ve ulusal tasarruflara etkisini araştırılmıştır. 1983-1986 dönemi arasında IRAs katkı limitlerinin artırılmasının yurtiçi tasarruflar üzerinde artışın az olduğunu ortaya koymuşlardır. Oluşan tasarruf artışının vergi geliri sağlanan diğer tasarruflardan geldiği veya borçlanma ile yapıldığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca 59 yaşından büyük katılımcılara sistemden ayrılması halinde herhangi bir ceza uygulanmaması sisteme daha fazla katkı yaptığı tespit edilmişlerdir.

Gravelle (1991), IRAs uygulanan teşviklerin ulusal tasarruflara etkisini inceleyen ampirik literatürü değerlendirmiştir. Söz konusu teşviklerin tüketimi kısmadığı, IRA’ya uygulanan vergi avantajlarının bireysel tasarrufları yükselttiği fakat ulusal tasarruflar üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Poterba vd. (1996), ampirik çalışmaları karşılaştıran bir çalışma yapmış ve IRA ve 401k uygulamalarının ülkede yeni tasarruflara sebep olacağı sonucuna varmıştır.

Uluslararası çalışmalarda olduğu gibi ulusal çalışmalarda da BES’in yurtiçi tasarruflar üzerindeki etkisini inceleyen çok fazla çalışma bulunmamaktadır.

Yalçın ve Özel (2013) yaptıkları çalışma bu alanda yapılmış en kapsamlı çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. 21 tane gelişmekte olan ülkede yapılan sosyal güvenlik reformlarının yurtiçi tasarruflar üzerine etkisini araştırmışlardır. Söz konusu ülkelerin bir çoğunda zorunlu BES uygulanmaktadır. Ancak çalışmanın yapıldığı tarihte Türkiye’de zorunlu emeklilik sistemi uygulaması bulunmadığından Türkiye dahil çalışmaya dahil edilen 5 ülkede gönüllü katılım esasına dayalı BES’i uygulanmaktadır. Ülkelerin 1970 ve 2010 arası döneme ait verileri üzerinden panel yöntemiyle ekonometrik tahminler yapılmıştır. Buna göre, BES’in uygulanmasıyla beraber, yurtiçi tasarruflarda artış meydana gelmiştir. Ancak söz konusu artışlar 1,5 puana kadar ve gecikmeli olarak olduğu tahmin edilmiştir. Çalışmada yer alan ülkelerin büyük

çoğunluğunun zorunlu BES'i uyguladığı gözlenmektedir. Yurtiçi tasarruf oranlarındaki etkinin daha çok zorunlu BES'i uygulayan ülkeler için geçerli olduğu görülmektedir. BES yurtiçi tasarrufları sınırlı miktarda artırmakla beraber, söz konusu tasarrufların sermaye piyasasına aktarılabilmesi ve uzun vadeli fonların oluşabilmesi açısından önemli işlevler görmektedir.

Eren ve İleri'nin (2015) çeşitli varsayımlar ile yaptığı simülasyonlarda, Türkiye'de 2013 yılında uygulamaya konular devlet katkısı uygulamasının etkisinin toplam tasarruflar ve sermaye stoku üzerinde sınırlı olacağını ortaya koymuştur. Uzun vadede devlet katkısı sisteminin kamuya oluşturacağı yük ile Türkiye'nin BES'ten beklediği faydayı elde edilememesi ihtimali bulunmaktadır.

Sezgin ve diğerleri (2015) yaptıkları çalışmada, Türkiye'de yaşanan cari açık sorunun ortadan kaldırılmasında için yurt tasarrufların önemli olduğu ve ülkenin tasarruf oranlarının artırılması için uygulamaya başlanan BES'in tasarruf sorununa çözüm olup olamayacağı değerlendirilmektedir. Buna göre, BES'in tasarruf aracı olarak Türkiye'de layıkıyla uygulanması ülkedeki tasarruf açığının azaltılması konusunda belirleyici olabilecektir.

Başar ve diğerleri (2016) yaptıkları çalışmalarında, 14 OECD ülkesi verileri panel nedensellik analizi ile BES'in yurtiçi tasarruflar ve cari denge arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Buna göre, ülkedeki tasarruf açığının ortadan kaldırılması ve cari dengenin oluşturulmasında BES'in etkili olduğunu göstermiştir. Çalışmada elde edilen bulgular, ekonomi politikası yapıcılarını BES'i ve yurtiçi tasarrufları artırıcı farklı tedbirler almaları, ülkedeki makroekonomik dengenin sağlanması açısından önemli olduğunu göstermektedir.

İşseveroğlu ve Hatunoğlu (2012) yaptıkları çalışmalarında, 2003 yılında ülkemizde uygulanmaya başlayan BES'in makro ekonomik olarak güçlü ve zayıf tarafları, farklı açılardan inceleyerek Swot analizi yapmışlardır. Buna göre, BES'in yurtiçi tasarruf oranlarını artıracığı görülmüştür. Türkiye'nin yurtiçi tasarruflarının artması, ülkenin risk primini azaltacaktır. Fakat sistemin zayıf tarafı ise tasarruf yapma

imkanı az olan düşük gelirlere karşı, yüksek gelir sahip kişilerin uygulanan vergi teşviklerinden faydalanmak için sisteme katılmaları, vergi teşviklerinin asıl amacına ulaşmasını engelleyecektir.

Özpeynirci ve Karaçayır (2015) yaptıkları çalışmalarında, BES'in tasarruf politika aracı olarak etkisi değerlendirmişlerdir. Buna göre, Türkiye'de 2003 yılından günümüze kadar BES'i bir temel oluşturmuştur. %25 devlet katkısı uygulaması katılımcıları sisteme daha istekli hale getirmiştir.

Altun (2017) yaptıkları çalışmalarında, devlet desteklerinin artırılması ve çeşitlendirilmesi ile hanehalklarının BES'e katılımları ve sisteme yatırdıkları katkı miktarlarını artırıp artıramayacağı araştırılmıştır. Çalışmada BES'in zayıf taraflarını giderici politikalar yapıldığı takdirde sistemin hanehalkı tasarruflarını artırabileceği belirtilmiştir.

3.2. Bireysel Emeklilik Sistemi'nin Hanehalkı Tasarrufları'na Etkisi

BES, sosyal güvenlik sisteminde yaşanan sorunlar sonucu ortaya çıkmış, fakat ülkelerin mikro ve makro ekonomik hedeflerine ulaşmak için kullandığı çok yönlü bir sistem haline gelmiştir. BES'in mikro amacını; bireyleri tasarrufa yönlendirerek emeklilik dönemlerinde refah kaybını önlemek olduğunu daha önceki bölümlerde belirtmiştir. BES'in hedef kitlesi hanehalklarıdır. Sistem hanehalklarını gönüllü ve/veya zorunlu olarak tasarruf etmeye yönlendirerek katılımcıların birikimlerinden oluşan emeklilik fonlarını istedikleri gibi özgürce değerlendirmelerine imkan vermektedir. Böylece bireyler şeffaf olarak birikimlerini takip edebilmekte, farklı yatırım araçlarında değerlendirilmesini talep edebilmektedir. Sisteme dahil olan katılımcıların tasarrufları toplamı da ulusal tasarruflara katılarak ülkenin makro ekonomik hedefleri doğrultusunda gelişmesine ve büyümesine hizmet etmektedir (Özbek, 2006:77).

BES'in fonlarının bir ülkedeki hanehalkı tasarruflarını arttırması farklı yollarla gerçekleşmektedir. Bunlar (Güneç, 2002: 47 ; Aydın, 2008: 71):

- Bireysel emeklilik fonlarının farklı sermaye piyasası araçlarında değerlendirilmesiyle devamlı yüksek kazanç elde etmeleri katılımcıları tasarruflarını artırmaya teşvik etmektedir.
- Bireysel emeklilik hesaplarındaki ileriye dönük tasarrufların her geçen gün artmasına, katılımcılar için emeklilik dönemi tasarruflarının önemi anlaşılmaktadır.
- Bireysel emeklilik, sisteme dahil olan bireyleri tasarruf konusunda daha disiplinli hareket etmelerini ve harcamalarını azaltmaya teşvik etmektedir.
- BES'in çalışanlar için zorunlu tutulması halinde bireylere tasarruf yapma alışkanlığı kazandırarak erken yaşlardan emeklilik için birikim yapmalarını sağlamaktadır.
- Devletin BES'i teşvik etmek için yaptığı ödemler bireyleri daha fazla tasarruf yapma konusunda teşvik etmektedir.

Son on yılda Türkiye'de hanehalklarının finansal varlıklarının içerisinde emeklilik fonlarının payı inceleyecek olursa, BES'in Türkiye'de hanehalkı tasarrufları üzerinde hangi yönlü ve ne derece etkili olduğu konusunda daha iyi fikir sahibi olunabilir.

Tablo 3.1: Hanehalkı finansal varlıkları içerisinde emeklilik yatırım fonları

Yıllar	Milyar TL	Pay (%)
2008	6,3	1,7
2009	9	2,1
2010	12,1	2,5
2011	14,3	2,6
2012	20,3	3,4
2013	25,2	3,8
2014	33,4	4,3
2015	44,2	5
2016	58	6
2017	73	6,3
2018	79,4	6,3

(<https://evds2.tcmb.gov.tr/>) TCMB verilerinden derlenmiştir.

Türkiye'deki hanehalklarının finansal varlıklarının hangi kompozisyonlardan oluştuğunu gösteren TCMB tarafından Mayıs 2018'de en son yayınlanan Finansal İstikrar Raporunda belirtilmiş tablolar yukarıda yıllara göre sırasıyla gösterilmiştir.

Görüldüğü gibi emeklilik fonları son on yılda on bir kat artmış ve bu artış çok fazla olmasa da her yıl istikrarlı şekilde sürmüştür. Türkiye için BES yeni sayılabilecek bir uygulama olmasına rağmen Grafik 2.2’de de görüleceği üzere BES sayesinde özel kesim tasarruflarının toplam tasarruflar içindeki payını arttırmıştır. Ayrıca Grafik 2.1’de de görüleceği üzere son on yıl içerisinde yurtiçi tasarrufların önemli bir artış trendi içerisinde bulunmasının da özel kesim tasarruflarındaki artıştan kaynaklandığı söylenebilir. 2017 yılı ocak ayında başlayan otomatik katılım ile orta ve uzun vadede tasarrufların daha da artacağı öngörülmektedir.

3.3. Bireysel Emeklilik Sistemi’nin Yurtiçi Tasarruflara Etkisi

Ekonominin genel dengesi söz konusu olduğunda yurtiçi tasarruf oranları sistemin işleyişinde en önemli değişkenlerden biridir. Bir ülkedeki yatırımların oranını, ülkenin ne kadar dış tasarrufa ihtiyacı olduğu ve ülkenin cari işlemler dengesinin yönünün ne olacağı gibi konular da ülkenin yurtiçi tasarruf oranları belirleyici olmaktadır. Yurtiçi tasarruf oranları gelişmekte olan ülkeler için, sürdürülebilir büyüme ve sermaye birikimi açısından gelişmiş olan ülkelere göre daha fazla önem arz etmektedir. Ayrıca, o ülkede yaşayan insanların yaşamları süresince refahlarını artırmaları ve yaşam seviyelerini korumaları açısından da tasarruf oranı önemli işlev görmektedir (Özel ve Yalçın, 2013: 2).

Dünyada birçok ülkede yaşanan sosyal güvenlik reformları ile PAYGO (dağıtım esası) sisteminden çalışanlara kendi gelecekleriyle ilgili kendi sosyal güvenlik politikalarını oluşturma fırsatı ve imkanı vermiştir. Her ülke söz konusu sistemi kendi ekonomik, sosyal ve toplumsal yapısına göre reforma tabi tutarak farklı uygulama yolları geliştirmiştir. BES olarak adlandırılan bu yeni sistemin ülkelerin ekonomisine makro ve mikro anlamda katkıları olduğu görülmektedir. Mikro anlamda, bireylerin aktif çalışma dönemlerinde yaptığı küçük tasarrufları ile emeklilik dönemlerinde yaşanacak refah kaybının önüne geçmelerini sağlamaktır. En önemli makro etkisi ise kişisel tasarruflarda yaşanan artışın ulusal tasarruf üzerinde olumlu katkı sağlayarak ülkeye kaynak oluşturmasıdır (Özpeynirci ve Karaçayır, 2015: 5).

Bireysel emeklilik fonlarının, tasarruf-yatırım-millî gelir üzerinde pozitif etkisi vardır. BES'e ülkedeki tüm vatandaşların ulaşabilme özelliği bulunduğundan BES kişilerin gelirlerinin bir bölümünü toplama olanağına sahiptir. Toplanan tasarrufların aktarıldığı söz konusu fonlar, sermaye piyasası aracılığıyla yatırım alanlarına aktarılması millî geliri arttıracaktır. Millî gelir artışından pay alarak geliri artan bireyler daha fazla tasarruf yapma imkânına sahip olacaktır. İnsanların gelecekteki belirsizliğe yönelik yaptığı tasarrufları sisteme sokarak kişisel tasarrufların kayıt altına alınmasına ve sermaye piyasalarına kısa süreli spekülâtif fonlar yerine, uzun vadeli fon artışı sağlayarak bütün ekonominin gelişmesine ve derinleşmesine imkan verecektir (Uyar, 2012: 99).

Piyasada uzun vadeli fonların artması beraberinde kamu ve özel kesimin sermaye ihtiyacında ve talebinde değişim meydana getirecektir. Piyasa faizinde yaşanan oynaklık azalacak, kamu ve özel kesim uzun vadeli finansman bularak kişiler ve şirketler daha uzun vadeli ekonomik kararlar alarak ve uzun vadeli yatırım yapmalarına imkan sağlayacaktır. Faiz volatilitesinde yaşanan düşüş ve uzun vadeli kredi imkanı özellikle özel kesimin yatırımlarını artıracak ve ülkenin ekonomik büyümesinin hızlanmasına neden olacaktır. Ekonomide yaşanan istikrar, kamu ve özel kesimin geleceği öngörme kabiliyetlerinin artması fiyat istikrarını artırarak enflasyonla mücadelede ülkenin ekonomi politikası uygulayıcılarının önemli kazanımlar elde edilmesine de katkıda bulunacaktır (Uyar, 2012: 99).

Tüm bu olumlu yaklaşımlara rağmen BES fonlarının yurtiçi tasarrufları üzerindeki etkisi literatürde tartışılan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat ABD'de yapılan emeklilik fonlarının yurtiçi tasarruf oranları üzerindeki etkisiyle ilgili bir araştırma sonucuna göre emeklilik fonlarına yatırılan her 1 doların kişisel tasarrufu 65 Cent azalttığı görülmüştür. Yani ABD bireysel emeklilik fonları sayesinde net ulusal tasarruflarını 35 cent artmıştır (Pesandro, 1992: 126; Aydın, 2008: 67). Yurtiçi tasarrufların artmasını sağlayan başka etkenlerde vardır. Bunlar (Güneş, 2002: 43; Aydın, 2008: 67):

- Tasarruf düzeyi düşük gelirli çalışanlar ile yüksek gelirli çalışanlarda düşük olmaktadır. Söz konusu gelir düzeyindeki çalışanlara zorunlu tasarruf

uygulanması başladığında gönüllü tasarruf imkanı daha az olan düşük gelirli çalışanlar yurtiçi tasarrufu artıran bir etki oluşturmaktadır.

- Yüksek gelir düzeyine sahip bireyler, tasarruflarının tamamını emeklilik tasarrufuna aktarmamak için, başka tasarruflarını gönüllü olarak artırmaları yurtiçi tasarrufu artıran diğer bir etki oluşturmaktadır.
- BES emeklilik yaşını belirli sınırlar içinde katılımcıların isteğine bırakması, daha erken emekli olmayı düşünen çalışanları daha uzun çalışmaya ve ilave tasarrufta bulunmaya teşvik etmektedir.

BES'e katılımın zorunlu olup olmaması, emeklilik fonlarının yurtiçi tasarruflarını olumlu yönünde etkileme konusunu belirleyen etkenlerden biridir. Ancak bu durumla ilgili istisnalarda olabilmektedir. BES'e katılımın zorunlu olarak uygulandığı durumunda ise yurtiçi tasarruflar daima artış göstermeyebilmektedir. Emeklilik fonlarına zorunlu olarak yönelen tasarruflar, katılımcıların gönüllü olarak tasarruf etmeyi düşündüğü kısımdan aktarılması durumunda yurtiçi tasarruf oranlarında herhangi bir değişim meydana gelmemektedir.

Zorunlu tasarrufların gönüllü olarak yapılan tasarrufların üzerine çıkması durumunda, zorunlu tasarruf sisteminin etkinliğinden bahsedilebilir (Bateman ve Piggott, 1997: 320).

BES'i gönüllü ve /veya zorunlu olarak uygulayan ülkeler sistemi özendirerek, bireylerin tasarruf oranlarını artırmak, sistemde kalma süresini uzatmak gibi nedenlerle katılımcılara bazı teşvikler uygulamaktadır. Söz konusu teşvikler katkı payları kadar vergi indirimleri, katkı paylarının bir bölümü kadar devletin finanse etmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Devlet vazgeçtiği vergi gelirleri veya fonun karşılığında ülke tasarruflarında artış meydana getirmeyi amaçlamaktadır. Emeklilik fonlarının yapısı gereği uzun vadeli olmaları, sermaye piyasasına güven ve istikrar kazandırması, ülkenin yabancı sermayeye giriş ve çıkışlarına karşı direnç kazandırmaları nedeni ile özellikle ülkelerin son çeyrek yüzyılda çok fazla önem verdikleri bir sistem haline gelmiştir.

Dünyada BES'in büyüklüğü ciddi boyutlara ulaşmıştır. 2016 yılında, bireysel emeklilik fonları, OECD ülkelerinde 38 trilyon doları aşarak en yüksek seviyesine çıkmıştır (OECD, 2016: 7)

PAYGO (Dağıtım Yöntemi): PAYGO, aktif olarak çalışan ve prim ödeyenlerin bağımlı nüfusa sağladığı faydaların, gelecek yıllarda emekli olarak bağımlı hale geldiklerinde aynı şekilde fayda sağlamasını amaçlayan bir sosyal güvenlik sistem olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu sistemle, prim ödenen yılın gelirleri ile aynı veya bir sonraki yılın giderleri karşılanır ve bir dönem içinde elde edilen faydalar, ilgili dönemde çalışanlar tarafında ödenen primlerle finanse dilmektedir. Ayrıca PAYGO, aktif olarak çalışanlardan emekli olmuş insanlara doğru bir transfer şekli ve farklı kuşaklar arasında farklı yaş grupları içinde gelirin tekrar dağıtımına esasına göre çalışan bir sistemdir. Bu yöntemde, giderler ve gelirler arasında devamlı bir denge söz konusudur. Ödenecek primler ilgili dönem için tahmin edilen giderlerine göre belirlenmektedir. PAYGO, ülkede yaşayan bireyler arasındaki dayanışma ve destek esasına dayanır. Yani, aktif olarak çalışan sigortalılardan toplanan primlerle, bağımlı nüfus finanse edilmektedir. Dağıtım esası yönteminde fon biriktirme bulunmamaktadır. Tüm bu sebeplerden dolayı, PAYGO sistemi fonlama esasına göre çalışan sisteme göre tasarruf düzeyini daha az artırmaktadır (Güneş ve Yakar, 2004: 131).

3.4. Türkiye'de Yurtiçi Tasarruflar ve Bireysel Emeklilik Sistemi Arasındaki İlişki

BES, bireylerin gelir elde ederken düzenli olarak tasarrufta bulunmaları, tasarruf edilen bu birikimlerin fonlarda değerlendirilmesi ile emeklilikte gelir elde edilmesi üzerine kurulmuş bir sistemdir. Sistemin amacı, kamu sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcısı olarak, bireylerin emekliliğe yönelik tasarruflarının yatırıma yönlendirilmesi ile emeklilik döneminde ek bir gelir sağlanarak refah düzeylerinin yükseltilmesi, ekonomiye uzun vadeli kaynak yaratarak istihdamın artırılması ve gönüllü katılıma dayalı ve belirlenmiş katkı esasına göre oluşturulan bir emeklilik sisteminin düzenlenmesi ve denetlenmesidir (Karabay ve diğerleri, 2012: 141).

Bir ülkedeki ekonomik ve sosyal yapıdaki değişiklikler ülke vatandaşlarının kararları üzerinde etkilidir. Özellikle yaşanan ekonomik krizler insanların verdikleri bütün kararları etkilemektedir. Kamu sektöründe çalışan kişilerin emeklilik kararları çoğunlukla hükümetlerin oluşturduğu sosyal güvenlik politikaları tarafından elde ettikleri gelir düzeyinde değişiklik olup olmamasına göre belirlenmektedir (Keskingöz, 2016: 127).

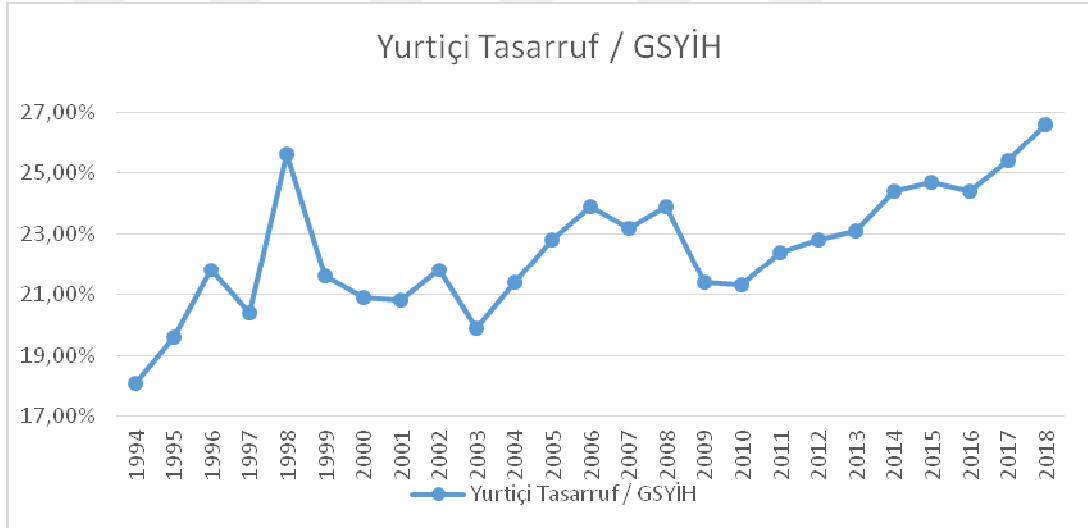
Finansal piyasaların yeterince gelişmiş olmadığı ülkelerde bireylerin tasarruflarını finansal sistem dışındaki yatırım araçlarına yönlendirdikleri gözlemlenmektedir. Nitekim, 2010 yılında Türkiye’de Sermaye Piyasası Algı Yatırım Potansiyeli Belirleme Araştırmasına göre, bireylerin %36’sının altın, %22’sinin ise gayrimenkulu öncelikli yatırım aracı olarak değerlendirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan çalışmalarda, ülkelerin sahip olduğu kültürel yapının da tasarruf oranları üzerinde belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Erkiletlioğlu ve Gül, 2011: 34).

Özel sektörde çalışan kişilerin emeklilik kararları ise ülkenin içinde bulunduğu durum, işgücü piyasasının koşullarını ve kurumlarını etkilediği gibi emeklilik kararını da etkileyen önemli faktörlerdendir. Ayrıca, eğitim düzeyi, yaş grubu, cinsiyet, tasarruf düşüncesi, sosyal güvenlik şemsiyesi türü, sağlık hizmetlerine erişim ve güvenli gelir sağlama düşüncesi emeklilik kararlarının alınmasında önemli rol oynayan diğer değişkenlerdir. Özel emeklilik sisteminde emeklilik yaşının kamudan emekli olma yaşına göre hem erken olması hem de devletin çalışanlara tasarruf yapmasını sağlamak için verdiği %25 devlet desteği ile birlikte BES’e olan talep artmıştır (Keskingöz, 2016: 128).

T.C Kalkınma Bakanlığının, Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilirliği ile ilgili olarak, Özel İhtisas Komisyon Raporuna göre; 2012 yılında %1,4 olan BES fonlarının büyüklüğünün Gayri Safi Yurtiçi Hasıla’ya oranının %4’e yükseltilmesi amaçlanmaktadır (T.C. Kalkınma Bakanlığı Onuncu Kalkınma Planı, 2014: xiv). Plana dönem hedeflerine ulaşmak için temel amaç ve politikalar belirlenmiştir. Bunlar;

- Kayıt dışı istihdam ve kayıtdışı ücretle mücadele edilerek kayıtlı çalışan sayısı arttırılacak, prim tahsilatı arttırılacak.
- Kişilerin çalışma hayatında kalarak sisteme prim ödemeleri teşvik edilecek.
- Kadınların işgücüne katılımı ve kayıtlı istihdamı arttırılacak.
- BES katkı payı ödeyenlerin sayısı ve ödenen katkı payı miktarı arttırılacaktır.

Dünya Bankası verileri ile hazırlanan Grafik 3.1'de Türkiye'nin 1994 - 2018 yılları arasındaki gayri safi yurtiçi tasarruf oranları gösterilmektedir. Yurtiçi tasarrufların söz konusu zaman dilimi içerisindeki değişim ve nedenleri önceki bölümde incelenmişti.

<https://data.worldbank.org/> verilerinden düzenlenmiştir.

Grafik 3.1. Yurtiçi Tasarruflar'ın GSYİH İçindeki Payı

Türkiye'de bireysel emeklilik sistemine yönelik çalışmalar 90'lı yılların sonlarında başlamıştır. 1999 yılında Bireysel Emeklilik Komisyonu kurularak "Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu" hazırlanmaya başlamıştır. 4632 sayılı Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu, 07.04.2001 tarihinde onaylanarak 24366 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bununla birlikte bireysel emeklilik sistemini tamamlayıcı nitelikte olan vergi mevzuatıyla ilgili değişiklikler de yapılmıştır. Gerekli kurumsal ve hukuk altyapısının hazırlanmasıyla

birlikte bireysel emeklilik şirketleri de 2003 yılı itibari ile sözleşme yapmaya başlamıştır (Yalçın, 2016: 25).

3.5. Türkiye’de 2003-2013 Döneminde Yurtiçi Tasarruflar ve BES İlişkisi

Ağustos 1989’da 32 Sayılı kararla gerçekleşen finansal liberalleşme ile birlikte toplam kamu tasarruflarında azalış meydana gelmeye başlarken özel tasarruf oranlarında artış yaşanmıştır. 1989 ve 2001 yılları verileri karşılaştırıldığında kamu tasarruf oranı yüzde 4,7’den yüzde -8,9’a düşmüş; özel kesim tasarruf oranları ise yüzde 17,4’ten yüzde 24,6’ya çıkmıştır. Finansal liberalleşme süreciyle birlikte yüksek kamu tasarruf açığı serbest piyasada belirlenen faiz üzerinde artış baskısı yaratmış ve bu nedenle özel kesim tasarruflarında bir artış meydana gelmiştir. Ayrıca sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi sonucunda söz konusu yüksek faiz ülkeye önemli ölçüde yabancı sermaye girişi sağlamıştır. Ancak 1990’lı yıllar boyunca bankacılık kesiminin içinde bulunduğu sorunlar nedeniyle 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan iki büyük ekonomik kriz sonucunda ülkeden sermaye çıkışı yaşanmıştır (Karagöl ve Özcan, 2014).

2001 Krizi sonrasında IMF desteğiyle hazırlanan ve köklü yapısal reformlar içeren “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” ile özellikle kamu alanında mali disiplin benimsenmiştir. Program dönemi boyunca mali disiplin ilkesinden vazgeçilmemesi ve hızla yaşanan özelleştirmeler sayesinde elde edilen gelirle kamu tasarruf oranı artmış ve bütçe açıkları azalmıştır (Türkoğlu, 2013).

Tablo 3.1’den de görüleceği üzere GEGP uygulama döneminde mali disiplinle birlikte artmaya başlayan kamu tasarrufları ve dolayısıyla kamu kesimi borçlanma gereğinin sürdürülebilir boyutlara inmesiyle faizler gerilemiş bu nedenle de özel kesim tasarruflarında bir azalış yaşanmıştır. Ayrıca 2008 Krizi’ne kadar olan dönemde dünya ekonomisinde yaşanan likidite bolluğu nedeniyle dış borç kullanımının kolaylaşması ve tüketime dayalı büyüme stratejisinin izlenmesi de özel kesim tasarruflarının azalmasında önemli bir etkidir. Ancak dış borç kullanımının artması ödemeler

bilançosu açıklarının artmasına neden olmuştur. Bu dönemde yabancı sermaye kullanımında meydana gelen %3,3'lük artış yurtiçi tasarrufların %2,9 oranında azalmasından kaynaklanmıştır (Türkoğlu, 2013).

2006 yılında uygulanmaya başlayan Resmi Enflasyon Hedeflemesi Rejimi ile birlikte enflasyon oranlarının gerilemeye başlamasıyla hanehalkı tüketim harcamaları da artmaya başlamıştır. Özellikle 2004 yılı sonrası yaşanan büyümenin temel kaynağı da bu tüketim harcamaları artışına bağlı iç taleptir. Enflasyon Hedeflemesi Rejimi ile birlikte 1970'lerden itibaren çift haneli düzeylere çıkarak kronikleşen enflasyon ilk kez ortadan kalmış ve enflasyon tek haneli düzeylere inmiştir. 2008 küresel kriz dönemi hariç kişi başına düşen milli gelirdeki artış, hanehalkı refahına da arttırmıştır. Hanehalklarının gelirinin artması özellikle Keynesyen görüşe göre tasarrufları arttırması gerekirken Türkiye'de ise gecikmiş tüketim artışı nedeniyle artan harcanabilir gelir tasarruftan daha çok tüketime yönelmiştir. Ayrıca yurtiçi kredi kullanımının da kolaylaşması da tüketim harcamalarının artmasının bir diğer sebebidir. Ülkenin büyüme ve enflasyon anlamında olumlu bir performans göstermesine karşın harcamaların finansmanında yabancı sermayeye bağlı hale gelmesi olası dış şoklara karşı kırılganlığını da arttırmıştır (Akın, 2018: 82).

2008 küresel kriziyle birlikte yaşanan likidite sıkıntısıyla gelişmekte olan ülkeler finansal kaynak bulma konusunda sıkıntı yaşamıştır. Krizin sebebi Amerika Birleşik Devletleri'nde düşük gelir grubundaki bireylere verilen yüksek riskli kredilerin payının büyük olması yatmaktadır. Değişken faiz üzerinden alınan bu krediler FED'in enflasyonist kaygıları nedeniyle faizleri arttırmasıyla borç yükü artan hanehalkı tarafından geri ödenememeye başlamış ve pek çok konuta ipotek konulmuştur. Yaşanan likidite sıkıntısı kısa sürede Avrupa Birliği ülkelerine sıçramış ve kriz küresel bir derinlik kazanmaya başlamıştır. Türkiye de bu krizden olumsuz etkilenmiştir, büyümenin finansmanı için bağlı bulunduğu yabancı sermayenin bulunamaması ve diğer ülkelerle olan ticari ilişkilerinin zayıflaması büyümeyi, işsizliği ve cari açığı olumsuz etkilemiştir. Cumhuriyet tarihinin rekor küçülmesinin yaşandığı 2009 yılında işsizlik %14 seviyesine çıkarak hanehalkı tasarruflarını da düşürmüştür. Grafik 3.1'de

GSYİH'nin yeni serisi dikkate alınarak hesaplanan tasarruf oranlarının kriz döneminde %24'ten %21 seviyelerine düştüğü görülmektedir (Kutlu ve Demirci, 2011: 123).

Büyüme hedeflerinin sağlanabilmesi için uygulanan faiz politikaları kredi kullanımını kolaylaştırmış ayrıca bunun yanında özel tüketim vergisi indirimleri gibi maliye politikaları da tüketim artışına neden olmuş, böylece hanehalkı gelecekteki tasarruflarını da tüketir hale gelmiştir (Özcan, Günay ve Ertaç, 2003:1413).

Önceki yıllara kıyasla yaşanan faiz ve enflasyon düşüşleri hanehalkının tasarruf algısını da değiştirmiştir. Yıllarca yüksek faiz oranlarına alışmış olan hanehalkı cari dönem faiz yüksekliğine rağmen faizin bir önceki yıla göre düşmesi nedeniyle tasarruf tercihlerini azaltmışlardır. Yurtiçi tasarrufların artırılmasına yönelik finansman araçlarının çeşitlendirilmesi, yatırımcı tababının genişletilmesi, vade uzatımı gibi amaçlarla 10 yıl vadeli TÜFE'ye endeksli senetler, gelire endeksli senetler gibi alternatif menkul değerler çıkarılmıştır. Özellikle de bireysel emeklilik sistemini yaygınlaştırılması için 29 Haziran 2012 tarihinde 6327 sayılı Kanunla Bireysel Emeklilik Sisteminde (BES) değişiklikler yapılmıştır. Bu kanunla %25'lik devlet katkısı sisteme dahil edilerek katılımcı sayısını arttırmak hedeflenmiştir. Ayrıca eski sistemde katılımcıların %30-35'i vergi indirimi matrahından yararlanabilirken, yeni sistem ile birlikte devlet katkısından katılımcıların tamamı faydalanabilecektir. Aynı zamandan bu düzenleme ile sistemden ayrılan katılımcılar için stopaj kesintisi sadece getiri üzerinden alınacaktır (Kalkınma Bakanlığı, Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018).

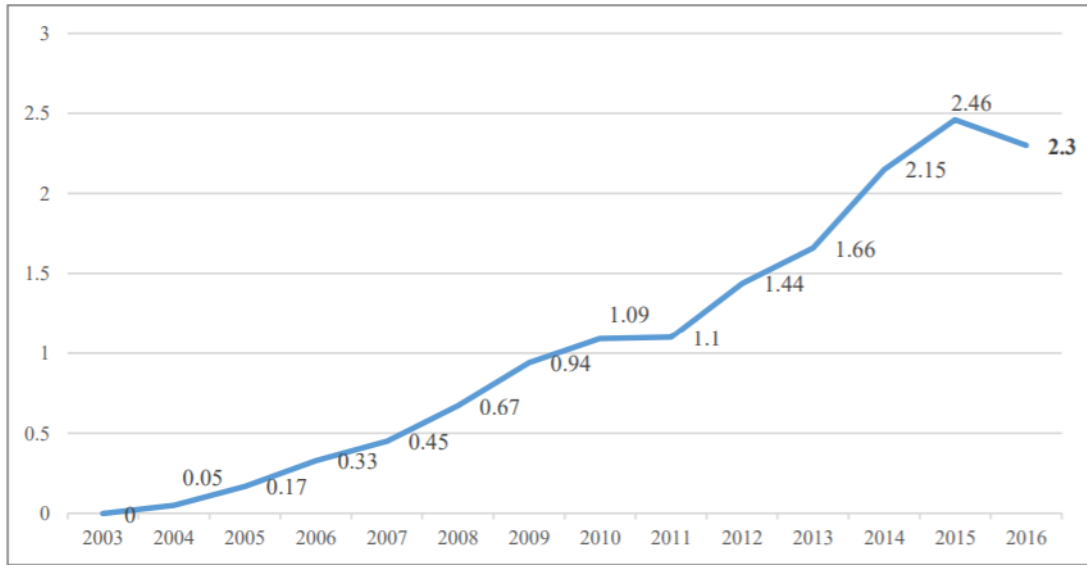
3.6. 2013 Sonrası Yurtiçi Tasarruflar ve BES İlişkisi

Türkiye'de gönüllü BES uygulaması 2003 yılında başlamıştır¹. Daha sonra katılımcı sayısını arttırabilmek için 2007, 2013 ve 2017 yıllarında önemli yapısal değişikliklere gidilmiştir. Bu değişikliklerin en önemlisi 2013 yılında yapılan ve devlet desteği (%25 devlet katkısı) olarak adlandırılan mevzuat değişikliğidir. %25 devlet katkısı uygulamasıyla katılımcı sayısının önemli ölçüde arttığı Grafik 1.7'de

¹ Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi: 28.03.2001 tarihinde kabul edilmiş, 07.01.2001 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 27.10.2003 tarihinden ise emeklilik şirketleri faaliyete başlamıştır.

görülmektedir. BES'i teşvik etmek amacıyla, 29 Haziran 2012 tarih ve 28338 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan kanun değişikliği ile vergi avantajı uygulaması yerine %25 devlet katkısı sistemi uygulamasının ardından 10 Ağustos 2016 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan ve 01.01.2017 tarihinde uygulanmaya başlayan 6740 Sayılı Kanun ile işverenlerin çalışanlarını otomatik olarak BES'e dahil etmeleri zorunlu hale gelmiştir (EGM gelişim raporu, 2017: 13).

Türkiye'de BES uygulanması çok yeni sayılabilecek bir uygulamadır. Buna rağmen devletin sağladığı teşvikler sayesinde her geçen yıl büyüyen ve gelişen bir yapıya sahiptir. Ancak yine de OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında BES'e katılım oldukça düşük düzeydedir. 05.04.2019 tarihi itibariyle toplam katılımcı sayısı 6.810.955 kişidir ve toplam fon tutarı 93,4 Milyar TL'ye ulaşmıştır (<https://www.egm.org.tr/>, 5 Nisan 2019'da erişildi).

<https://data.worldbank.org/> verilerinden düzenlenmiştir.

Grafik 3.2. Türkiye'de Bireysel Emeklilik Fonlarının GSYİH'ye Oranı (%),

Bireysel Emeklilik Sistemi'nin uygulamaya başladığı 2003 yılından itibaren yurtiçi tasarruflarda yukarı yönlü bir trend oluşmaya başlamış ancak 2008 Krizi'nin etkisiyle yeniden 2002 yılındaki düzeyine düşmüştür. Krizin etkilerinin atlatılmaya başlamasıyla birlikte yurtiçi tasarruflarda yeniden bir artış ivmesi yakalanmış ve yurtiçi

tasarrufların GSYİH içindeki payı 2017 yılı itibariyle %25,4 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran ile yurtiçi tasarrufların 1990'dan sonraki dönemde 1998 yılında ulaşılan en yüksek düzey olan %25,6'yı yakaladığı görülmektedir. Ancak önemle belirtilmelidir ki 1998'de ulaşılmış olan %25,6'lık oranın en önemli sebebi o dönemde kamunun borçlanma eğiliminin yüksekliğine bağlı olarak oluşan çok yüksek faiz oranlarıdır. (TCMB, Finansal İstikrar Raporu, 2017)

Grafik 1.1'de BES'e katılımın 2013 yılına kadar düşük düzeyli bir artış eğilimi içerisinde olduğu ve 2013'te uygulanmaya başlanan %25 devlet katkısı uygulaması sonrası BES'e katılımın hızla arttığı birinci bölümde ifade edilmişti. Grafik 3.2'de bireysel emeklilik fonlarının GSYİH içindeki payının 2013 yılına kadar düşük bir ivmeyle arttığı ve yine 2013 yılından sonra daha hızlı bir artış yaşadığı görülmektedir.

Yurt içi tasarrufların artırılması amacıyla 2013 yılından bu yana Bireysel Emeklilik Sisteminde (BES) sağlanan devlet katkısı ile hanehalkının BES kapsamında değerlendirdiği tasarruflar son T.C. Merkez Bankası'nın finansal istikrar son rapor döneminde artmaya devam ederken sistemdeki kişi sayısı son yıllarda yataylaşarak 6,9 milyon civarında dengelenmiştir (Grafik 3.3.). Son bir yılda BES'te devlet katkısı dâhil fon tutarı yüzde 15 artarak 93,5 milyar TL'ye yükselmiştir (TCMB, Finansal İstikrar Raporu, 2019).

2017 yılında bireysel tasarrufları artırmaya yönelik olarak uygulanmaya başlanan Otomatik Katımlı Bireysel Emeklilik Sistemi (OKBES) ile sisteme dâhil olan kişi sayısının 5 milyon civarında dengelendiği, bu kapsamda oluşan fon tutarının ise istikrarlı bir artış göstererek 6 milyar TL'ye yaklaştığı görülmektedir. Bireysel emeklilik fonlarının GSYİH'ye oranı uygulanmaya başlanan 2003'ten itibaren istikrarlı bir şekilde arttığı ve 2013 düzenlemesinden sonra artışın hız kazandığı görülmektedir. Grafik 3.1'de yurtiçi tasarrufların 2008 Krizi'yle 2002 seviyesine gerilediği ancak yine 2013'te yapılan devlet katkısı düzenlemesiyle bu azalışı hızla telafi ederek 1998 yılındaki %25,6'lık oranı yakaladığı görülmektedir. TCMB Finansal İstikrar Raporları da son yıllardaki yurtiçi tasarruf oranlarındaki artışı desteklemektedir (TCMB, Finansal İstikrar Raporu, 2019).

IV. BÖLÜM

4. SONUÇ

Ülkelerin yaşadığı sosyal güvenlik sorunları farklı çözüm yolları üretme ihtiyacının doğmasına neden olmuştur. BES de bu ihtiyaç karşısında son elli yılda ortaya çıkmış özel emeklilik sistemidir.

Çıkış sebebi her ne kadar yaşanan sosyal güvenlik sistemi sorunlarına çözüm üretmek olsa da uygulamada sistemin ülke ekonomisine makro düzeyde olumlu katkıları olduğu görülmüştür. Söz konusu makro etkiler, BES'in bireylerin tasarruf eğilimini artırarak ülkedeki toplam yurtiçi tasarruflara yaptığı pozitif katkıdır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaşanan tasarruf yetersizliği, yatırımların dolayısıyla üretimin azalmasına, istihdamın düşmesine ve tüm bunların sonucu olarak da milli gelirin azalması ile ülkenin dış tasarruflara bağımlı hale gelmesine neden olmaktadır. Bu sebeple ülkeler tasarruf artırıcı politikalar uygulama çabası içine girmiş ve BES'in dolaylı olarak tasarruf artırıcı bir politika aracı olarak kullanılmasına neden olmuştur.

Bu tezin amacı BES'in yurtiçi tasarruflar üzerindeki etkisini Türkiye için analiz etmektir. Ortaya koymaya çalıştığımız amaç doğrultusunda çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm de BES'in Türkiye uygulamasıyla ilgili geniş teorik bilgi verilmiştir. İkinci bölümde tasarruf kavramı, tasarruf türleri ve BES'in yurtiçi tasarruf oranları üzerine etkisine dair ulusal ve uluslararası literatür taraması yapılmıştır. Üçüncü bölümde ise Türkiye'de yapılan sosyal güvenlik reformları ile sisteme eklenen özel emeklilik uygulamaları sonrası yurtiçi tasarruf oranlarındaki değişiklik Dünya Bankası verileri kullanılarak incelemiş ve değerlendirilmiştir.

BES, Türkiye’de diğer ülkelere göre yeni uygulanmaya başlayan kısmen zorunlu bir sistem bulunmaktadır. Türkiye’de BES uygulama dönemi önce ve sonrası nicel verilerle karşılaştırıldığında yurtiçi tasarruflarda bir artış olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sebeple özellikle tasarruf açığı bulunan gelişmekte olan ülkeler için zorunlu bireysel/özel emeklilik sistemleri tasarruf artırıcı politika olarak uygulanmakta olup, sistemin tasarrufa olumlu katkısı olduğu söylenebilir.

Türkiye’de 2003 yılında uygulanmaya başlayan BES her yıl istikrarlı şekilde büyümüştür. Katılımcı sayısının artırılması yönünde farklı tarihlerde yasal düzenlemeler yapılmıştır. 2013 yılında yapılan devlet katkısı uygulaması ile o tarihe kadar uygulanan vergi teşviki uygulamasına son verilmiş ve katılımcıların katkı paylarına devlet tarafından % 25 oranında destek sağlanmaya başlanmıştır. 2003 - 2012 yılları arasındaki 10 yıllık dönemde sisteme yaklaşık 3 milyon kişi katılırken, 2013 – 2018 yılları arasındaki 5 yıllık dönemde yaklaşık 4 milyon kişi dahil olmuş ve sistem 7 milyon kişiye ulaşmıştır. 5 yıldaki katılımın ilk 10 yıldaki katılımdan fazla artması, devlet katkısı uygulamasının kişilerin tasarruf eğilimi üzerinde olumlu katkı sağladığını göstermektedir.

Türkiye’de 2010 yılında emeklilik fonlarının GSYH’ye oranı %2,3 iken bu oran 2015 yılında %5,5 oranında kadar yükselmiştir. Ayrıca 2017 yılı Ocak ayında uygulanmaya başlayan otomatik katılımlı BES ile sistem yeni bir boyut kazanmaya başlamıştır. Aradan geçen bir yıllık sürede beklenen etkiyi göstermediği ve sistemden çıkışın fazla olduğu düşünülmektedir. Bu anlamda otomatik katılım uygulamasında, sistemden çıkışın daha zor hale getirilmesi gerekir. Ayrıca birçok gelişmiş ülkede uygulanan zorunlu devlet güvencesi, zorunlu mesleki özel emeklilik sistemi ve gönüllü BES uygulamasında oluşan üçlü sosyal güvenlik sisteminin ülkemizde de uygulanabilirliği araştırılmalıdır. BES’i zorunlu mesleki BES haline çevirmek, farklı meslek kollarında çalışan bireylere farkı seçenekler ve öznel yaklaşımlar sunma imkanı vererek, ihtiyaca yönelik uygulamalar geliştirilebileceği böylece tasarruf eğilimlerinin artırılacağı öngörülmektedir.

KAYNAKLAR

- Akçoraoğlu, A. (2000). "Financial Sector and Economic Growth: An Exogeneity Analysis". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 55 (1), 1-25.
- Akın, F. (2008). *Özel Emeklilik Fonları ve Türkiye’de Bireysel Emeklilik Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akın, T. (2018). *Tasarrufların Makroekonomik Performansa Etkileri: Kuram ve Türkiye Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aktan, C. C. (2004). *Yeni İktisat Okulları*. İstanbul: Seçkin Yayınevi.
- Algümüş, D. (2006). *Türkiye’deki Bireysel Emeklilik Fonlarının Performanslarının Ölçülmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Alper, Y. (2002). Sosyal Güvenlikte Yeni Bir Adım: Bireysel Emeklilik, *Çimento İşverenler Sendikası Dergisi*, 16(2).
- Altay, M. (2013). *Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sistemi: Aydın İli Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Antón, J. I., de Bustillo, R. M., Fernández-Macías, E. (2014). Supplementary private pensions and saving: evidence from Spain. *Journal of Pension Economics and Finance*, 13(4): 367-388.

- Arslan, F. (2006). *Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sistemi, Fon Yaratma Kapasitesi ve Sermaye Piyasası Üzerine Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atamtürk, B. (2007). “Gelişmekte Olan Ülkelerde ve Türkiye’de Finansal Serbestleşmenin İç Tasarruflar Üzerine Etkisi”. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 23(22), 75-89.
- Attanasio, O.P., Banks, J. ve Wakefield, M. (2004). Effectiveness of Tax Incentives to Boost (Retirement) Saving: Theoretical Motivation and Empirical Evidence”, *Institute for Fiscal Studies Working Papers.No.04/33*.
- Ay, Güleler. (2003). *Türkiye’de Sosyal Güvenlik ve Bireysel Emeklilik Sistemi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü.
- Aydın, Asaf. (2008). *Türkiye de ve Dünyada Bireysel Emeklilik Sistemi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Avcı, Emin. (2011). *Türkiye’de Bireysel Emeklilik Şirketi ve Bireysel Emeklilik Şirketlerinin Etkinliği*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Bacak, B. (2005). “Sosyal Güvenlik Yönüyle Bireysel Emeklilik”. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*. 49: 159-71.
- Bakış, O. (2018). “Yeni GSYH Serilerinin Getirdiği Farklılıklar ve Sorunlar”. *Marmara İktisat Dergisi*, 1(2), 15-42.
- Bakırtaş, İ., Kecek, G. ve Öztürk, D. (2010). “Efficiency Evaluation of Turkish Individual Pension System By Data Envelopment Analysis”. *Journal Of Money, Investment And Banking*, 18, 29-39.

- Başar, S., Eren, M., Bozma, G. (2016). “Bireysel Emeklilik, Tasarruf Oranı ve Cari Açık Arasındaki İlişkiler: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama”. *International Conference on Eurasian Economies kitabı (591-97). Eurasian Economists Association. Kaposvár – Hungary. 29-31 August 2016.*
- Barış, Serap. (2014). Yurtiçi Tasarruflar ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Teori ve Türkiye Örneği. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bateman, H., Piggott, J. (1997). *Mandatory retirement saving: Australia and Malaysia compared. The economics of pensions: Principles, policies and international experience.* Cambridge: Cambridge University Press
- Bebczuk, R. N., Musalem, A. (2006). “Pensions and saving: new international panel data evidence”. *Documentos de Trabajo. 61: 1-26.*
- Berber, M. (2006). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma.* Trabzon: Derya Kitabevi.
- Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu, (2001), *Resmi Gazete*, 24366, 07 Nisan 2001
- Boskin, M. J. (1988). “Issues in the measurement and interpretation of saving and wealth”. *NBER, Working Paper No. 2633,1-43.*
- Branson, W. H. (1995). *Makro İktisat Teorisi ve Politikası.* Çev. İ. Kaynılmaz. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Cantürk, Sinem. (2017). “Türkiye’de ve Dünya’da Bireysel Emeklilik Sistemleri”. (<https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2017/02/bes.pdf> 12 Mayıs 2019’da erişildi).

- Crotty, J. R. (1980) "Post-Keynesian economic theory: an overview and evaluation". *The American Economic Review*,70.2, 20-25.
- Çevik, S. (1988). "Tasarrufların Yönlendirilmesinde Devletin Rolü". *Banka ve Ekonomik Yorumlar*, Sayı. 5
- Çolak, M. (2012). "Ulusal ve Uluslararası Düzeyde Bireysel Emeklilik Sistemlerinde Vergileme Anlayışı ve Öneriler". *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 74-105.
- Çolak, Ö. F., ve Öztürkler, H. (2012). "Tasarrufun Belirleyicileri: Küresel Tasarruf Eğiliminde Değişim ve Türkiye’de Hanehalkı Tasarruf Eğiliminin Analizi". *Bankacılar Dergisi*, 82, 1-43.
- DPT: "Dokuzuncu 5 Yıllık Kalkınma Planı", Sosyal Güvenlik İhtisas Raporu Ankara, 2007
- Kalkınma Bakanlığı (2011). Yüksek Büyümenin Sürdürülebilirliği: Yurtiçi Tasarrufların Rolü, Rapor no.66301-Tr.
- Eichner, A. S. ve Kregel, J. A. (1975). "An essay on post-Keynesian theory: a new paradigm in economics". *Journal of Economic Literature*,13.4, 1293-1314.
- Elbil, C. (2015). Bireysel Emeklilik Sistemine Faizsiz Yaklaşım: Türkiye Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü.
- EGM, Bireysel Emeklilik Sistemi Gelişim Raporu, 2004.
- EGM, Bireysel Emeklilik Sistemi Gelişim Raporu, 2005.
- EGM, Bireysel Emeklilik Sistemi Gelişim Raporu, 2017.

- Elkatmış, M. A. (2012). Bireysel Emeklilik Sistemi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eren, O. ve İleri, G. (2015). "Government Subsidized Individual Retirement System". *TCMB Working Paper*. No.15/20.
- Erkiletlioğlu, H., Gül, E. (2011). *Türkiye'de Tasarruf Eğilimi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Erol, A. , Yıldırım, A.E. (2004). *Tüm Yönleriyle Bireysel Emeklilik Sistemi*. Ankara: Yaklaşım Yayınları.
- Frank, R. ve Bernanke, B. (2009). *Principles of Macro-Economics*. Çev. Ö.F. Çolak. Ankara: Efil Yayınevi.
- Gale, W.G. ve Scholz. J.K. (1994), IRAS and Household Saving", *The American Economic Review*, 84(5). 1233-1260
- Genç, T., Kabak, M, Köse, E. ve Yılmaz, Z. (2015). Bireysel Emeklilik Sistemi Seçimi Problemine İlişkin MACBETH Yaklaşımı. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*. 22: 48-56
- Gillion, C., Turner, J., Bailey, C. ve Latulippe, D. (2000). "Social Security Pensions: Development and Reform". *International Labour Organisation*.
- Green, F. (1991). "Institutional and other unconventional theories of saving". *Journal of Economic Issues*, 25(1), 93-113
- Günay, G. ve Güneş, H. (2015). "Bireysel Emeklilik Sistemi ve Türkiye Değerlendirmesi". *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 19: 3.

- Güvenç, A.Z. (2002). Emeklilik Fonları Sermaye Piyasasına Kaynak Aktarımı ve Türkiye Üzerine Değerlendirmeler. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güneş, H. (2015). Bireylerin Bireysel Emeklilik Sistemine Tutum ve Davranışları: Karabük İlinde Bir Alan Araştırması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karabük: Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güneş, İ., ve YAKAR, A. G. S. (2004). “Sosyal Sigorta Finansman Yöntemleri ve Türkiye’de Sosyal Sigorta Kurumlarının Finansman Yöntemlerinin Değerlendirilmesi”. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2)
- Gravelle, J.G. (1991). “Do Individual Retirement Accounts Increase Savings?”. *The Journal Of Economic Perspectives*. 5(2), 133-148
- Han, E., ve Kaya, A. A. (2004). *İktisadi kalkınma ve büyüme*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Horoz, Umut. (2006). Bireysel Emeklilik Pazarı ve Şirket Stratejileri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Işık, Abdulkadir, Ay, Hakan, Meriç, Metin, Baran, Tunç (2011). “Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sisteminde Vergisel Avantajlar ve Uygulamaları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 16(1).
- İnan, M. (2007). Türkiye’de 1980 Sonrası Uygulanan Tasarruf Politikaları ve Tasarrufları Yatırıma Dönüştürülmesinde Etkili Olan Politikalar. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- İncidüzen, Murad Arno. (2008). Özel Emeklilik Sistemleri ve Türkiye’de Hayat Sigortalarından Bireysel Emeklilik Sistemine Aktarım Süreci. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü.
- İşseveroğlu, G. ve Hatunoğlu, Z. (2012). “Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sisteminin Makroekonomik Dinamiklere Etkisi Kapsamında Swot Analizi”. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*.
- Kara, S. ve Yıldız, Y. (2016). “Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sistemi: 2012 Sonrası Yapılan Reformlar ve Beklentiler”. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*. 4(1): 23-45.
- Karabay, M., Akpınar Ö., Çelikdemir, Ç.N., Tezergil, S., Özcan, H. ve Demirbilek, İ. (2012). *Hayat Sigortaları ve Bireysel Emeklilik Sistemi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Karacabey, A.A., Gökgöz F. (2005) *Emeklilik Fonlarının Portföy Analizi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Karagöl, E. T., ve Özcan, B. (2014, Mayıs). “Sürdürülebilir büyüme için tasarruf”. *Seta*. Sayı: 92
- Keskingöz, H. (2016). “Türkiye’de Yaşanan 2008 Ekonomik Krizinin Yoksulluk ve Emeklilik Kararları Üzerine Etkisi”. *Sosyal Güvenlik Dergisi*. 6(1): 126-158.
- Keynes, J.M. (1967). *The General Theory of Employment, Interest and Money* (7th edition). London: Macmillan.
- Kızılgeçit, Z. (2014). Bireysel Emeklilik Sistemi ve Bireysel Emeklilik Sistemindeki Sigorta Şirketlerindeki Fon Yönetimi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Kıloğlu, Meltem. (2007). Türk Sosyal Güvenlik Sistemi İçinde Bireysel Emeklilik Sisteminin Yapısı ve İşlevi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Korkmaz, İ. ve A. Tay. (2010). “Küresel Kriz, Türkiye’ye Etkileri ve Çözüm Önerileri”. www.esfenderkorkmaz.com (Erişim Tarihi: 16.02.2019).
- Kutlu, H. A. ve Demirci, N. (2011). “Küresel finansal krizi (2007-?) ortaya çıkaran nedenler, krizin etkileri, krizden kısmi çıkış ve mevcut durum”. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 52.
- Loayza, N., Schmidt-Hebbel K. ve Servén L., (2000). “Saving in Developing Countries: An Overview”. *The World Bank Economic Review*, 14(3), 393-414.
- Ludens, (2016). “Emeklilik Yatırım Fonlarının Performans Raporu”, (http://www.ludens.com.tr/wp-content/uploads/Rapor_EYF_2016Nisan_nihai.pdf, 01 Haziran 2019’da erişildi).
- Mankiw, N. G., ve Scarth, W. (2008). *Macroeconomics: third Canadian edition*.
- Minibaş, T. (1992). *Az Gelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Kaynakları ve Türkiye*, İstanbul: Der Yayınları.
- McConnel, C. R. ve Brue, S. L. (1996). *Macroeconomics Principles, Problems and Policies* (13. Baskı). McGraw Hill ,Inc
- Murphy, P. L., Musalem, A R. (2004). Pension funds and national saving. <http://documents.worldbank.org/curated/en/132931468765315638/pdf/wps3410.pdf>, (16.02.2019).

- Nefesoğlu, İ. (2005). Bireysel Emeklilik Sistemi, Basında Sunumu ve Katılım Düzeyi İlişkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- OECD (2007). “Corporate Saving and Investment: Recent Trend and Prospects”. *OECD Economic Outlook 82: Special Chapter*.
- OECD. (2017). “Pension Markets in Focus”, (<http://www.oecd.org/daf/fin/private-pensions/Pension-Markets-in-Focus-2016.pdf>, 21 Haziran 2019’da erişildi).
- T.C Kalkınma Bakanlığı. (2013). Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018. Ankara.
- T.C Kalkınma Bakanlığı. (2014). Uluslararası Ekonomik Göstergeler.
- TCMB. (2017, Mayıs). Finansal İstikrar Raporu. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- TCMB. (2019, Mayıs). Finansal İstikrar Raporu. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- Özbek, N. (2006). Cumhuriyet Türkiye’sinde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar. İstanbul Tarih Vakfı / Emeklilik Gözetim Merkezi.
- Özcan, K. M., A. Günay ve S. Ertaç. (2003). “Determinants of Private Savings Behaviour in Turkey”. *Applied Economics*, 35, 1405-1416
- Özcan, K. M. ve A. Günay. (2011). “Türkiye’de Özel Tasarrufları Belirleyen Unsurlar”. *Türkiye’de Tasarruflar*. Ed. Ercan Uygur. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Özcan, K. M., A. Günay ve S. Ertaç. (2012). “Macro and Socioeconomic Determinants of Turkish Private Savings”. *Journal of Economic Cooperation and Development*. 33(2), 93-130.

- Yalcin, C., ve Özel, Ö. (2013). “Yurtiçi tasarruflar ve bireysel emeklilik sistemi: Türkiye’deki uygulamaya ilişkin bir değerlendirme”. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 28(327), 31-66.
- Özlale, Ü., ve Karakurt, A. (2012). “Türkiye’de tasarruf açığının nedenleri ve kapatılması için politika önerileri”. *Bankacılar Dergisi*, 83, 1-33.
- Özpeynirci, R., Karaçayır, E. (2015). “Tasarruf Politika Aracı Olarak Bireysel Emeklilik Sistemi: Türkiye”. (http://torino2015.econworld.org/assets/ozpeynirci_karacayir.pdf, 08 Ocak 2019’da erişildi).
- Özsan, G., Pektaş Erdem, B. ve Ata S. (2017). Türkiye’de Yurtiçi Tasarrufların ve Tüketimin Gelişimi, Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar Dairesi Raporu.
- Öztürk, Y. (2010). Dünyada ve Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sistemi: Türkiye Performansı Üzerine Değerlendirme. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Parasız, İ. (2008). *İktisada Giriş* (9. Baskı). Bursa: Ezgi Kitapevi.
- Pasinetti, L. L. (1962). “Rate of profit and income distribution in relation to the rate of economic growth”. *The Review of Economic Studies*, 29(4), 267-279.
- Pektaş Erdem, B. (2017). Türkiye’de Hanehalkı Tasarruflarını Etkileyen Faktörler. Kalkınma Bakanlığı Planlama Uzmanlığı Tezi.
- Pesandro J. E. (1992). *The Economic Effects of Private Pensions Private Pensions and Public Policy*. ed. Elizabeth Duskin France. OECD.
- Poterba, J.M., Venti, S.F. ve Wise D.A. (1996). “How Retirement Saving Programs Increase Saving”. *The Journal of Economic Perspectives*. 10(4), 91-112.

- Samuelson, P. A. ve Nordhaus, W. D. (1985). *Economics* (Twelfth edition). McGrawHill,Inc. USA.
- Sancak, E., ve Demirci, N. (2012). “Ulusal tasarruflar ve Türkiye’de sürdürülebilir büyüme için tasarrufların önemi”. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*.
- Satır, Abdurrehim. (2008). Bireysel emeklilik Sistemi ve Türkiye’deki uygulaması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Savaş, V. F., E. Han ve A. A. Kaya (1999). *İktisadi Kalkınma*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- Schmidt-Hebbel, K. (1999). “Chile’s Pension Revolution Coming of Age. Central Bank of Chile”. (<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.587.3723&rep=rep1&type=pdf>, 18 Ocak 2019’da erişildi).
- Seyidoğlu, H. (2007). *Uluslararası İktisat*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Sezgin, Z., Sevim, C., Kalyoncu, F. (2015). “Türkiye Ekonomisinde Cari Açık Sorunu: Tasarrufların Önemi ve Bireysel Emeklilik Sistemi”. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 5(2): 228-40
- Sloman, J. (2004). *Makro İktisat*. Çev. Ahmet Çakmak. İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.
- Smith, A. (2004). *Ulusların Zenginliği*. Çev. Ayşe Yunus, Mehmet Bakırcı. İstanbul: Alan Yayıncılık.

Solmaz, A. (2016). Bireysel Emeklilik Fonlarının Türkiye Ekonomisindeki Önemi, Gelişimi ve Avrupa Birliği Ülkeleriyle Karşılaştırılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sönmez, Deniz. (2008). Bireysel emeklilik Sistemi ve Beklentiler. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sturm, P. H. (1983). "Determinants of Saving: Theory and Evidence". OECD Economic Studies, No. 1, (www.oecd.org/dataoecd/60/63/35527853.pdf, 10 Mart 2019'da erişildi).

Şener, O. ve Akın, F. (2010). "Özel Emeklilik Fonları Türkiye'de Bireysel Emeklilik Sistemine Giriş Kararlarını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma". *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1(28)

Şentürk, Ş. Serkan (2000), "Özel Emeklilik Programları Tanım ve Türleri". *Reasürör*, Sayı 37, İstanbul, ss. 36-43.

TCMB, Finansal İstikrar Raporu, 2017.

TCMB, Finansal İstikrar Raporu, 2018.

TCMB, Finansal İstikrar Raporu, 2019.

Topalhan, T. (2010). "Türkiye'de Altıncı Yılında Bireysel Emeklilik Sistemi ve Uygulama Sonuçları". *KAMU-İŞ İş Hukuku ve İktisat Dergisi*. 11(2): 165-210.

Türkoğlu, H. (2013). "Türkiye'de yurt içi tasarruf oranları neden düşük? Nasıl artırılabilir?". *İzmir Siyasal ve Ekonomik Araştırma Merkezi*: 1-17.

- Uğur, S. (2004). “Özel Emeklilik Türleri ve Bireysel Emeklilik”. *Çimento İşveren Dergisi*, Sayı 4, Cilt 18, 14-25.
- Uyar, H. İ. (2012). *Bireysel Emeklilik Sistemi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Uzay, N. (1993). “Tasarruf Düzeyi: Teoriler ve Belirlenmesi”. *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10, 243-265
- Ünsal, Erdal M. (2011), *Makro İktisat*. Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Yalçın, N. (2016). Bireysel Emeklilik Sisteminin Finansmanı ve Öngörüler. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yeldan, E. (2011). *İktisadi Büyüme ve Bölüşüm Teorileri*. İstanbul: Efil Yayınevi
- Yazıcı, S. (2015). Bireysel Emeklilik Sistemi ve Türkiye Uygulaması. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yentürk, N. (2006). *Birikimin Kaynakları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldırım, Aydın. (2010). Bireysel Emeklilik Sisteminde Fonların Yönetimi, Türkiye uygulamaları, Örnek Ülkelerle Karşılaştırılması. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü.
- Zegeye, A. A. (1994). “Estimating savings and growth functions in developing economies: A simultaneous equations approach”. *International Economic Journal*, 8(3), 89-105.